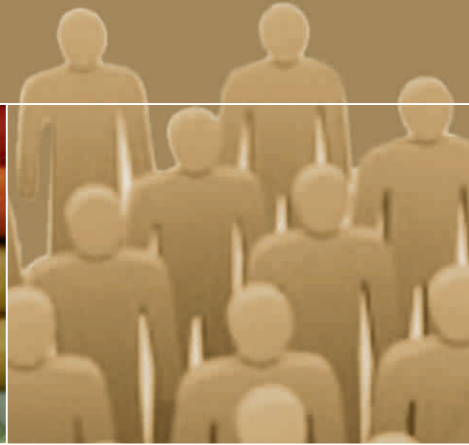

ŞƏRQ TƏRƏFDAŞLIĞI
ÖLKƏLƏRİNDƏ SİYASİ İŞTİRAKA
(BİRLƏŞMƏK VƏ SƏRBƏST
TOPLAŞMAQ AZADLIQLARI) DAİR
QANUNLARIN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi

**ŞƏRQ TƏRƏFDAŞLIĞI ÖLKƏLƏRİNDƏ
SİYASİ İŞTİRAKA (BİRLƏŞMƏK VƏ SƏRBƏST
TOPLAŞMAQ AZADLIQLARI) DAİR
QANUNLARIN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ**

**DƏYƏRLƏNDİRMƏ
SƏNƏDİ**

Bakı-2012

Redaksiya heyəti: Anar Məmmədli
Asima Nəsirli
Bəşir Süleymanlı
Zaur Qurbanlı

Rəyçilər: Hafiz Həsənov
Hafiz Əliyev

Redaktor: Rövşən Hacıbəyli

Korrektor: Samir Kazımlı

Tərcüməçi: Emin Məmmədli

Bu sənəd Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzinin German Marşal Fondu Qara Dəniz Etimad Regional Əməkdaşlıq (GMF) proqramının maliyyəsi ilə həyata keçirilən “Azərbaycanda siyasi iştirakın təmin olunmasının monitorinqi” layihəsi əsasında hazırlanıb. Sənəddə qeyd olunan fikirlər və təhlillərlə bağlı GMF məsuliyyət daşımır.

*Bütün fikir və rəylərlə bağlı yalnız SMDT
müəlliflik hüququna malikdir*

© **Seçkilərin Monitorinqi və
Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi**

MÜNDƏRİCAT

1. Ön söz	5
2. Giriş.....	10
3. Siyasi iştirak üzrə hüquqi normaların beynəlxalq sənədlərdə təsbiti	13
4. Siyasi iştirak üzrə hüquqi normaların təhlili	21
4.1. Həmkarlar İttifaqlarının fəaliyyəti barədə hüquqi normalar	21
4.2. Siyasi Partiyaların fəaliyyəti barədə hüquqi normalar	44
4.3. Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının fəaliyyəti barədə hüquqi normalar	65
4.4. Sərbəst toplaşmaq azadlığının təmin olunması barədə hüquqi normalar	81
5. Nəticələr.....	96
6. İstifadə olunmuş mənbələr	105
7. SMDT barədə məlumat	108
8. Əlaqə.....	111

QISALTMALAR VƏ İXTİSARLAR

- AİHM – Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
- ATƏT – Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı
- BMT – Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
- QHT – Qeyri-hökumət təşkilatı
- SMDT – Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi
- DTİHB – Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu
- Venesiya Komissiyası - “Hüquq Vasitəsilə Demokratiya Uğrunda Avropa Komissiyası”
- SSİİTM – Seçki Sistemlərinin İnkişafına dair İslahatlar və Təlimlər Mərkəzi

1. ÖN SÖZ

1991-ci ildə müstəqillik əldə edən altı postsovet respublikası – Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Moldova, Gürcüstan və Ukrayna müstəqilliyin ilk illərində siyasi azadlıqlar, o cümlədən birləşmək və sərbəst toplaşmaq azadlıqlarının müdafiəsi ilə bağlı BMT və ATƏT-in beynəlxalq öhdəlik səciyyəsi daşıyan sənədlərinə qoşuldular. Bunun ardınca 6 dövlətin Avropa Şurasına inteqrasiya prosesi başladı və Ukrayna ilə Moldovanın (1995-ci il) ardınca Gürcüstan (1999-cu il), Azərbaycan və Ermənistan (2001-ci il) Avropa Şurasına üzv oldular. Təəsüf ki, Belarus insan hüquq və azadlıqların müdafiəsi ilə bağlı bir sıra sənədləri ratifikasiya etməməsi və ciddi hüquq pozuntuları səbəbindən indiyədək Avropa Şurasına üzv ola bilməmişdir.

Avropa İttifaqının Yaxın Qonşuluq siyasəti təşəbbüsünün davamı kimi 2009-cu ildə bu qurum tərəfindən Şərq Tərəfdaşlıq proqramı elan edildi və 6 postsovet respublikası (Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Moldova, Gürcüstan və Ukrayna) bu prosesdə iştiraka dəvət aldı. Bununla da Avropa İttifaqı ilə adıçəkilən altı ölkə arasında münasibətlər və əməkdaşlıqda yeni tərəfdaşlıq müstəvisi yarandı. Bu proqram Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində insan hüquqları və demokratiyanın təmin olunması, iqtisadi inteqrasiya, azad ticarət və investisiya şəraitinin yaxşılaşdırılması, ekologiya və ətraf mühitin müdafiəsi və cəmiyyətlərarası dialoq mühitinin qurulmasını nəzərdə tutmaqla Avropa İttifaqı ilə çoxtərəfli və dərin müzakirələrin başlanmasına rəvac verdi. Proqramın həyata keçirildiyi ötən 3 il ərzində Avropa İttifaqı ilə iştirakçı ölkələrin rəsmilər arasında bir sıra görüşlər keçirilib, ikitərəfli razılaşmalar və bəyanatlar imzalanıb. Eyni zamanda vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları bu prosesə qoşularaq, Avropanın 3 şəhərində - Brüssel, Berlin və Poznanda Vətəndaş Cəmiyyəti Forumları təşkil

ediblər. Göründüyü kimi, Şərq Tərəfdaşlığı prosesi yeni təşəbbüs olmasına rəğmən heç də kövrək səciyyə daşmır və Avropa İttifaqı standartlarına inteqrasiya yönündə geniş ictimai dəstək qazanmaqdadır.

Avropa İttifaqı standartlarına inteqrasiya prosesini düzənləyən Şərq Tərəfdaşlığı proqramının insan hüquqları və demokratiya sahəsində şərtləri altı postsovet respublikasında siyasi islahatların və demokratikləşmə prosesinin yürüdülməsinə növbəti beynəlxalq dəstək kimi qiymətləndirilə bilər. Maraqlıdır ki, AB-nin bir sıra sənədlərində də Şərq Tərəfdaşlığı proqramı çərçivəsində dövlətlərlə ikitərəfli münasibətlərin insan hüquqlarının müdafiəsi kontekstindən nəzərdən keçiriləcəyi vurğulanıb. Məsələn, Avropa Komissiyasının Avropa Parlamenti, Avropa Birliyi Şurası, Avropa Birliyi İqtisadi və Sosial, Regionlar komitələrinin Yaxın Qonşuluq siyasətinin birgə kommunikasiya sənədinin (25 may 2011-ci il) birinci hissəsi “Dərin demokratiyaya doğru yüksəlişə dəstək” adlanır və burada “dərin və davamlı demokratiya”nın qurulması naminə 5 istiqamətdən bəhs edilir: (1) azad və ədalətli seçkilər, (2) birləşmək azadlığı, ifadə və toplaşmaq azadlıqları, azad media və mətbuat (3) azad məhkəmənin təmin etdiyi hüququn üstünlüyü və ədalətli məhkəmə hüququ, (4) Korrupsiya əleyhinə mübarizə və (5) təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə orqanlarında islahatlar, ordu və təhlükəsizlik qüvvələri üzərində ictimai nəzarət. Sənəddə həmçinin bildirilir ki, demokratiyanın adıçəkilən əsas elementləri iqtisadi inkişaf, azad ticarət və investisiya mühitini yaradan şərtlər olmaqla AB-nin qonşu ölkələrdə tərəqqini qiymətləndirən və dəstəyin səviyyəsini müəyyən edən əsas faktorlar olacaq. Göründüyü kimi, AB-nin təşəbbüsü ilə fəaliyyətə başlayan Şərq Tərəfdaşlıq prosesi insan hüquqları və demokratiya sahəsində 6 postsovet ölkəsində islahatların aparılmasını dəstəkləyir və gələcək əməkdaşlığın əsaslarını məhz bu kontekstdən müəyyən edir. Bu baxımdan Şərq Tərəfdaşlığı

ölkələrində insan hüquqları və demokratik institutların müdafiəsi yönündə islahatların səviyyəsi ayrıca olaraq nəzərdən keçirilməli və hər bir ölkənin AB-nin mini-partnyoru olmaq perspektivini qiymətləndirməyə imkan verməlidir.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, adıçəkilən postsovet ölkələri AB ilə əməkdaşlıqdan öncə ATƏT və Avropa Şurası ilə qarşılıqlı münasibətlər qurublar və bu ölkələr müstəqillik əldə etdikdən az sonra hər iki qurumun insan hüquqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərinə qoşulublar. Maraqlıdır ki, Şərq Tərəfdaşlığı prosesinin həm hazırkı şəraitində, həm də gələcəkdə AB ilə 6 ölkənin hər biri ilə imzalanacaq ikitərəfli Assosiyasiya Sazişində ATƏT və Avropa Şurasının insan hüquqları və demokratiya sahəsində beynəlxalq sənədləri əsas istinad yeri olaraq görünür. Bu baxımdan 6 ölkənin hər birində insan hüquqları və demokratiyanın müdafiəsi ATƏT və Avropa Şurası standartları əsasında dəyərləndirilməklə AB-nin bu sahədə hədəflərinə daxildir.

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri ATƏT-in iştirakçısı və Avropa Şurasının üzvü (Belarusun qonaq statusu istisna olmaqla) kimi insan hüquqları və demokratiya sahəsində islahatlarla bağlı hər iki qurumun müxtəlif strukturları ilə qarşılıqlı münasibətlərə malikdirlər. Uzun illər ərzində ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun (DTİHB), ATƏT-in Parlament Assambleyası və Avropa Şurası Parlament Assambelyasının təşkil etdiyi beynəlxalq seçki missiyaları bu ölkələrdə təkcə azad və ədalətli seçkilərlə bağlı durumu deyil, həmçinin ümumi seçki mühiti və siyasi azadlıqlarla bağlı şəraiti qiymətləndirməyə imkan verib. Eyni zamanda Avropa Şurası Venesiya Komissiyası və DTİHB-nin öz rəhbər prinsiplərinə əsaslanmaqla siyasi azadlıqları tənzimləyən qanunlarla bağlı ekspertiza rəyləri ŞT ölkələrində siyasi iştirak imkanları ilə bağlı hüquqi bazanı öyrənməyə və dəyərləndirməyə imkan yaradıb. Ancaq təəssüf ki, bir sıra hallarda hər iki mötəbər qurumun rəyləri nəzərə alınmadan siyasi iştirakla bağlı

qanunlara müxtəlif əlavə və dəyişikliklər edilmiş, ATƏT və AŞ-nin rəhbər prinsipləri gözlənilməmişdir. Bununla da ŞT ölkələrində siyasi iştirak – birləşmək və sərbəst toplaşmaq azadlıqları ilə bağlı hüquqi bazanın öyrənilərək, ümumi prinsiplər prizmasında yenidən qiymətləndirilməsi aktual olaraq çıxış edir. Əgər nəzərə alsaq ki, hazırda hər bir ŞT ölkəsini bir-biri ilə yaxınlaşdıran ümumi siyasi tarix yetərinəcə dərinidir, o zaman bu ölkələrin müstəqillik əldə etdikdən sonra siyasi azadlıqları tənzimləyən qanunların yaradılması və təkmilləşdirilməsi yönündə söylərini öyrənmək faydalı və zəruri hadisə sayıla bilər.

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) “Azərbaycanda siyasi iştirakın təmin olunmasının monitorinqi” layihəsi çərçivəsində ŞT ölkələrində siyasi iştirakla (birləşmək və sərbəst toplaşmaq azadlığı) ilə bağlı qüvvədə olan qanunları müqayisəli təhlil etməyə çalışmış, bununla da altı ölkənin hər birində hüquqi qaydaların araşdırılması aparılmışdır. SMDT-nin araşdırması konkret olaraq, qeyri-hökumət təşkilatları, həmkarlar ittifaqları və siyasi partiyaların yaradılması, fəaliyyəti, maliyyələşməsi və ləğvi ilə bağlı hüquqi müddəalar, habelə sərbəst toplaşmaq azadlığının təmin olunması ilə bağlı qanunların ŞT ölkələrində - Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova və Ukraynada fərqli və oxşar cəhətlərinin öyrənilməsi, o cümlədən müvafiq qanunların ATƏT və AŞ-nin rəhbər prinsipləri ilə uyğunluğunun tutuşdurulması yolu ilə aparılıb. SMDT həmçinin aparılan tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycan Respublikasında birləşmək və sərbəst toplaşmaq azadlıqlarını tənzimləyən qanunların təkmilləşdirilməsi məqsədilə ən uğurlu təcrübələrin öyrənilməsi və gələcəkdə milli qanunlara əlavə və dəyişikliklər layihəsi şəklində hazırlanaraq ictimaiyyətə təqdim olunmasını nəzərdə tutub.

SMDT-nin həyata keçirdiyi müqayisəli təhlil yerli və xarici ekspertlərlə əməkdaşlıq şəraitində baş tutub. Bu prosesdə öz araşdırmaları,

Ön Söz

məsləhət və rəyləri ilə yaxından iştirak edən yerli hüquqşünaslar və ekspertlərə – Asima Nəsirli, Bəşir Süleymanlı, Hafiz Həsənov, Hafiz Əliyev, Zaur Qurbanlıya təşəkkür edirik.

SMDT öz ölkələrində qanunvericiliklə bağlı vəziyyətin araşdırılmasında SMDT-yə kömək edən ekspertlərə - cənab Sergey Tkaçenkoya (Ukrayna Seçicilər Komitəsi, Donetsk ofisi), xanım Yekaterina Popkadzeyə (Gürcüstan Gənc Hüquqşünaslar Birliyi), cənab Artur Sakunsa (Ermənistan Helsinki Vətəndaş Assambleyası, Vadnazor ofisi), cənab Pavel Postikaya (Promo-LEX təşkilatı, Moldova) və cənab Dmitri Çernova (Belarus Helsinki Komitəsi, Belarusiya) öz dərin minnətdarlığını bildirir.

SMDT ŞT ölkələri üçün faydalı olan bu layihəyə dəstək verən German-Marşal Fonduna (GMF) minnətdarlığını ifadə edir. Analizə rəy verən ekspertlərə və məsləhətçi şəxslərə öz təşəkkürünü bildirir.

Anar Məmmədli,

SMDT sədri

2.GİRİŞ

Avropa Birliyi Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrində birləşmək və dinc toplaşmaq azadlıqlarını tənzimləyən qanunların müqayisəli təhlili üzrə Sizə təqdim olunan sənəd Azərbaycan, Belarus, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova və Ukraynada qüvvədə olan qanunların Avropa Şurası və ATƏT standartları və rəhbər prinsiplərinə uyğunluğu, habelə bu qanunlar arasında oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən etməyə imkan yaradır.

Bu sənədin araşdırma predmeti kimi ŞT ölkələrində siyasi partiyalar, qeyri-hökumət təşkilatları və həmkarlar ittifaqları haqqında milli qanunlar, habelə sərbəst toplaşmaq azadlığını tənzimləyən müvafiq normativ sənədlər öyrənilərək, müvafiq araşdırma metodları əsasında təhlil edilib.

İlkin olaraq, SMDT-nin ekspertləri ATƏT-in DTİHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının rəhbər qaydalarından istifadə edərək, ***xüsusi dəyərləndirmə sorğusu*** hazırlayıb. Bundan sonra müvafiq olaraq hər bir ölkədə bu sənədə əsaslanmaqla müvafiq göstəricilər və qaydalara dair aşağıdakı məlumatlar əldə edilərək ümumiləşdirilib:

✓ ***Həmkarlar ittifaqlarının yaradılması, fəaliyyəti və ləğvi qaydaları***

- Təsis olunma şərtləri və qeydiyyat mexanizmi;
- Üzvlük (üzv olmaq hüququ olmayan şəxslər);
- Həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətinə məhdudiyətlər;
- Əmək müəssisələrində tətillər və etiraz aksiyalarının təşkili;
- Siyasi proseslərdə iştirakla bağlı məhdudiyətlər;
- Qeydiyyatın ləğvinin əsasları;

Giriş

- ✓ ***Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının yaradılması, fəaliyyəti və ləğvi qaydaları***
 - Təsis olunma şərtləri və qeydiyyat mexanizmi;
 - Yoxlama aparmaq səlahiyyəti, yoxlamanın əsasları və sanksiyalar;
 - Maliyyə mənbələri,
 - Qeydiyyatın ləğvinin əsasları;

- ✓ ***Siyasi partiyaların yaradılması, fəaliyyəti və ləğvi qaydaları***
 - Təsis olunma və qeydiyyat mexanizmi;
 - Maliyyələşmə və dövlət büdcəsindən maliyyələşmənin əsasları;
 - Seçkilər və seçkilər arası dövrdə fəaliyyət imkanları;
 - Qeydə alınmamış siyasi partiyaların fəaliyyəti;
 - Qeydiyyatın ləğvinin əsasları;

- ✓ ***Sərbəst (dinc) toplaşmaq azadlığının həyata keçirilməsi qaydaları***
 - Toplantılar üçün məhdud və ya qadağan edilən ərazilər;
 - Toplantı barədə dövlət orqanının xəbərdar edilməsi (icazə və ya bildiriş) qaydaları;
 - Toplantılar barədə sanksiyalar;
 - Toplaşmaq azadlığını məhdudlaşdırmağın əsasları;

Araşdırma zamanı ŞT ölkələrində siyasi iştirak - birləşmək və toplaşmaq azadlığının hüquqi tənzimlənməsi üzrə əsasən Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının son 10 ildə təklif etdiyi qaydalar və rəhbər prinsiplər əsasında ümumi qiymətləndirmə aparılıb. Bununla

yanışı bir sıra ölkələr, xüsusən də Moldova, Ukrayna və Gürcüstanın qanunlarında diqqət çəkən mütərəqqi qaydalar ən yaxşı təcrübə kimi fərqləndirilib. Ümumilikdə, araşdırma prosesi ŞT ölkələrində siyasi iştirakın ATƏT və Avropa Şurası öhdəliklərinə uyğunluğunu müəyyən etməyə, habelə hər bir ölkədə vəziyyəti ayrıca təhlil etməyə, siyasi iştirak üzrə məhdudiyyətlər və təkmil imkanları ayırmağa və hüquqi dinamizmi dəyərləndirməyə imkan verib.

SMDT öz tərəfdaşlarının töhfəsi ilə hər bir ölkə üzrə ayrıca və araşdırmanın sonunda isə ümumi qaydada ŞT ölkələrində siyasi iştirak prinsipi üzrə birləşmək və dinc toplaşmaq azadlıqlarının tənzimlənməsi şəraitini qiymətləndirib. Bununla da həm beynəlxalq ekspertlər və təşkilatlar, həm ŞT ölkələri ekspertləri və təşkilatları, həm də ŞT ölkələrinin dövlət qurumları üçün AB-yə inteqrasiya və ŞT-də iştirak prosesində siyasi iştirakla bağlı hüquqi vəziyyəti dəyərləndirmək üçün qiymətləndirmə sənədi hazırlamağa çalışıb.

SMDT ümid edir ki, təqdim edilən sənəd ŞT ölkələrində birləşmək və dinc toplaşmaq azadlıqlarının hüquqi tənzimlənməsi yönündə üstünlükləri və çatışmazlıqları müəyyən etməyə kömək edəcək, mövcud hüquqi normativ aktların Avropa Şurası və ATƏT-in rəhbər prinsiplərinə uyğun təkmilləşdirilməsinə yardım edəcək.

3. SİYASİ İŞTİRAK ÜZRƏ HÜQUQİ NORMALARIN BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏRDƏ TƏSBİTİ

Sərbəst toplaşmaq azadlığı və birləşmək hüququ aşağıdakı beynəlxalq sənədlərdə öz əksini tapıb:

- **İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası, 11-ci maddə:**

Hər kəsin dinc toplaşmaq azadlığı və öz maraqlarını müdafiə etmək üçün həmkarlar ittifaqları yaratmaq və onlara qoşulmaq hüququ da daxil olmaqla, başqaları ilə birləşmək azadlığı hüququ vardır. Bu hüquqların həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişəşin və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və məənəviyyatın qorunması üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa, heç bir məhdudiyət qoyula bilməz. Bu maddə silahlı qüvvələr, polis və ya inzibati dövlət orqanları üzvlərinin belə hüquqlarının həyata keçirilməsinə qanuni məhdudiyətlər qoyulmasına mane olmur.

- **İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 12 sayılı Protokolu, 1-ci maddə:**

Qanunla nəzərdə tutulmuş istənilən hüquqdan yararlanma cins, irq, dərinin rəngi, dil, din, siyasi və digər baxışlar, milli və ya sosial mənşə, milli azlıqlara mənsubiyyət, əmlak vəziyyəti, doğum və ya digər hər hansı əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik olmadan təmin olunmalıdır.

- **İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə, BMT**

Maddə 21. (1) Hər bir şəxs dövlətin idarə olunmasında bilavasitə və ya azad şəkildə seçilmiş nümayəndələr vasitəsilə iştirak etmək hüququna malikdir. (2) Hər bir şəxs öz ölkəsində dövlət xidmətində qulluq etmək üçün bərabər imkana malik olmaq hüququna malikdir. (3) Xalqın iradəsi iqtidar hakimiyyətinin əsası olmalıdır; bu iradə öz ifadəsini gizli səsvermə yolu ilə, ümumi və bərabər seçki hüququ və ya səsvermənin azadlığını təmin edən digər eynimənalı formalar əsasında keçirilən mütəmadi və saxtalaşdırılmamış seçkilərdə tapmalıdır.

Maddə 22. Hər bir şəxs cəmiyyətin üzvü kimi sosial müdafiə hüququna və milli səylər və beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə və hər bir dövlətin strukturu və resurslarına uyğun olaraq onun ləyaqətinin müdafiəsi və şəxsiyyətinin azad inkişafı üçün iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə hüquqlara malikdir.

▪ **ATƏT-in Helsinki Yekun Aktı, 1.7-ci maddə**

Fikir, vicdan, din və əqidə azadlığı da daxil olmaqla, insan hüquqları və fundamental azadlıqlara hörmət.

İştirakçı dövlətlər irqi, cinsi, dili və dini kimi fərq qoymadan insan hüquqları və fundamental azadlıqlara, o cümlədən bütün fikir, vicdan, din və ya etiqad azadlığına hörmət edəcəkdir;

Onlar insan və onun azad və tam inkişafı üçün mühim olan ləyaqətin əldə edilməsinə vacib olan iqtisadi, mülki, siyasi, sosial, mədəni və bütün digər insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinə kömək edəcəklər;

İştirakçı dövlətlər insan hüquq və azadlıqlarının universal əhəmiyyətini tanıyır, sülh, ədalət və zəruri rifah üçün iştirakçı dövlətlər arasında dostluq münasibətlərinin inkişafı və əməkdaşlığın təmin olunmasına hörmət edir.

▪ **ATƏT-in Kopenhagen sənədi**

İştirakçı dövlətlər təsdiq edirlər ki:

Maddə 9.2. Hər kəs dinc toplaşmaq və nümayiş azadlığı hüququna malikdir.

Bu hüquqların həyata keçirilməsinə qoyulan hər hansı məhdudiyətlər qanunla nəzərdə tutulmalı və beynəlxalq standartlara uyğun olmalıdır.

Maddə 9.3. Birləşmə azadlığı təmin olunmalıdır.

Həmkarlar İttifaqı (həmkarlar ittifaqının öz üzvlüyünü müəyyən etmək hüququndan istifadə etmək şərtilə) yaratmaq və sərbəst şəkildə qoşulmaq hüququ təmin ediləcək. Bu hüquqlara görə hər hansı ilkin nəzarət olmayacaq. İşçilər üçün birləşmə azadlığı, tətillər etmək azadlığı, qanunla və beynəlxalq standartlara .

Maddə 7.5. Vətəndaşların birbaşa və ya nümayəndələri vasitəsilə birliklərdə və siyasi partiyalarda ayrı-seçkiliyə yol vermədən siyasi və ictimai ofis axtarması hüququna hörmət ediləməlidir.

Maddə 7.6. Tam azadlıq şəraitində şəxsin və ya qrupların siyasi partiyalar və ya siyasi birliklər təsis etmə hüququna hörmət və belə siyasi partiyalar və birliklərin hər birinin rəqabət aparması üçün qanun və dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən bərabər rəftar üçün zəruri hüquqi təminatı təmin edilməlidir.

▪ **Dinc toplaşmaq azadlığına dair rəhbər prinsiplər (xülasə), Avropa Şurası Venesiya Komissiyası,**

Dinc toplaşmaq azadlığı ayrı-ayrı şəxslər və qrupların, qeydiyyatdan alınmamış birliklər, habelə hüquqi şəxslər və digər təşkilatların malik olaraq faydalanacağı əsas insan hüquqlarından biridir. Dinc toplaşmaq azadlığı prinsip üzrə “toplantı” anlayışı bir qrup şəxsin ümumi maraqlarını ifadə etmək məqsədi ilə bilərəkdən ictimai yerdə müvəqqəti surətdə yığılmasını bildirir. Bu anlayış o deməkdir ki, ayrı-ayrı toplantı kateqoriyaları üçün xüsusi növ tənzimləmə tələb olunsa da, dinc

toplantıların bütün növləri – istər hərəkətsiz, istərsə də hərəkətli (küçə yürüşü) toplantılar, eləcə də dövlətə məxsus və ya özəl obyektlərdə və ya tikililərdə keçirilən toplantılar müdafiə olunmalıdırlar.

Dinc toplaşmaq azadlığı hüququ fundamental hüquqlardan biri kimi, mümkün qədər məhdudiyyətsiz həyata keçirilməlidir. Qanunla aydın şəkildə, birbaşa qadağan olunmayan hər bir davranışa icazə verilməli və toplaşmaq istəyənlər toplantı keçirmək üçün **icazə almamalıdırlar**. Lüzumsuz bürokratik tənzimləmə olmadan toplaşmaq azadlığının həyata keçirilməsini təmin edən zəruri mexanizm və qaydaların yaradılması dövlətin öndə gedən vəzifəsidir. Konkret olaraq, dövlət həmişə təşkilatçıların üstünlük verdiyi yerlərdə ictimai toplantıların keçirilməsinə şərait yaratmalı və təhlükəsizliyi təmin etməli, həmçinin növbəti toplantılar barədə ictimaiyyətin maneəsiz qaydada məlumatlandırılmasına zəmanət verməlidir. Tətbiq edilən istənilən məhdudiyyət İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlar haqqında Avropa Konvensiyasına, eləcə də insan hüquqlarına aid digər beynəlxalq sənədlərə uyğun olmalıdır. Toplantıya tətbiq edilən istənilən məhdudiyyət barədə dərhal yazılı şəkildə həmin tədbirin təşkilatçısına bildirilməli və hər bir məhdudiyyətin səbəbi izah olunmalıdır. Belə qərarlar mümkün qədər tez zaman ərzində qəbul edilməlidir ki, toplantı barədə bildirişdə göstərilmiş tarixdək məhkəmə hər hansı şikayət ərizəsinə baxa bilsin. Əgər toplantıların vaxtına, yerinə və ya keçirilmə qaydasına hər hansı məhdudiyyətlər tətbiq edilsə, onda inandırıcı alternativlər təklif olunmalıdır.

İnsan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlər milli qanunlarda toplantı barədə öncədən bildirişin verilməsini tələb etmir. Ancaq toplantı barədə öncədən bildiriş verilməsi o zaman zəruridir ki, dövlətdən toplaşmaq azadlığına şərait yaratmaqdan ötrü zəruri tədbirlərin görülməsi və ictimai təhlükəsizliyin təşkil edilməsi tələb olunsun. Bu məsələyə aid istənilən qanuni norma təşkilatçıdan toplantı üçün

icazənin istənilməsini deyil, toplantı keçirmək niyyəti barədə bildirişin verilməsini tələb etməlidir. Bildiriş vermə prosesi mürəkkəb və ya bürokratik olmamalıdır. Bildirişin verilmə müddəti zəruri səbəb olmadan uzadılmamalıdır. Bununla belə toplantının keçirilmə tarixinədək dövlət orqanlarına pozitiv öhdəliklərinə uyğun olaraq hazırlıq tədbirlərinin görülməsi üçün kifayət qədər vaxt verilməli, eləcə də hər hansı məhdudiyyətin qanuniliyinə etiraz etmək məqsədi ilə məhkəməyə təcili şikayət vermək (və məhkəmə qərarını almaq) üçün imkan olmalıdır.

Hakimiyyət orqanları ictimai toplantının keçirilməsi barədə bildirişlə bağlı dərhal etiraz etmədikdə, planlaşdırılan tədbiri hər hansı məhdudiyyət qoyulmadan bildirişdə göstərilmiş şərtlərlə keçirmələri üçün toplantının təşkilatçılarna imkan yaradılmalıdır. Tənzimləyici orqan qərarların qəbulu prosesinin açıq olmasını və bu proses barədə aydın izahat verilməsini təmin etməlidir. Bu proses əldə olan bütün məlumatların ədalətli və qərəzsiz şəkildə qiymətləndirilməsini özündə ehtiva etməlidir. Toplantıya qoyulan istənilən məhdudiyyət barədə həmin tədbirin təşkilatçılarna **dərhal yazılı məlumat verilməli** və hər bir məhdudiyyətin səbəbi izah edilməlidir. Belə qərarlar mümkün qədər tez qəbul edilməlidir ki, müstəqil məhkəməyə veriləcək istənilən şikayətə toplantının bildirişdə göstərilmiş tarixinədək baxılmasını təmin etsin.

Dinc toplaşmaq azadlığı hüququ özəl mülkiyyətin ərazisində keçirilən toplantılara da şamil olunur. Ancaq toplantıların keçirilməsi üçün özəl mülkiyyətdən istifadə edildikdə meydana çıxan mübahisələr toplantılar zamanı dövlət mülkiyyətindən istifadə qaydasından fərqlənir. Məsələn, özəl mülkiyyətin ərazisində toplantı keçirilməsi üçün ilkin bildiriş tələb olunmur (yalnız həmin yerin icarəyə götürülməsi və ya mülkiyyətçinin icazəsinin alınması tələb olunur).

Hüquq-mühafizə orqanları dinc toplantı iştirakçılarını hər hansı yolla

toplantını pozmağa və ya onun keçirilməsini çətinləşdirməyə cəhd edən istənilən şəxsdən və ya müəyyən qrup insanlardan (o cümlədən təxribatçılardan və əks-nümayişçilərdən) qorunmalıdırlar. Konkret olaraq, dövlət toplantılarının keçirilməsinə həmişə şərait yaratmalı və təşkilatçıların üstünlük verdiyi yerlərdə keçirilən toplantıları müdafiə etməlidir. Dövlət dinc toplantıları fəal surətdə müdafiə etməkdən ibarət öhdəlik daşıyır və bu öhdəlik toplaşmaq azadlığına dair qanunlarda, o cümlədən polislərin və hərbiçilərin səlahiyyətlərinə aid milli normativ sənədlərdə birbaşa nəzərdə tutulmalıdır. Bu pozitiv öhdəliyin tələbinə əsasən, dövlət dinc toplantı iştirakçılarını bu və ya digər formada toplantını dağıtmağa və ya onun keçirilməsinə mane olmağa çalışan istənilən şəxslərdən və ya şəxslər qrupundan müdafiə etməlidir.

Tənzimləyici orqan toplaşmaq azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə maneələr yaratmamalıdır (məhdudiyyətlərin tətbiqi üçün təkzibedilməz arqumentlərin olduğu hallar istisna təşkil edir). Nə ictimai iğtişaşların baş verə biləcəyinə dair fərz olunan təhlükə, nə də toplantıya düşmənçiliklə yanaşan auditoriyanın olması dinc toplantının qadağan edilməsi üçün qanuni əsas sayıla bilməz. Toplantı təşkilatçıları və ya iştirakçılarının zorakılıqdan istifadə edəcəyini sübut etmək üçün təkzibedilməz və şəffaf dəlillər tələb olunur. Mümkün zorakılığa dair dəlillər olduqda, təşkilatçıya ədalətli şəkildə imkan yaradılmalıdır ki, toplantının dinc xarakter daşıyacağını sübut edən dəlillər təqdim etsin.

- **Siyasi partiyalarla bağlı rəhbər prinsiplər (xülasə),
Avropa Şurası Venesiya Komissiyası**

2009-cu ildən başlayaraq ATƏT/DTİHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyası siyasi partiyaların fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar üçün təlimatlar hazırlayıb. Təlimatlarda nəzərdə tutulan qaydalar parlament

üzvləri və hüquq-mühafizə fəaliyyətini həyata keçirən şəxslərə ünvanlanıb.

Qaydalarda nəzərdə tutulur ki, bəzi ölkələr siyasi partiyaların dövlət qeydiyyatı üçün partiyalara üstünlüklər siyahısını təqdim edir. Məsələn, qeydiyyat, dövlət maliyyələşməsi, pulsuz efir vaxtının təminatı və ya seçkilərdə iştirak üçün şərtlər tələb edilə bilər. Qeydiyyat həmçinin, bank hesabının açılması üçün də tələb oluna bilər.

Qeydiyyata alınmış partiyalara verilmiş üstünlüklər bütün vətəndaş birliklərinə aid olmalı və ayrı-seçkilik xarakteri daşmamalıdır. Siyasi partiyanın təsis edilməsi üçün inandırıcı qeydiyyat haqqının ödənişi münasib, uyğun olmalıdır. Pul depozitlərinin yüksək olması siyasi partiyaların demokratik cəmiyyətdə iştirak üçün ciddi niyyətlərinin çatışmazlığı kimi partiyaları çəkindirə bilər. Ancaq qeydiyyat haqqı partiya formalaşdırılmasına lüzumsuz məhdudiyət kimi qəbul edilə bilməz. Məsələn, qeydiyyatın formal olduğu və fərqli üstünlüklər təmin etməyən və ya dövlət resursları ilə təminat tələb edilməyən bir çox ölkələrdə qeydiyyat haqqına ehtiyac olmaya bilər. Qeydiyyat haqqı siyasi partiyaların qarşısını ala biləcək məbləğdə ola bilməz.

Partiya təsis etmək üçün partiya üzvlüyü kriteriyaları əsaslandırılmış olmalıdır. Partiya funksiyalarını həyata keçirmək üçün zəruri olan şəxslərin sayından artıq sayda üzvlərin tələb olunması əsassız görünə bilər.

Qaydalar partiyaları məhdudiyətlərdən və tənzimləmədən mümkün qədər azad etməlidir. Hər hansı bir partiyanın fəaliyyət və tədbirlərini açıq-aydın qadağan etməyən qanun və ya qayda şəffaf şəkildə hazırlanmalıdır. Siyasi partiyaların hüquqları demokratik cəmiyyətdə zəruri olan, mütnasib ölçüdə nəzərdə tutulan hallarda məhdudlaşdırıla bilər.

Siyasi partiyaların fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar siyasi plüralizmə şərait yaratmalıdır. Qanunvericilik həmçinin, qanunu tənzimləyən

orqanların yersiz və qanunsuz hərəkətlərdən çəkəndirməni təmin etməlidir. Siyasi partiya və onun təsis edilməsinə məhdudiyət sanksiyaları bütün mümkün vasitələr tükəndikdə gerçəkləşə bilər.

Pulsuz efir vaxtı kiçik partiyalar da daxil olmaqla partiyalara öz proqramalarını geniş əhali kütləsinə çatdırmaq üçün bərabər şəraitdə təmin edilməlidir. Dövlət büdcəsindən maliyyələşən kütləvi informasiya vasitələrində pulsuz efir vaxtının ayrılması beynəlxalq hüquqla məcburi deyil, ancaq bu seçicilərin məlumatlandırılmasını təmin etmək üçün kəskin tövsiyə olunur.

Mediada bərabərlik prinsipi təkə partiyalara və namizədlərə efir vaxtının verilməsi ilə bağlı deyil, həmçinin, bu sahədə yer və vaxta da aid edilir. Qanunlar əsas efir vaxtında – günün pik efir saatlarında partiyalara fərq qoymadan bərabər rəftar üçün tələblər müəyyən etməlidir. Belə məhdudiyətlər siyasi təsirin satın alınması və korrupsiyanın mümkün qədər minimuma endirilməsi üçün səmərəli ola bilər.

Qanunlar partiyalara maliyyə yardımları ilə bağlı məhdudiyətlər müəyyən edərkən partiyaların seçimi, vətəndaşların siyasi proseslərdə iştiraka həvəsləndirilməsi və maraqların xeyrinə təsir arasında balans nəzərə alınmalıdır. İnflyasiyanın ələhinə yönəldilmiş məhdudiyətlər ən yaxşıdır: məsələn, yardım minimum əmək haqqı məbləğində mütləq olaraq məhdudlaşdırıla bilər. Dövlət maliyyələşməsinin məbləği partiyaların şəxsi ianələr və xüsusi yardımlara olan ehtiyacının aradan qaldırılmasına təsir etməməlidir. Ümumiyyətlə, subsidiyalar maliyyə mənbəyinin tək mənbəyi olmalı deyil və dövlətdən maliyyə asılılığı yaratmamalıdır.

4. ŞƏRQ TƏRƏFDAŞLIĞI ÖLKƏLƏRİ MİLLİ QANUNLARININ TƏHLİLİ

4.1. Həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyəti barədə hüquqi normalar

a) Təsis şərtləri və qeydiyyat proseduru

Azərbaycan

24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” qanununun 3-cü maddəsinə əsasən, həmkarlar ittifaqının təsisçiləri üçün minimum say tələbi kimi 7 (yeddi) nəfər, yəni orta say əsas götürülüb. Qeydiyyat sənədlərinə isə ərizə, nizamnamə, qərar, hüquqi ünvan haqqında sənəd və dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbz daxildir. Həmkarlar ittifaqı Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınır, qeydiyyat və ya qeydiyyatdan imtina barədə nazirlik 1 ay ərzində məlumat verməlidir¹.

Belarus

Həmkarlar ittifaqının yaradılması Belarus Prezidentinin 26 yanvar 1999-cu il tarixli Siyasi Partiyaların, Həmkarlar İttifaqlarının və digər ictimai birliklərin fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair müəyyən tədbirlər” adlı 2 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Həmkarlar İttifaqları və Birliklərin (Assosiasiyaların) dövlət qeydiyyatı (yenidən qeydiyyatı) qaydaları” əsasında tənzimlənir².

Belarusda həmkarlar ittifaqının yaradılması üçün icazə sistemi nəzərdə tutulub. Belə ki, bu barədə qeydiyyat orqanına müraciət edilir və müvafiq orqan bir ay ərzində sənədlərə (hüquqi ünvan, təsisçilərin sayı, simvolların ətraflı təsviri, dövlət rüsumunun ödənilməsi qəbzi və

¹ 24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu
² 1999-cu il 26 yanvar tarixli “Həmkarlar İttifaqları və Birliklərin (Assosiasiyaların) dövlət qeydiyyatı (yendən qeydiyyatı) Qaydaları”

təşkilati strukturun qrafik təqdimatı barədə məlumatlar) baxır və təsisçilərə nəticə barədə məlumat verir. Sənədlərdə yanlışlıq olarsa, təsisçilərə səhvlərini düzəltmək üçün şans tanımaq və ya qeydiyyatdan tamamilə imtina etmək qeydiyyat orqanının səlahiyyətindədir.

Ermənistan

4 dekabr 2001-ci il tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” qanununa görə həmkarlar İttifaqı azı 5 nəfərin təşəbbüsü ilə çağrılan təsis yığıncağı vasitəsilə təsis olunur³. Həmkarlar ittifaqı mövcud həmkarlar ittifaqının əsasını qoymaq və ya yenidən təşkili (parçalanma, bölünmə, birləşmə) ilə qurula bilər. Qanun qeydiyyat orqanına müraciətə cavab vermək üçün müxtəlif müddətlər müəyyən edib. Belə ki, qanunun 12-ci maddəsinə əsasən, qeydiyyat sənədlərində (ərizə, dövlət rüsumu barədə qəbz, iki nüsxədə nizamnamə, təsisçilərin pasport məlumatları, təsis barədə qərar) problem yaranarsa, 7 gün müddətində sənədlər səhvlərin düzəldilməsi üçün təsisçilərə qaytarılır. Sənədlər qaydasında olduğu təqdirdə, qeydiyyat 21 günə başa çatdırılmalıdır.

Gürcüstan

Həmkarlar ittifaqının yaradılması qaydaları qeyri-kommersiya müəssisəsinin yaradılma qaydası ilə eynilik təşkil edir. Belə ki, QHT-lər Ədliyyə Nazirliyi Dövlət Qeydiyyatının Milli Agentliyində cəmi bir iş günü ərzində həyat keçirilir və qeydiyyat haqqı təxmini 61 ABŞ dollarıdır. Maraqlanan şəxs agentliyə təsisçilərin imzaladığı və lazımı qaydada təsdiq olunmuş ərizə ilə müraciət etməlidir.

Sənədlər bütün təsisçilər tərəfindən imzalanmalı və (a) müəssisənin adı, (b) təşkilati-hüquqi forma və (c) hüquqi ünvan barədə məlumatları da əhatə etməlidir. Bununla yanaşı təsisçinin adı və soyadı, əgər müəssisə hüquqi şəxsdirsə ev ünvanı və şəxsi telefon nömrəsi, müəssisənin adı, təşkilati –hüquqi forma, hüquqi ünvan, qeydiyyatdan keçdiyi tarix, iden-

³ 2001-ci il 4 dekabr tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu

tifikasiya nömrəsi, nümayəndələri haqqında məlumatlar daxil edilməlidir.

Lazım olan sənədləri təqdim etdikdən sonra qeydiyyatdan keçirən orqan 1 gün ərzində hüquqi şəxsi qeydiyyatdan keçirməlidir. Əgər sənədlərdə əskikliklər varsa, qeydiyyatdan keçirən orqan bu boşluğun aradan qaldırılması üçün vaxt müəyyən edir və bu vaxt ərzində sənədlər qaydasına salındıqdan və çatışmazlıqlar tamamlandıqdan sonra hüquqi şəxsi qeydiyyatdan keçirilə bilər. Əgər hüquqi şəxsin məqsədləri Gürcüstan qanununda nəzərdə tutulan prinsiplərə və əxlaq normalarına ziddirsə, qeydiyyat prosesi dayandırılır və qeydiyyat yerinə yetirilmir. Bundan başqa, əgər ictimai birliyin yaranması və fəaliyyəti Gürcüstanın Konstitusiyasını zorla dəyişdirmək, ölkənin ərazi bütövlüyünü təhlükə altında qoymaq və müdaxilə etmək, və yaxud milli, etnik, dini və ya sosial müdaxilə məqsədilə müharibəyə çağıran müraciətlər etmək məqsədləri daşdıqda təşkilatın qeydiyyatı ləğv edilir. Bunun üçün də həmkarlar ittifaqının yaradılması qaydaları ayrıca qanunla tənzimlənmişdir. Yaradılan qeyri-kommersiya müəssisəsi Gürcüstanın Ədliyyə Nazirliyinin Dövlət Reyestri Milli Agentliyi tərəfindən qeydiyyatdan keçirilir⁴. Qeydiyyatdan keçirilmə bir iş günü ərzində 100 lari (61 dollar) rüsumu müqabilində həyata keçirilir. Bu mütərəqqi müddəalarla yanaşı həmkarlar ittifaqı yaratmaq üçün Gürcüstan qanunvericisi minimum 100 nəfər təsisçi nəzərdə tutub.

Moldova

7 iyul 2000-ci il tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” qanununun 8-ci maddəsinə əsasən, həmkarlar ittifaqı 3 nəfərdən az olmamaq şərti ilə yaradılır⁵. Həmkarlar İttifaqı yaradılması barədə qərar təsis yığıncağında verilir.

Qeydiyyat orqanı olan Ədliyyə Nazirliyi sənədlərə (ərizə, iki nüsxədə nizamnamə, təsisçilərin şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənəd, hüquqi ünvan

⁴ Gürcüstan Respublikası Mülki Məcəlləsi

⁵ 7 iyul 2000-ci il tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” Moldova Qanunu

dair sənəd, dövlət rüsumun ödənilməsi barədə qəbz, həmkarlar ittifaqının düğün adının təsdiq olunması haqqında sənəd) 1 ay ərzində baxmalı və qeydiyyat və ya imtina barədə qərar verməlidir. İşəgötürənin fərdi şəxslərin birləşib birlik yaratmasına müdaxilə etməyə hüququ yoxdur.

Ukrayna

15 sentyabr 1999-cu il tarixli “Həmkarlar ittifaqları, onların hüquqları və fəaliyyətlərinin təminatları haqqında” qanunu həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətini tənzimləyir.⁶

16 iyun 1992-ci il tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ukrayna qanunu ilə həm həmkarlar ittifaqları, həm siyasi partiyalar, həm də digər ictimai birliklərin fəaliyyəti tənzimlənir⁷. Həmin qanuna əsasən, nizamnamədə qadağa nəzərdə tutulduğu halda, xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslər həmkarlar ittifaqı yarada bilmir, ancaq Həmkarlar İttifaqına qoşula bilirlər. Ukraynada qeydiyyat orqanına qeydiyyata almaqdan imtina etmək səlahiyyəti verilməyib. Belə ki, Ədliyyə Nazirliyi sənədlərdə çatışmamazlıq olduğu təqdirdə təsisçilərə səhvləri aradan qaldırmaq imkanı verməli və 1 ay ərzində həmkarlar ittifaqını qeydə almalıdır.

Müqayisə

ŞT ölkələri qanunlarında həmkarlar ittifaqlarının təsis şərtləri və qeydiyyatı ilə bağlı şərtlər arasında oxşarlıq ümumi müddələrdədir (30 günlük qeydiyyat müddəti, qeyri-kommersiya hüququ şəxsinə tətbiq olunan əksər müddələrin həmkarlar ittifaqlarına tətbiq olunması və s.), əsas fərq isə həmkarlar ittifaqı təsisçilərinin minimum sayı ilə bağlıdır. Bu barədə Ermənistan və Moldova qanunları daha mütərəqqi müddəə kimi 3 (üç) nəfər nəzərdə tutub. Azərbaycan qanunvericisi 7 (yeddi) nəfər kimi orta sayı əsas götürüb. Ən çox təsisçi

⁶ 15 sentyabr 1999-cu il tarixli “Həmkarlar ittifaqları, onların hüquqları və fəaliyyətlərinin təminatları haqqında” Ukrayna Qanunu

⁷ 16 iyun 1992-ci il tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ukrayna Qanunu

tələb edən Gürcüstan qanunvericisidir - 100 (yüz) nəfərlik minimum hədd müəyyən edilib. Ancaq Gürcüstan qanunlarında qeydiyyatı daha sadələşdirilmiş olması və bürokratiyanın azaldılması diqqət çəkir. Bu barədə Azərbaycan qanunlarında müddəalar Gürcüstan və Moldova qanunvericiliyindən daha çətin mexanizmlər müəyyən edir. Azərbaycan qanunlarında Belarusdakı kimi qeydiyyat orqanına qeyri-məhdud səlahiyyətlər verən müddəalar nəzərdə tutulmasa da, qeydiyyat orqanının müraciətə baxma və cavab verməsində Gürcüstan qanunları kimi daha dəqiq və konkret müddəaları mövcud deyil.

Gürcüstan qanunları da Azərbaycan qanunvericiliyində olduğu kimi qeyri-kommersiya qurumunun qeydiyyatdan keçirilmə qaydalarını tətbiq edir, amma Gürcüstan qanunlarında qeyri-kommersiya hüquqi şəxsinin qeydiyyat prosedurası daha sadədir.

Adı çəkilən ölkələr içərisində yalnız Ukraynada qeydiyyat orqanının qeydiyyatdan imtina hüququ nəzərdə tutulmadığından birləşmək hüququ təmin olunmuş hesab edilə bilər. Belə ki, birləşmək hüququ təməl hüquqlardan olmaqla, dövlətin icazəsindən asılı olmayaraq, təmin edilməlidir. Amma qeydiyyatı məcburi şərt kimi nəzərdə tutuan və qeydiyyat orqanına imtina səlahiyyəti verən qanunlar bu hüququn realizəsini dövlətdən asılı vəziyyətə salırlar.

b) Həmkarlar İttifaqında üzvlük

Azərbaycan

“Həmkarlar ittifaqları haqqında” qanununun 3-cü maddəsinə əsasən, yalnız hərbi xidmətdə olan şəxslərə həmkarlar ittifaqında birləşməyə icazə verilmir⁸.

Belarus

Hərbi qulluqçular siyasi məqsədlər güdməmək şərtilə ictimai birliklərin üzvü ola bilərlər. Hərbi qulluqçulara həmkarlar ittifaqına

⁸ 24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

üzv olmaq qadağan edilmir. Xarici vətəndaşlar həmkarlar ittifaqına yalnız üzv ola bilərlər, təsisçilik edə bilməzlər⁹.

Ermənistan

“Həmkarlar İttifaqları haqqında” qanununun 6-cı maddəsinə görə silahlı qüvvələrin əməkdaşları, polis, milli təhlükəsizlik, prokurorluq orqanlarının işçiləri, hakimlər və Konstitusiya Məhkəməsinin üzvləri həmkarlar ittifaqı üzvü ola bilməzlər¹⁰. İşə götürənlər isə işə götürdülkləri şəxsin üzv olduğu həmkarlar ittifaqının idarəetmə orqanlarına seçilə bilməzlər.

Gürcüstan

Konstitutsiyaya görə hər kəs həmkarlar ittifaqı təsis edə, yaxud ona qoşula bilər. Hüquq-mühafizə orqanlarında, vergi, gömrük, prokurorluq və ədliyyə orqanlarında təsis olunan həmkarlar ittifaqının xüsusiyyətləri ümumi qaydalar deyil, bu orqanların daxili qanunları ilə tənzimlənir.

Moldova

“Həmkarlar İttifaqları haqqında” qanununun 7.1-ci maddəsinə əsasən əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin həmkarlar ittifaqı yaratmaq və üzvlüklə bağlı vətəndaşlarla bərabər hüquqları var¹¹. Yalnız ölkədə qeyri-qanuni yaşayan şəxslər həmkarlar ittifaqına üzv ola bilməzlər.

Ukrayna

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər həmkarlar ittifaqı təsis edə bilməz, yalnız üzv olmaq hüququna malikdirlər¹².

⁸ 24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

⁹ 1999-cü il 26 yanvar tarixli “Həmkarlar İttifaqları və Birliklərin (Assosiasiyaların) dövlət qeydiyyatı (yendən qeydiyyatı) Qaydaları”

¹⁰ 2001-ci il 4 dekabr tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu

¹¹ 7 iyul 2000-ci il tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” Moldova Qanunu

¹² 16 iyun 1992-ci il tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ukrayna Qanunu

Müqayisə

Həmkarlar İttifaqlarına üzv olan şəxslərə Azərbaycanda qoyulan yeganə məhdudiyət hərbi qulluqçularla bağlıdır. Belə ki, hərbi qulluqçuların həmkarlar ittifaqları üzvlüyü qanunla qadağandır.

Bu məhdudiyətlə bağlı Belarus və Gürcüstan qanunları daha mütərəqqi davranıb. Belə ki, Belarus qanunvericisi hər kəsin həmkarlar ittifaqına üzv olması hüququnu tanıyır, ancaq hərbi qulluqçuların siyasətdən kənar qalması kimi əsnəvi prinsip qorunaraq, hərbi qulluqçuların yalnız siyasi yönümlü təşkilatlara üzvlüyü qadağan edilib.

Gürcüstanda isə xüsusi xidmət və hərbi təyinatlı orqanlarda həmkarlar ittifaqı yaradılmasının özünəməxsus qaydaları tətbiq edilir. Bu baxımdan hərbi qulluqçulara bu fəaliyyəti qadağan edən Azərbaycan qanunvericiliyi daha məhdudlaşdırıcı müddəalara malikdir.

Ukraynanın əsnəvilərin həmkarlar ittifaqı təsisçiliyini qadağan edən qanunları ilə müqayisədə Gürcüstan və Moldova qanunları daha çox hüquq tanıyır.

c) Həmkarlar İttifaqlarının Fəaliyyəti

Azərbaycan

Həmkarlar İttifaqları əmək, sosial, iqtisadi məsələlər barəsində qanunvericilik aktlarının və dövlət məşğulluq siyasətinin hazırlanmasında iştirak edir, öz üzvlərinin əmək hüquqlarını müdafiəsi, işəgötürən tərəfindən əmək və həmkarlar ittifaqları haqqında, habelə sosial, iqtisadi məsələlər barədə qanunvericiliyə əməl olunmasını və aşkar edilmiş pozuntuların həllini tələb edə bilər.

“Əməyin mühafizəsi haqqında” qanununun və digər normativ aktların tələblərinə uyğun iş yerlərində işçilərin əməyinin mühafizəsini tənzim edən qanunlara, istehsal zədələri nəticəsində əmək xəsarətinə görə zərərin ödənilməsinə, əmək şəraiti, istehsal sanitariyası normalarına

əməl edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsində iştirak edirlər. Həmkarlar ittifaqı həmçinin kollektiv danışıqlar aparır və kollektiv sazişlər bağlayırlar¹³.

Belarus

Həmkarlar ittifaqları vətəndaşların əmək hüquqlarını müdafiə etmək və bu sahədə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, əmək və ekoloji nəzarət, işçilərin peşəkar inkişafında iştirak etmək hüququna malikdirlər. Həmkarlar ittifaqları həmçinin kollektiv danışıqlar aparmaq və kollektiv razılaşmalar əldə etmək, işəgötürənlərin fəaliyyətinə qanuna əməl edilməsi sahəsində nəzarət etmək, üzvlərin sosial, iqtisadi, əmək hüquqlarının qorunması üçün məhkəmədə iddia qaldırmaq, sosial təminat və sosial sığortanın təşkili sahəsində fəaliyyət göstəririlər¹⁴.

Ermənistan

Həmkarlar ittifaqı işçilərin əmək və sosial hüquqlarının qorunması üçün qanunların qəbul edilməsi təklifi ilə parlamentə müraciət edə bilər, qanuna uyğun olaraq dinc və silahsız mitinqlər, yürüşlər, nümayişlər, tətillər və digər ictimai hadisələr təşkil etmək və keçirmək, dövlət orqanlarının, işəgötürənlər və digər təşkilatlar və onların vəzifəli şəxsləri ilə danışıqlar aparmaq hüququna malikdir. Bununla yanaşı Həmkarlar ittifaqı üzvlərinin hüquq və maraqlarını qorumaq üçün yerli hakimiyyət orqanları, işəgötürən və ya digər şəxslər, habelə onların hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) qanunla müəyyən edilmiş qaydada şikayət oluna bilər.

Həmkarlar ittifaqı rəhbər orqanının nümayəndələri Ermənistan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada iş şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədilə həmin həmkarlar ittifaqı üzvlərinin iş yerini ziyarət etmək hüququna malikdir. Təhlükəli iş

¹³ 1999-cu il 1 fevral tarixli Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi

¹⁴ 1999-cu il 26 yanvar tarixli Belarus Prezidentinin 2 nömrəli "Siyasi Partiyaların, Həmkarlar İttifaqlarının və digər ictimai birliklərin fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair müəyyən Tədbirlər" fərmanı

şəraiti və ya işçinin sağlamlığına və həyatına təhlükə vəziyyəti olduqda, həmkarlar ittifaqı bu iş üzrə əvvəl həmin təhlükələri aradan qaldırılmasını işəgötürəndən tələb edə bilər.

Həmkarlar ittifaqı onun rəhbər oraganı və ya nümayəndəsi vasitəsilə işəgötürənlə kollektiv müqavilə bağlaya bilər. İşəgötürən öz işçilərinin birləşdirən həmkarlar ittifaqı ilə kollektiv sazişlər bağlamağa borcludur. Kollektiv sazişlərin bağlanması qanunlara uyğun olmalıdır.

Ermənistan qanunvericisi həmkarlar ittifaqının fəaliyyətini tənzim edən müddələrdə işəgötürənin həmkarlar ittifaqına münasibətdə səlahiyyətlərinə məhdudiyyətləri də sadalayıb. Belə ki, işəgötürən işçi nümayəndələrinin hüquqlarına hörmətlə yanaşmalı, və onların fəaliyyətinə qarışmamalıdır.

Gürcüstan

Həmkarlar ittifaqları qanun layihələri təşəbbüsü ilə çıxış edə, işçilərin hüquqlarının qorunması üçün kütləvi etiraz və digər toplantıları həyata keçirmək, hökumət orqanlarının sosial-iqtisadi informasiyasını tədqiq etmək, üzvlərinin təhsilini təkmilləşdirmək, əmək qanunvericiliyinə riayət edilməsinə nəzarət etmək hüquqlarına malikdirlər. İttifaqlar həmçinin işçiləri təmsil etmək, məşğulluq vəziyyəti üzərində ictimai nəzarəti həyata keçirmək, işçilərin həyat və sağlamlığının qorunması üçün şəraitin yaradılması, işçilərin maraqlarının qorunması üçün işəgötürən qarşısında tələblər qoymaq səlahiyyətinə sahibdirlər.

Moldova

Həmkarlar İttifaqı hökumət orqanları ilə münasibətdə işçilərin hüquqlarının qorunması, dəstəklənməsi, üzvlərin təmsil edilməsi sahəsində, kollektiv razılaşmalar imzalamaq, KİV-ə malik olmaq, ərazi bölmələrini yaratmaq, öz fəaliyyəti haqqında sərbəst məlumat yaymaq, qanuni fəaliyyəti üçün dövlət orqanlarında zəruri məlumatlar almaq, beynəlxalq təşkilatlarla və digər Həmkarlar İttifaqı birlikləri ilə əlaqə

qurmaq, beynəlxalq təşkilatlara qoşulmaq səlahiyyətinə malikdir¹⁵.

Ukrayna

Ukrayna qanunvericiliyi də həmkarlar ittifaqlarına ümumi hüquqları tanıyır və həmkarlar ittifaqları işçilərin nümayəndəsi kimi çıxış etmək, işəgötürən qarşısında tələblər səsləndirmək hüquqlarına malikdir.

Müqayisə

Həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyətini Azərbaycan qanunvericiliyi daha geniş tənzimləyir və həmkarlar ittifaqlarının hüquq və vəzifələri sadalanır. Digər dövlətlərdə də bu müddəalar ya qanunda nəzərdə tutulub, ya da eyni hüquqlar qadağan edilməyib. Qanunda bu cür təfəsilatlı qaydaların nəzərdə tutulması mütərəqqi əhəmiyyət daşıyır. Çünki həmkarlar ittifaqları öz fəaliyyətində asanlıqla qanuna istinad edə bilirlər.

d) Əmək müəssisələrində tətillər və etiraz aksiyalarının təşkilinin qanuni tənzimlənməsi

Azərbaycan

Əmək Məcəlləsinin 43-cü fəslə tətillərin hüquqi tənzimlənməsinə həsr olunub. Həmkarlar İttifaqı tətillər, mitinqlər, küçə yürüşləri, nümayişlər və başqa kütləvi tədbirlər təşkil edib keçirə bilirlər¹⁶. Həmkarlar İttifaqının bu hüququ kollektiv əmək mübahisəsi yarandığı vaxtdan meydana gəlir. Kollektiv əmək mübahisəsinin yaranması və tətillər keçirilməsi ilə əlaqədar işçilərin işdən çıxarılmasına, habelə kollektiv əmək mübahisəsinin yarandığı müəssisənin (filialın, nümayəndəliyinin), digər iş yerlərinin ixtisarı, ləğvi və ya yenidən təşkili qadağandır. Qanunvericilik, müvafiq icra hakimiyyəti, məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanlarında işləyən vəzifəli şəxslər tətillər edə bilməzlər.

¹⁵ 7 iyul 2000-ci il tarixli "Həmkarlar İttifaqları haqqında" Moldova qanunu

¹⁶ 1999-cu il 1 fevral tarixli Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi

Cəzaçəkmə müəssisələrində məhkumlara əmək mübahisələrinin həlli üçün əmək fəaliyyətini dayandırmaq və tətıl etmək qadağan edilir.

Tətıl keçirilməsi haqqında qərar işçilərin yığılmasında (konfransında) və yaxud həmkarlar ittifaqında qəbul edilir. Tətilin başlanmasına ən gec 10 iş günü qalmış əmək kollektivi və ya həmkarlar ittifaqı orqanı işəgötürənə tətıl keçiriləcəyi barədə yazılı məlumat verməlidir. Tətilə başçılıq edən Tətıl komitəsi işçilərin ümumi yığılmasını (konfransını) çağırmaq, işçilərin marağına toxunan məsələlər üzrə işəgötürəndən məlumat almaq, münaqişəli məsələlər üzrə rəy hazırlanması üçün mütəxəssislər cəlb etmək, tətili müvəqqəti dayandırmaq hüquqları vardır. Tətıl yenidən başlanacağı barədə işəgötürənə 3 iş günündən gec olmayaraq məlumat verilməlidir. Tətilin keçirildiyi dövrdə tərəflər kollektiv əmək mübahisələrinin həlli üçün danışıqları davam etdirməyə borcludurlar.

Tətildə iştirakdan imtina etmiş şəxslərin öz əmək funksiyasını davam etdirmək hüququ vardır. İş davam etdirən işçilərin əmək funksiyasını yerinə yetirmələrinə mane olmadan tətılçilər iş yerində və ya bilavasitə müəssisənin yaxınlığında sərbəst toplaşaraq, danışıqların gedişini müzakirə etmək, mitinqlər və digər kütləvi tədbirlər keçirmək hüququna malikdirlər. İşəgötürən tətılçilərin tələbini qəbul etdikdə, tərəflər barışıq sazişi bağladıqda və ya işçilər tətili davam etdirməkdən imtina etdikdə tətıl başa çatmış hesab olunur.

Tətıl qanunsuz elan edildikdə, hərbi və ya fəvqəladə vəziyyətlə əlaqədar qadağan edildikdə dərhal dayandırılmalıdır. Hərbi və ya fəvqəladə vəziyyət şəraitində işçilərin tətıl hüququ məhdudlaşdırıla və ya qadağan oluna bilər.

Tətillərlə bağlı qanunlarda bir sıra qadağalar nəzərdə tutulub. Məsələn, dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin aparılmasının ümumi prinsiplərinin razılaşdırılması ilə bağlı hallardan başqa siyasi məqsədlər güdən tətillərə yol verilmir. Qanunların tələblərini pozmaqla elan edilmiş və

keçirilmiş tətillər qanunsuz hesab edilir. Tətillin qanunsuz hesab edilməsi haqqında işə birinci instansiya məhkəməsi işəgötürənin ərizəsinə əsasən baxır. Tətillin qanunsuz hesab edilməsi barədə məhkəmə qərarı olduqda işçilər tətillər son qoymalı və məhkəmə qərarının təqdim olunduğu günün ertəsi günü işə başlamalıdırlar.

Belarus

Belarus Konstitusiyasının 41-cü maddəsinin ikinci hissəsinə əsasən, vətəndaşlar tətillər keçirmək hüququna malikdir. Belarus Əmək Məcəlləsinin 388-ci maddəsində tətillər belə izah olunur¹⁷: tətillər hər hansı əmək məsələləri ilə bağlı mübahisənin həlli üçün işçilər tərəfindən müvəqqəti olaraq işin yerinə yetirilməsinə (qismən və ya tamamilə) etiraz etməkdir. Barışıq komissiyasının təkliflərinə etiraz edildikdən sonra 3 ay ərzində tətillər keçirilə bilər.

Qanunla milli təhlükəsizlik, ictimai asayiş, səhiyyə, insan hüquq və azadlıqlarını qorumaq məqsədilə tətillər qadağa qoyula bilər. Bundan başqa, Konstitusiyanın 84.23-cü maddəsinə əsasən, qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda prezident tətillər 3 aydan çox olmayaraq qadağa qoya və ya dayandıra bilər. Əmək Məcəlləsinə görə, siyasi fəaliyyətlə məşğul olan siyasi partiyaların, hərəkatların və digər ictimai birliklərin və digər hüquqi şəxslərin tətillər iştirakçılarına maddi yardım etməsi qadağandır.

Tətillər keçirmək haqqında qərar gizli səsvermə yolu ilə iclas və ya konfransda verilir. Hazırkı işçilərin (konfrans nümayəndələri) ən azı üçdə ikisi səs verərsə, qərar qəbul olunur. İclas işçilərin yarısından çoxu iştirak edərsə, səlahiyyətli hesab olunur. Konfrans nümayəndələrin ən azı üçdə ikisi iştirak edərsə, səlahiyyətli hesab edilir.

Əgər tətillər qanunsuz sayılarsa, işəgötürən tələblərə cavab verəcəyi barədə yazılı razılıq bildirərsə, ümumi iclas və ya konfrans zamanı tətillərin dayandırılması barədə qərar verilsə, tərəflər tətillərin dayandırıl-

¹⁷ 1999-cu il 26 iyul tarixli Belarus Respublikası Əmək Məcəlləsi

ması barədə yazılı şəkildə razılıq əldə edərsə, tətillə təmin edilir. Qanunvericiliyin pozulması hallarında tətillə keçirilməsi məhkəmə tərəfindən qanunsuz sayılır.

Tətildə iştirak edən işçilər tətillə müddətinə aid olan maaşlarından məhrum edilir. Onların tətildə iştirak etdiyi müddət iş gününə aid deyil. Tətildə iştirak etməkdən yazılı şəkildə imtina edən və tətillə olmasının səbəbindən işdə vəzifə və öhdəliklərini yerinə yetirmək imkanı olmayan işçilərə qanunda göstərilən məbləğdən az olmayaraq əmək haqqı verilir. Zorakılıqla və yaxud zorakılıq hədəsi ilə tətildə iştirak etməyə məcbur edən şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Ermənistan

Əmək Məcəlləsinə əsasən, tətillə kollektiv mübahisənin həll edilməsi məqsədilə bir və ya bir neçə təşkilatın işçiləri tərəfindən iş prosesinin tamamilə və ya qismən müvəqqəti olaraq dayandırılmasıdır¹⁸.

Kollektiv əmək müqaviləsinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı mübahisə həll edilmədikdə, işəgötürən barışıq prosesinin yerinə yetirilməsindən boyun qaçırdıqda və müqavilədə göstərilən işçilərin tələbləri və öhdəliklərini qarşılayan qərarı yerinə yetirilmədikdə tətillə keçirilə bilər.

Tətillə gizli səsvermə nəticəsində işçilərin 2/3-si eyni zamanda tətillə elan etdikdə, təşkilatın ayrı-ayrı şöələrinin 2/3-dən çoxu tətillə elan etdikdə elan olunur. Əgər təşkilatın şöələrinin tətillə elan etməsi digər şöələrin fəaliyyətinə maneçilik törədirsə, o zaman tətillə keçirilməsi şöbə işçilərinin 2/3-si (təşkilat işçilərinin ümumi sayının yarısından az olmamalıdır) tərəfindən razılaşıdırılır.

Əgər təşkilatda həmkarlar ittifaqı mövcud deyilsə, tətillə elan edilməsi səlahiyyəti işçilərin keçirdiyi iclasda verilən qərara əsasən deyil, aidiyyəti regional ofisin həmkarlar ittifaqına həvalə olunur.

¹⁸ 2004-cü il 09 noyabr tarixli Ermənistan Respublikası Əmək Məcəlləsi

İşəgötürənə tətilin keçirilməsi haqqında ən az 7 gün əvvəl yazılı bildiriş təqdim olunmalıdır. Bu məlumata tətilin keçirilməsi haqqında qərar və tələblər əlavə edilməlidir. Tətil elan edildikdə, yalnız barışıq prosesində qarşılanmayan tələblər irəli sürülə bilər.

Tətil elan olunmamışdan qabaq xəbərdarlıq tətili edilə bilər. Bu 2 saatdan artıq davam edə bilməz. Xəbərdarlıq tətili keçiriləndən 3 gün əvvəl işçiyə yazılı bildiriş təqdim edilməlidir.

Əgər tətilin ictimai və ya insan həyatı və sağlamlığı üçün ağır və təhlükəli nəticələyə bilən dəmiryol və ictimai nəqliyyatın olduğu yerlərdə, aviasiya, kommunikasiya, səhiyyə, ərzaq istehsalı, su təchizatı, kanalizasiya və tullantı emal edən və davamlı istehsalla məşğul olan müəssisələrdə keçirilməsi barədə qərar verilsə, işəgötürənə tətil keçirilməsindən 14 gün öncə yazılı xəbərdarlıq edilməlidir.

Həmkarlar İttifaqının qanunla nəzərdə tutulan qaydada yığıncaqlar, tətillər və ictimai aksiyalar keçirmək, eləcə də bununla bağlı dövlət orqanları, yerli özünüidarə orqanları, işçilər, digər təşkilatlar və onların rəsmiləri ilə danışıqlar aparmaq hüququ var.

Gürcüstan

Tətil keçirmək hüququ Konstitusiya və Əmək Məcəlləsi ilə təmin olunur¹⁹. Əmək Məcəlləsi tətillərin keçirilməsi üçün müəyyən qaydalar müəyyən edir. Belə ki, tətil keçirmək hüququndan istifadə etməmişdən qabaq qrup xəbərdarlıq tətili keçirir. Xəbərdarlıq tətilinin başlamasından 3 gün əvvəl (az olmayaraq) qrup işəgötürənə mübahisə doğuran məsələnin səbəbləri və mövzusu, eləcə də tətilin vaxtı, yeri və xarakteri haqqında məlumat verir.

Xəbərdarlıq tətilindən sonra qruplar barışdırıcılıq prosesində iştirak edirlər. Tətil keçirmək hüququndan xəbərdarlıq tətili keçirilməsindən sonrakı 14 gün ərzində istifadə oluna bilər. Tətil 90 təqvim günündən

¹⁹ 2006-cı il 25 may tarixli Gürcüstan Respublikası Əmək Məcəlləsi

artıq davam edə bilməz. Tətil dövründə işəgötürənin işçiyə əmək haqqı ödəməsi kimi öhdəliyi yoxdur. Tətil əmək münasibətlərinə son qoyulmasına yol açmamalıdır.

Fövqaladə hallarda yaxud hərbi qanuna əsasən, tətil keçirmək hüququ prezident fərmanı əsasında məhdudlaşdırıla bilər. İş prosesində tətil keçirmək hüququndan insan həyatı və səhiyyə sahəsində məşğulluğu olan şəxslər istifadə edə bilməzlər;

Moldova

Həmkarlar İttifaqının hüquqlarını qorumaq, işəgötürənin təzyiqindən qorunmaq, işçilərin maraqlarına uyğun sosial-iqtisadi siyasətin formalaşmasında dövlət orqanlarına təsir etmək məqsədilə Həmkarlar İttifaqı iclaslar, toplantılar, nümayişlər, yürüşlər, piketlər, tətillər və digər aksiyalar təşkil edə bilər. Həmkarlar İttifaqı və işçilər birlik, müəssisə və təşkilatı səviyyədə tətil təşkil etmək hüququna malikdir. Xüsusi olaraq Həmkarlar İttifaqının yerli və milli səviyyədə aksiyalar təşkil etmək hüququ var²⁰.

Yalnız siyasi maraqlar daşımayan hallarda, işçilərin iqtisadi və sosial maraqlarını qorumaq məqsədilə tətil keçirilə bilər. Tətil keçirilməsi haqqında qərar işçiləri təmsil edən nümayəndə və ya Həmkarlar İttifaqı tərəfindən verilməlidir və bu qərar yayılmazdan 48 saat əvvəl işəgötürənə bu barədə məlumat verilməlidir.

Heç kim tətildə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. Tətil zamanı işçilər müəssisənin mülkiyyətini qorumaq və fəaliyyətinin dayandırılması müəssisəyə, yaxud insan sağlamlığına zərər verən avadanlıqların davamlı işləməsini təmin etmək tələb olunur. Tətil zamanı işəgötürən tətilə çıxmış işçinin işini yerinə yetirməməsinin qarşısı alınmalıdır və tətilə çıxmış işçilərin əvəzinə digər işçilər götürə bilməz.

²⁰ 7 iyul 2000-ci il tarixli "Həmkarlar İttifaqları haqqında" Moldova Qanunu

Tətil adətən işçilərin daimi iş yerində keçirilir. İşçilərin tələbləri 15 təqvim günü ərzində qarşılanmadığı halda, tətil iş yerindən kənar da keçirilə bilər. Əgər tətil insanların sağlamlığına zərərlidirsə və qanuna ziddirsə, işəgötürən 30 günə qədər (30 gündən çox olmayaraq) tətil keçirilməsini dayandırmağı tələb edə bilər. Tətilin dayandırılması haqda müraciət məhkəməyə təqdim olunmalıdır. Məhkəmə ərizəyə baxılması üçün son müddət təyin edir və bu, ən çox 3 iş günü olmalıdır. Fövqəladə hallarda, təbii fəlakətlər zamanı, epidemiyaya yayılması zamanı, eləcə də müharibə zamanı tətil keçirilməsi qadağandır.

Aşağıdakı şəxslər tətildə iştirak edə bilməz:

- xəstəxanalarda və təcili yardımda çalışan səhiyyə işçiləri;
- elektrik və su təchizatında çalışan işçilər;
- telekommunikasiya sistemlərində çalışan işçilər;
- hava nəqliyyatı nəzarət xidmətində çalışan işçilər;
- mərkəzi icra orqanlarında fəaliyyət göstərən rəsmi vəzifəli şəxslər;
- ictimai, hüquq-mühafizə və dövlət təhlükəsizliyinin mühafizəsi ilə məşğul olan və məhkəmələrdə çalışan şəxslər, məhkəmə hakimləri;
- hərbi hissələrdə, silahlı qüvvələrdə çalışan işçilər;
- ölkənin müdafiəsi üçün hazırlanan məhsulların istehsal edildiyi fabrik işçiləri .

Ukrayna

“Kollektiv əmək mübahisələrinin (konfliktlərinin) həlli haqqında” qanuna görə, tətil əmək münaqişəsini həll etmək üçün işçilərin vəzifələrini yerinə yetirməkdən müvəqqəti və könüllü imtinası kimi qəbul edilir²¹. Tətil qərarı həmkarlar ittifaqının Ümumi Yığıncağı

²¹ 3 mart 1998-ci il tarixli “Kollektiv əmək mübahisələrinin (konfliktlərinin) həlli haqqında” Ukrayna Qanunu, maddə 17

tərfindən qəbul edilir və bu zaman 2/3 səs çoxluğu tələb olunur.

Fövqaladə vəziyyətlərdə Ukrayna Prezidenti və Milli Məclisi müddəti bir aydan artıq olan tətilləri qadağan edə bilər.²² Qanunsuz tətilləri təşkil edənlər inzibati məsuliyyətə cəlb edirlər. Belə ki, konstitusiya quruluşuna, milli sərhədlər və inzibati-əraziyə zidd, habelə insan hüquqlarının pozulmasına yönələn tələblərlə keçirilən, tətillər haqqında qanuna uyğun olmayan, mübahisənin barışdırıcılıq mərhələsində elan olunan tətillər qadağan olunur.

Tətillər keçiriləndə barışdırıcılıq üçün bütün mümkün vasitələrdən istifadə edilməlidir. Nümayəndə tətilin qanunsuz sayılmasından məhkəməyə şikayət edə bilər, bu halda məhkəmə 7 gündən gec olmayaraq işə baxmalıdır.²³

Müqayisə

Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin tətillər keçirilməsi qaydaları və tətbiq olunan məhdudlaşdırılmalarla bağlı qanunvericilik müddəaları Belarus istisna olmaqla, digər ölkələrdə əsasən üst-üstə düşür – tətillər keçirilməsi üçün tətillər komitəsinin yaradılması, xəbərdarlıq tətilinin keçirilməsi, tətillər barədə xəbərdarlıq edilməsi, xəbərdarlıq məktubunun forması və s.

Bu ölkələrin qanunvericiliklərində əksər işçilərə tətillər keçirmək hüququ tanınır və bu hüququn təminatı olaraq, geniş müddəalar təsbit olunub. Tətillər keçirilməsi əsasları, kollektiv danışıqların gedişi, kollektiv mübahisələrin barışıqla həll edilməsi və s. barədə müddəalar dövlətlərin qanunvericiliyində bir-birinə uyğun gəlir.

Tətillər keçirmək hüququ məhdudlaşdırılan şəxslərin dairəsi baxımından Azərbaycan qanunları daha geniş işçi kütləsini əhatə edən məhdudluq tətbiq edir. Əmək Məcəlləsi müvafiq icra, qanunverici və məhkəmə hakimiyyəti orqanları işçilərinin tətillər keçirməsi hüququnu tanımır. Bu

²² Ibid. maddə 24

²³ Ibid. maddə 23

məhdudiyət digər dövlətlərdə daha məhdud dairə üçün nəzərdə tutulub. Məsələn, Moldovada oxşar məhdudiyət yalnız xəstəxanalarda və təcili yardımda çalışan səhiyyə işçilərinə, elektrik və su təchizatında çalışan işçilərə, telekommunikasiya sistemlərində çalışan işçilərə, hava nəqliyyatı nəzarət xidmətində çalışan işçilərə, dövlət təhlükəsizliyinin mühafizəsi ilə məşğul olan orqanlarda və məhkəmələrdə çalışan şəxslər, hərbi hissələrdə, silahlı qüvvələrdə çalışan və s. şəxslərə tətbiq edilir. Bundan əlavə Azərbaycan qanunvericisi hərbi və fəvqəladə hallar zamanı tətili məhdudlaşdırmaq hüququnu da dövlətə verir və cəzaçəkmə müəssisələrindəki məhkumları da tətillərdən məhrum edir.

Ancaq bəzi müddəalarda Azərbaycan qanunvericiliyinə nisbətən Belarus qanunvericiliyi daha mühafizəkar mövqe tutur. Məsələn, digər dövlətlərə nisbətən Azərbaycan qanunvericiliyində tətillərdə işçiləri tətillərdən müddətində əmək haqqı alması şansı daha çox gözlənilir. Düzdür, bu, məcburi şərt kimi işəgötürəndən tələb olunmur, amma Belarusdakı kimi işəgötürənin bu əmək haqlarını ödəməsi tamamilə qadağan da olunmayıb. Bundan başqa tətillərdə iştirakçısı olmayan işçinin tətillərdən əmək funksiyasını yerinə yetirmədiyi halda da müvafiq orta aylıq əmək haqqını almaq hüququ Azərbaycan qanunlarında nəzərdə tutulub.

Demək olar ki, hər bir dövlətdə tətillərdə iştirakçılara formal olaraq, mitinqlər də daxil olmaqla, sərbəst toplaşma azadlığından istifadə etmək icazəsi verilir. Bununla belə tətillərdə siyasi tələblərlə keçirilə bilməz, amma bu dövlətlərin hər birinin qanunvericiliyində dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirilməsi kimi tələblərin tətillərdə tələbləri sırasına daxil edilməsi məqbul sayılır. Həmkarlar İttifaqlarının tətillərin və etiraz aksiyalarının keçirilmə hüquqları olsa da, siyasətdə iştirakla və siyasi tələb irəli sürməklə bağlı məhdudiyətləri nəzərdə tutulub. Qanunvericilikdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, Gürcüstan və Ukrayna qanunvericiləri daha mütərəqqi normalar tətbiq edirlər.

e) Həmkarlar İttifaqlarının siyasi proseslərdə iştirakına məhdudiyətlər

Azərbaycan

Həmkarlar ittifaqına siyasi məhdudiyət kimi qoyulan yeganə qadağa ittifaq sədrlərinin və ya onların müavinlərinin eyni zamanda siyasi partiyaların rəhbər orqanlarında təmsil olunmamasıdır. Siyasi partiyaların rəhbər orqanlarına seçilən, yaxud təyin edilən həmkarlar ittifaqı təşkilatının sədrləri və ya onların müavinləri öz istəyi ilə bu iki fəaliyyətdən birini davam etdirə bilərlər²⁴.

Belarus

Belarusda həmkarlar ittifaqlarına siyasi cəhətdən qoyulan əsas məhdudiyət siyasi tələblərlə tətil təşkil edilməsinin qadağan olunmasıdır. Ümumiyyətlə, təşkilatçının mənsubiyyətindən asılı olmayaraq işçilərin tətili siyasi tələblə keçirilə bilməz.

Ermənistan

Əmək Məcəlləsinin 25-ci maddəsinə əsasən²⁵, həmkarlar ittifaqları dövlət siyasətinin və yerli siyasətin həyata keçirilməsi sahəsində dövlətlə və yerli özünüidarəetmə orqanları ilə əməkdaşlıq edə bilərlər. Belə ki, həmkarlar ittifaqları sosial, səhiyyə, təhsil, mədəni, idman və sair sosial yönümlü vacib proqramların həyata keçirilməsi sahəsində dövlət orqanları və yerli özünüidarəetmə orqanları ilə müqavilə və anlaşmalar çərçivəsində əməkdaşlıq edə bilərlər.

Gürcüstan

Həmkarlar İttifaqı üzvlərin əmək və sosial-iqtisadi hüquqları və maraqlarını müdafiə və təmsil edir. Bundan başqa həmkarlar ittifaqı əmək və sosial-iqtisadi məsələlərlə bağlı qanun layihələrinin ilkin yoxlanışında iştirak etmək və alternativ təkliflər hazırlamaq hüququna

²⁴ 24 fevral 1994-cü il tarixli "Həmkarlar ittifaqları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu

²⁵ Ermənistan Respublikasının Əmək Məcəlləsi

da malikdir.

Öz səlahiyyəti çərçivəsində həmkarlar ittifaqı dövlət və özünüidarə orqanlarının, eləcə də işçilərin, assosiasiyaların və digər ictimai birliklərin diqqətinə çatdırılan məsələlərin və təkliflərin nəzərdən keçirilməsində, dövlətin məşğulluq üzrə siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak edə bilər. Həmkarlar İttifaqı həmçinin məşğulluğa dair vəziyyətə ictimai nəzarət edə, işçilərin əmək və sosial-iqtisadi hüquqlarını qorumaq məqsədilə qanunvericiliyə uyğun olaraq etiraz, nümayiş, mitinq və digər etiraz nümayişləri keçirə bilər.

Moldova

Həmkarlar ittifaqları dövlət idarəçiliyində, əmək siyasəti, sosial-iqtisadi siyasətin formalaşmasında iştirak edə bilərlər. Bundan əlavə, həmkarlar ittifaqı nümayəndələri bütün səviyyələrdə fəaliyyət göstərən dövlət orqanlarında təmsil edilə bilərlər²⁶.

Ukrayna

Qanunvericilikdə siyasi proseslərdə həmkarlar ittifaqları üçün xüsusi məhdudiyətlər nəzərdə tutulmayıb.

Müqayisə

Azərbaycan Respublikasının “Həmkarlar İttifaqları haqqında” qanununa edilən 10 oktyabr 2006-cı il dəyişikliyinə qədər, həmkarlar ittifaqlarına siyasi fəaliyyətlə məşğul olmaq, siyasi partiyalarla birləşmək, yaxud onlarla birgə fəaliyyət göstərmək, siyasi partiyalara yardım, ianə vermək və onlardan yardım, ianə almaq qadağan idi. Ancaq həmin dəyişiklikdən sonra bu qadağa aradan qaldırılıb. Hazırda həmkarlar ittifaqlarına yalnız bu birliklərin sədrləri və ya onların müavinlərinin eyni zamanda siyasi partiyaların rəhbər orqanlarında təmsil olunmasına dair məhdudiyət mövcuddur.

²⁶ 7 iyul 2000-ci il tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” Moldova Qanunu

Ümumiyyətlə, hüquq təcrübəsində həmkarlar ittifaqları peşə ilə bağlı yaradılmış birlik sayıldığından onların fəal siyasətlə məşğul olması əksər ölkələrdə istisna olunur. Bununla belə bir sıra Avropa ölkələrində həmkarlar ittifaqının siyasi və ya seçki bloklarına qoşulmasına məhdudiyət yaradılır. Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrindən isə yalnız Ukraynada həmkarlar ittifaqlarının siyasi fəaliyyəti ilə bağlı məhdudiyətlər nəzərdə tutulmayıb. Ukrayna qanunvericiliyində bu barədə ümumiyyətlə qadağa olmadığından praktikada da siyasətçilərin həmkarlar ittifaqında rəhbər və digər vəzifələrdə təmsil olunmasına rast gəlinir.

f) Həmkarlar İttifaqının qeydiyyatının ləğvi qaydaları

Azərbaycan

“Həmkarlar İttifaqları haqqında” qanunun 8-ci maddəsinə görə, Konstitusiyaya quruluşunu devirmək, hakimiyyəti zorakılıqla dəyişdirmək və ya ərazi bütövlüyünü pozmaq, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ etmək, habelə irqi, milli və dini ədavəti qızışdırmaq və beynəlxalq hüquqi öhdəliklərlə bir araya sığmayan digər əməllər törətmək məqsədi və ya fəaliyyət metodu olan həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının yaradılmasına və fəaliyyətinə yol verilmir. Bütün bu səbəblər həm də həmkarlar ittifaqlarının qeydiyyatını ləğv etmək üçün Ədliyyə Nazirliyinə əsasdır²⁷.

Həmkarlar ittifaqının fəaliyyətinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən xitam verilir. Belə ki, dövlətin Konstitusiyaya quruluşunu devirmək, zorakılıqla dəyişdirmək və ya ərazi bütövlüyünü pozmaq, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ etmək, habelə irqi, milli və dini ədavəti qızışdırmaq və beynəlxalq hüquqi öhdəlikləri ilə bir araya sığmayan digər əməllər törətmək məqsədi və ya fəaliyyət metodu olan həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının yaradılmasına və fəaliyyətinə yol verilmir. Belə fəaliyyətlərlə məşğul olan

²⁷ 24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

həmkarlar ittifaqları barədə Ədliyyə Nazirliyinin müraciəti əsasında Konstitusiyaya Məhkəməsi qərar qəbul edir. Həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının fəaliyyətinə könüllü qaydada da xitam verilə bilər. Həmkarlar ittifaqları təşkilatlarının fəaliyyətinə könüllü xitam verilmə qaydası həmkarlar ittifaqının nizamnaməsində nəzərdə tutulmalıdır.

Belarus

Həmkarlar İttifaqının üzvləri təşkilatın nizamnaməsində göstərilən qaydalara əsasən təşkilatın fəaliyyətini dayandıra bilərlər. Bundan başqa, həmkarlar ittifaqının fəaliyyəti Konstitusiyaya və digər qanunlara zidd olarsa dayandırıla bilər²⁸.

Ali Məhkəmənin qərarı və dövlət ittihamçısının ərizəsi əsasında həmkarlar ittifaqının fəaliyyəti dayandırıla bilər və yerlərdə fəaliyyət göstərən ittifaqın fəaliyyətinə həmin ərazi prokurorunun ərizəsi əsasında məhkəmə qərarı ilə son qoyula bilər.

Ermənistan

Həmkarlar ittifaqı ali orqanı öz fəaliyyəti haqqında hər hansı məsələnin yekun həlli hüququnu həyata keçirir. Ali orqan həmkarlar ittifaqının yenidən qurulması və ləğvi haqqında qərar qəbul etmək sahəsində müstəsna səlahiyyətə malikdir. Həmkarlar İttifaqının yenidən təşkili nizamnamədə nəzərdə tutulmuş qaydada Ali orqanın qərarı ilə birləşmə, qoşulma, ayrılma, bölünmə formasında həyata keçirilir. Həmkarlar ittifaqının ləğvi həmkarlar ittifaqının nizamnaməsi ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada həyata keçirilir.

Həmkarlar İttifaqları könüllü qaydadan başqa məhkəmə qaydasında da ləğv edilir. Həmkarlar İttifaqının fəaliyyəti Konstitusiyaya quruluşuna zidd olduqda və ya bu birlik qanunvericiliyə zidd qaydada yaradıldıqda qeydiyyata ləğv edilir.

²⁸ 1999-cu il 26 yanvar tarixli Belarus Prezidentinin 2 nömrəli "Siyasi Partiyaların, Həmkarlar İttifaqlarının və digər ictimai birliklərin fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair müəyyən Tədbirlər" fərmanı

Həmkarlar ittifaqının ləğvi haqqında Ermənistan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən dövlət reyestrində qeydiyyatata alınır.

Gürcüstan

Həmkarlar İttifaqı iki halda ləğv edilir:

- həmkarlar ittifaqının (yığıncaq, konfrans, konqres) üzvləri Əsasnaməyə uyğun olaraq təşkilatın ləğv olunması barədə qərar verdikdə;
- “Həmkarlar İttifaqı haqqında” qanun, yaxud Əsasnamənin pozulması zamanı, yaxud da cinayət törədilməsi kimi qeyri-qanuni hərəkətlərin edilməsi zamanı məhkəmə qərarı ilə ləğv edilə bilər.

Həmkarlar İttifaqı qeydiyyat orqanının şikayəti əsasında yalnız məhkəmə qərarı əsasında son və ya qadağa qoyula bilər.

Moldova

Həmkarlar İttifaqı könüllü və ya məcburi şəkildə ləğv edilə bilər.

Məcburi ləğv edilmə yalnız həmkarlar ittifaqının fəaliyyəti Konstitutsiyaya, yaxud milli qanunvericiliyə zidd olduqda baş verə bilər - belə olan halda Həmkarlar İttifaqının fəaliyyəti Ədliyyə Nazirliyininin, yaxud Baş prokurorun bildirişi əsasında Ali Məhkəmənin qərarı ilə 6 aya qədər dayandırıla bilər, yaxud məhdudiyət qoyula bilər. Digər orqanların qərarı əsasında həmkarlar ittifaqının fəaliyyətinə qadağa qoyulması yolverilməzdir.

Ukrayna

Milli səviyyəli həmkarlar ittifaqının fəaliyyəti Ali məhkəmə tərəfindən, yerli səviyyədə həmkarlar ittifaqının fəaliyyəti isə yerli məhkəmələr tərəfindən qadağan edilə bilər. Həmkarlar ittifaqları həmçinin öz ittifaqının yenidən təşkili və ya ləğv edilməsi vasitəsilə fəaliyyətini ləğv edə bilər.

Müqayisə

Ümumi olaraq adı çəkilən dövlətlərin hər birinin qanunvericiliyində nəzərdə tutulub ki, həmkarlar ittifaqları könüllü (səlahiyyətli orqanın (şəxs(lər)in) qərarı ilə) və məcburi qaydada ləğv edilə bilər. Ləğv etmə yenidən təşkil yolu ilə də həyata keçirilə bilər. Ancaq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi həmkarlar ittifaqlarının ləğv edilməsinin əsasları kimi yalnız ümumi və əsas müddəaları nəzərdə tutub, hansısa xüsusi hal əlavə olunmayıb. Bunun üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, həmkarlar ittifaqlarını ləğv etmə əsasları məhduddur, bununla belə, müddəalar ümumi olduğundan sui-istifadə ehtimallarını artırır. Məsələn, “Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəlikləri ilə bir araya sığmayan hərəkət” ifadəsi genişləndirici təfsirə açıq ifadə olmaqla, sui-istifadəyə rəvac verir. Belə genişləndirici təfsirə açıq müddəalara Belarus qanunvericiliyində də rast gəlik – “Həmkarlar İttifaqının fəaliyyəti Konstitusiyaya və Belarus Respublikasının digər qanunlarına zidd olarsa fəaliyyəti dayandırılmalıdır”.

Digər 4 dövlətin qanunvericiliyində isə daha konkret müddəalarla həmkarlar ittifaqının ləğvinin əsasları müəyyənləşdirilib. Əsaslara münasibətdə qanunvericiliklər arasında fərqlər olsa da, ləğv etmə hüququ olan orqana münasibətdə bənzərlik daha çoxdur.

Həmkarlar İttifaqlarını 6 ölkənin hər birində məhkəmələr ləğv edir. Ancaq Azərbaycanda digərlərindən fərqli olaraq, bunu Ali Məhkəmə deyil, Konstitusiya Məhkəməsi həyata keçirir.

4.2. Siyasi partiyaların fəaliyyətinin hüquqi əsasları

a) Siyasi partiyaların təsis edilməsi və qeydiyyat proseduru

Azərbaycan

Siyasi partiyanın yaradılması qaydaları barədə Azərbaycan qanunlarında ümumi və zəruri müddəalar nəzərdə tutulub. Siyasi partiyalar

ərəzi təmsilçiliyi üzrə qurulur. Dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında siyasi partiyaların təşkilatlarının yerləşdirilməsinə yol verilmir. Siyasi partiya üzvlük peşə, irqi, cinsi, etnik və dini əlamətlərə görə məhdudlaşdırıla bilməz. Məqsədi və ya fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunu və dünyəvi xarakterini zorakılıqla dəyişdirməyə, ərəzi bütövlüyünü pozmağa, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ etməyə, irqi, milli və dini ədavəti qızışdırmağa yönəlmiş siyasi partiyaların yaradılmasına və fəaliyyətinə yol verilmir.

Siyasi partiya yaradılmasının təşəbbüsçüləri təsis qurultayı (konfransı) və ya ümumi yığıncaq çağırır, orada nizamnamə qəbul olunur və rəhbər orqanlar təşkil edilir. Siyasi partiyanın qeydə alınması üçün Azərbaycan Respublikasının azı 1000 vətəndaşı onun üzvü olmalıdır²⁹.

Siyasi partiyanın təsis qurultayının keçiriləcəyi yer və tarix barədə məlumat həmin tarixdən azı bir ay əvvəl kütləvi informasiya vasitələrində dərc etdirilir.

Azərbaycanda siyasi partiyalar digər qeyri-kommersiya hüquqi şəxslər kimi "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" qanuna uyğun olaraq Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatına alınır. Dövlət qeydiyyatına alınmayan siyasi partiya dövlət qeydiyyatına alınmış siyasi partiya kimi çıxış edə və ya fəaliyyət göstərə bilməz.³⁰

Belarus

"Siyasi partiyalar haqqında" qanununun 9-cu maddəsinə görə, 18 yaş və ondan yuxarı səsvermə hüququna malik olan vətəndaşlar siyasi partiyanın təsisçisi olmaq hüququna malikdirlər³¹. Siyasi partiyanın yaradılması və fəaliyyəti üçün Belarus Respublikasında və Minsk şəhərində ən az 1000 nəfərdən ibarət təsisçi (üzvlərin) olması tələb edilir.

²⁹ 1992-ci il 3 iyun tarixli "Siyasi partiyalar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu

³⁰ 2012-ci il 11 may tarixli "Siyasi partiyalar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

³¹ 1994-cü il 5 oktyabr tarixli "Siyasi partiyalar haqqında" Belarus Respublikası Qanunu

Siyasi partiya dövlət qeydiyyatından keçdiyi 6 ay ərzində qanunvericiliyə və nizamnaməyə əsasən yerlərdə və Minsk şəhərində təşkilati strukturları olmalıdır. Siyasi partiyanın təsisçiləri yığıncaq təşkil etməli və həmin yığıncaqda siyasi partiya yaradılmalı, adı müəyyən edilməli, nizamnaməsi, fəaliyyət proqramı qəbul edilməli, idarə heyəti seçilməlidir.

Siyasi partiyalar Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatından keçməlidir. Təsis qurultayından sonra Ədliyyə Nazirliyinə müraciət edilir və Ədliyyə Nazirliyi 1 ay ərzində sənədlərə baxaraq, qeydiyyata alınma və ya imtina barədə qərar verir.

Dövlət qeydiyyatına alındığı gün Ədliyyə Nazirliyi siyasi partiyaların qeydiyyatdan keçməsi barədə Siyasi Partiyaların Dövlət Reyestri və Hüquqi Şəxslərin və Fərdi Sahibkarların birləşmiş Dövlət Reyestrinə məlumat verir.

Siyasi partiyaların qeydiyyatı zamanı aradan qaldırılmalı olan pozuntular olarsa, Ədliyyə Nazirliyi 1 ay ərzində bu pozuntuların aradan qaldırılması üçün müddət verə bilər. Lakin pozuntuların aradan qaldırılmasının müəyyənləşdirilməsi Ədliyyə Nazirliyinin səlahiyyətindədir.

Ermənistan

Siyasi partiyayı təsis etmək üçün partiyanın ən azı 200 üzvü olmalı və partiya təsis qurultayı ilə yaradılmalıdır. Qurultayda müvafiq orqanlar formalaşdırılır və növbəti 3 ay ərzində qanunda tələb olunan sənədlər Ədliyyə Nazirliyinə təqdim olunur. Nazirlik 1 ay ərzində qeydiyyat və ya qeydiyyatdan imtina barədə qərar qəbul edir³².

Qanuna əsasən partiyanın Əsasnaməsinə və ya proqrama dəyişikliklər və ya düzəlişlər edilməsi partiyanın yenidən qeydiyyatdan keçməsinə əsas sayılmır.

³² 2002-ci il 03 iyul tarixli "Partiyalar haqqında" Ermənistan Respublikası Qanunu

Əgər qeydə alan orqan müəyyən edilmiş dövr ərzində partiyanın qeydiyyatı və ya imtina barədə cavab vermirsə, onda partiya qeydə alınan hesab edilir.

Gürcüstan

Siyasi partiyanın təsis qurultayı barədə əvvəlcədən xəbər vermə məcburiyyəti qanunda nəzərdə tutulmayıb³³. Belə ki, partiya yaratmaq məqsədilə ən az 300 vətəndaşdan ibarət qrup əvvəlcədən xəbərdarlıq etmədən partiyanın yaradılması haqqında təsis yığıncağı (konfrans, konqres, yığıncaq, və s.) təşkil edir.

Təsis qurultayından sonrakı həftə ərzində siyasi partiya Ədliyyə Nazirliyinə müvafiq sənədləri təqdim etməlidir. Nazirlik 1 ay ərzində qeydiyyat və ya imtina barədə məlumat verməlidir. Qeydiyyatdan imtinanın səbəbləri qanunvericilikdə dəqiq göstərilib: partiya tərəfindən təqdim edilən sənədlər “Vətəndaşların Siyasi Birlikləri haqqında” qanuna və Konstitusiyasının şərtlərinə zidd olduqda, partiya zorakılıqla Konstitusiya qaydalarına dəyişiklik etmək, ölkənin müstəqilliyini pozmaq, ərazi bütövlüyünə müdaxilə etmək, yaxud milli, etnik, dini və sosial münafiş məqsədilə müharibə və ya zorakılıq yaratmaq məqsədi daşdıqda və bu məqsədlə hərbi birliklər yaratdıqda qeydiyyatdan imtina edilə bilər.

Moldova

Siyasi partiya yaratmaq üçün azı 4000 nəfərin iştirakı tələb olunur. Təsis qurultayı keçirilir və qeydiyyat üçün müvafiq sənədlərlə Ədliyyə Nazirliyinə müraciət edilir³⁴. Siyasi partiyaları qeydiyyatdan keçirmək üçün aşağıdakı sənədlərin Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilməsi tələb olunur:

- Qeydiyyat ərizəsi;
- Partiyanın nizamnaməsi;

³³ 1997-ci il 31 oktyabr tarixli Gürcüstan Respublikasının “Vətəndaşların siyasi birlikləri haqqında” Qanunu

³⁴ 2004-cü il 5 mart tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu

- Proqram fəaliyyəti;
- Siyasi partiya üzvlərinin siyahısı ilə birlikdə konstitusional sənədi yerli partiya təşkilatlarının konstitusional sənədləri, konstitusional konqresdə iştirak edən nümayəndələrin siyahısı. Partiya üzvləri Moldovanın yerli-inzibati ərazisinin yarısında yaşayan şəxslər olmalıdır, hər bir inzibati ərazidə isə ən az 120 üzv olmalıdır. Partiya üzvlərinin siyahısında üzvlərin ad, soyad, anadan olduğu tarix, ünvan, Şəxsiyyət vəsiqəsinin nömrəsi, və imza olmalıdır;
- Partiyanın hüquqi ünvanının mövcud olması haqqında bəyannamə;
- Bank hesabı açılmasını təsdiq edən sənəd.

Nizamnamənin qeydiyyatı üçün əlavə və dəyişikliklərin qeydiyyatı kimi 16 ABŞ dolları rüsum tələb olunur. Partiyanın qeydiyyatı ərzində rəhbər orqanın nümayəndəsinin iştirakı məcburidir. Sənədlər göndərildəndən 1 ay müddətində Ədliyyə Nazirliyi müraciəti cavablandırmaqlıdır. Qeydiyyatdan imtina edilərsə, 10 gün müddətinə Appelyasiya Məhkəməsinə müraciət oluna bilər.

Ukrayna

Siyasi partiya yaratmaq üçün ən azı 10.000 seçicinin imzası ilə dəstəklənən partiyanın təsis qurultayı keçirilir. Bu imzalar Ukrayna Respublikasının, Kiyev və Sevastopol şəhərlərinin, eləcə də Krım Muxtar Respublikasının regionlarının üçdə ikisində və dairələrinin üçdə ikisində toplanmalıdır. Müvafiq sənədlər Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilir, Ədliyyə Nazirliyi isə sənədlər qaydasında olmadıqda və siyasi partiya Ukraynanın konstitusion quruluşu əleyhinə yönəldikdə qeydiyyatdan imtina edə bilər³⁵. Digər halda isə Ədliyyə Nazirliyi sənədləri aldıqdan 30 gün müddətinə partiyanı qeydiyyata almalıdır.

³⁵ 2001-ci il tarixli "Siyasi partiyaları haqqında" Ukrayna Qanunu

Müqayisə

Müqayisə olunan ölkələrin qanunları siyasi partiyaların yaradılması ilə bağlı bir sıra məhdudiyyət nəzərdə tutub. Altı dövlətin hər birində bu sahədə bürokratik əngəllər var. Məsələn, siyasi partiyaları qeydiyyatdan keçirmək üçün toplanan sənədlərin çoxluğu, təsisçilər barədə tələb olunan məlumatların daha dəqiq olması siyasi partiyaların qeydiyyat mexanizmini digər qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərə nisbətən daha da çətinləşdirir.

Bu sahədə ən mürəkkəb qayda Belarusda nəzərdə tutulub. Siyasi partiya yaratmaq üçün ilkin üzvlər – təsisçilər kimi nəzərdə tutulan rəqəm Belarusda 100, Ermənistanda 200, Gürcüstanda 300, Azərbaycanda 1000, Moldovada 4000, Ukraynada 10000 nəfərdir. Oxşar müddə ilə həmkarlar ittifaqları barədə qanunların təhlilində tanış olmuşduq. Həmkarlar ittifaqları barədə qanunvericilikdə olduğu kimi Azərbaycan qanunvericiliyinin nəzərdə tutduğu məhdudiyyət orta mövqedədir. Moldova kimi kiçik dövlətdə 4000 nəfərlik həddin nəzərdə tutulması daha kəskin məhdudiyyətdir.

Azərbaycan Respublikasının qanunları mütərəqqilik baxımından digər dövlətlərin qanunları arasında mərkəzi mövqə tutsa da, məhz siyasi partiyaların qeydiyyatı məsələsində daha çox məhdudlaşdırıcı və nisbətən mühafizəkar mövqə tutub. Bunu təsisçi sayının minimum həddinin çox olmasında görmək olar.

b) Siyasi partiyaların maliyyələşməsi

Azərbaycan

“Siyasi partiyalar haqqında” qanununa edilən son dəyişikliklərə əsasən³⁶ siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi üçün hər il dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitin 10 faizi namizədləri Milli Məclisə

³⁶ 1992-ci il 3 iyun tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

keçirilmiş son seçkilərdə etibarlı səslerin azı 3 faizini qazanmış, ancaq Milli Məclisdə təmsil olunmayan siyasi partiyalar arasında qazanılmış səslerin sayına mütnanasib olaraq bölünür. Vəsaitin 40 faizi Milli Məclisdə təmsil olunan siyasi partiyalar arasında bərabər, 50 faizi isə seçilmiş deputatlarının sayına mütnanasib qaydada bölünür.

Siyasi partiya dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitdən imtina etdikdə həmin vəsait dövlət büdcəsinə qaytarılır. Əmlakdan götürülən gəlir, tədbirlərdən, mətbu nəşrlərin və məqalələrin yayılmasından, gəlirlərlə bağlı olan digər fəaliyyətlərdən götürülən gəlir, ianələr şəklində gəlir, seçki kampaniyası üçün xərclərin ödənilməsi şəklində daxil olan vəsait, aşağı təşkilatların ödəncələri də siyasi partiyanın maliyyələşməsinə daxildir.

Siyasi partiyaların aşağıdakılar tərəfindən maliyyələşdirilməsi, o cümlədən aşağıdakılardan ianələr qəbul etməsi qadağandır:

- qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, dövlət orqanları və digər dövlət qurumları;
- bələdiyyə orqanları və onların tabeliyində olan qurumlar;
- xarici dövlətlər və xarici hüquqi şəxslər;
- əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər;
- yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər;
- soyadını, adını, atasının adını, şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya onu əvəz edən sənədinin seriyasını və nömrəsini göstərməyən fiziki şəxslər;
- hərbi hissələr;
- ictimai birliklər və fondlar, dini qurumlar;
- hüquqi şəxslər.³⁷

“Mühasibat uçotu haqqında” qanuna uyğun olaraq illik maliyyə hesabatını təqdim etməyən siyasi partiya qanunla müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyətə cəlb edilir.

³⁷ “Siyasi Partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 20 aprel 2012-ci il tarixli dəyişikliklərlə

Belarus

“Siyasi partiyalar haqqında” qanununun 22-ci maddəsinə görə, siyasi partiyalara xarici dövlətlər, xarici təşkilatlar, əcnəbi vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici investisiyaları olan təşkilatlar, anonim donordardan yardım alan təşkilatlar, anonim donorlar, yaşı 18-dən aşağı olan vətəndaşlar, yardım etdiyi tarixdən 1 ildən az olaraq qeydiyyatdan keçən hüquqi şəxslər, dini təşkilatlar və dini təşkilatlar tərəfindən yaradılmış hüquqi şəxslərdən maliyyə yardımı almaq qadağan edilir³⁸. Siyasi partiyalar səhmlər və digər qiymətli kağızlar əldə edə bilməzlər. Geniş qadağalarla yanaşı Belarus qanunları siyasi partiyaların həm dövlət büdcəsi, həm də dövlət vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyələşdirilməsini qadağan edir.

Ermənistan

Ermənistan Respublikasının dövlət büdcəsi vasitəsilə nəzərdə tutulmuş siyasi partiya maliyyələşməsinin ümumi məbləği qanunla müəyyən edilmiş minimum əmək haqqının 0.03 mislindən və Baş Assambleyaya son seçkilər zamanı seçki siyahılarına daxil edilən vətəndaşların ümumi sayından az ola bilməz.

Bundan başqa Milli Assambleyaya seçkilərdə bütün seçicilərin azı 3%-nin səsini almış partiyalar dövlət büdcəsindən maliyyələşmə hüququna malikdirlər³⁹. Büdcədən ayrılan pul partiyaların son parlament seçkilərində əldə etdiyi səsələrə mütənasib bölünür.

Gürcüstan

Partiyanın əmlakı (a) üzvlük haqları, (b) fiziki şəxslərin ianələri, (c) qanunla nəzərdə tutulan hallarda – dövlət tərəfindən ayrılan məbləğ və (d) partiya rəməzlərinin hazırlanmasından və satışından əldə edilən gəlirlər, partiya tərəfindən təşkil olunan mühazirə tədbirləri, sərəgilər-

³⁸ 1994-cü il 5 oktyabr tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

³⁹ 2002-ci il 03 iyul tarixli “Partiyalar haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu

dən və buna bənzər tədbirlərdən, nəşrlərdən və digər fəaliyyətdən əldə edilən gəlirlər hesabına formalaşdırılır.

Bu fəaliyyət növlərindən gələn illik gəlir 60.000 ləridən (təxminən 37.000 dollar) yuxarı olmamalıdır⁴⁰. Siyasi partiyanın 1 il ərzində xərcləri Gürcüstanın əvvəlki ildə olan ümumi daxili məhsulun 0,2 %-ni keçməməlidir.

Dövlət büdcəsindən siyasi partiyalara ayrılan maliyyə ən son parlament seçkilərində səsərin ən az 4%-i, yaxud ən son bələdiyyə seçkilərində səsərin ən az 3%-i qazanan partiyalara verilir.

Siyasi partiyalara maliyyə yardımı xüsusi formula ilə, aşağıdakı komponentlər nəzərə alınmaqla həyata keçirilir: Büdcədən ayrılan əsas maliyyə yardımının məbləği 150.000 ləri (təxminən 91.000 dollar), mütnasib qaydada və siyasi partiya tərəfindən əldə olunan səsərin sayı əsasında seçilmiş parlament üzvünə ayrılan əlavə maliyyə yardımının məbləği nəzərə alınmaqla siyasi partiyanın ümumi gəlirini müəyyən edilir. Bundan başqa, hər il dövlət büdcəsindən xüsusi fonda Seçki Sistemlərinin İnkişafına dair İslahatlar və Təlimlər Mərkəzinə müəyyən maliyyə yardımı ayrılır, əsas məqsəd isə partiyaların, QHT sektorunun və rəqabətli siyasi sistemin inkişafına yönəlmişdir.

Dövlət büdcəsindən fonda ayrılan məbləğin 50%-i partiyalar, 50%-i isə QHT-lər arasında bölünür. Siyasi partiyalara ayrılan məbləğ partiyalar tərəfindən əldə edilən əsas maliyyə yardımına uyğun olaraq bölünür. Seçki Sistemlərinin İnkişafına dair İslahatlar və Təlimlər Mərkəzinə ancaq tədqiqat, təlimlər, konfranslar, iş səfərləri, regional layihələr, vətəndaş və seçicilərin seçki barədə maarifləndirilmə işləri ilə bağlı layihələri maliyyələşdirir. Siyasi partiyaların inkişafına və seçicilərin seçki ilə bağlı maarifləndirilməsi barədə layihələr həyata keçirən QHT-lərə dövlət tərəfindən qrantlar verilir.

⁴⁰ 1997-ci il 31 oktyabr tarixli Gürcüstan Respublikasının "Vətəndaşların siyasi birlikləri haqqında" Qanunu

Moldova

Siyasi partiyaların maliyyələşdirilməsi üçün dövlət büdcəsindən ayrılmış maliyyənin illik miqdarı bir büdcə ili üçün proqnozlaşdırılan dövlət büdcəsinin 0.0, 2%-ni təşkil edir. Bu vəsaitin 50 faizi siyasi partiyaların parlamentdə tutduğu yerlərin sayına uyğun olaraq mütnasib qaydada, 50 faizi isə yerli seçkilərdə inzibati-ərazi vahidləri üzrə 50-dən az olmayaraq, yer qazanan partiyalar arasında mütnasib olaraq bölüşdürülür.

Qeyd edək ki, Moldovada siyasi partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşməsi barədə qanunvericilik müddəaları 2008-ci ildə qəbul edilib⁴¹, ancaq icrası 2015-2017-ci illərədək təxirə salınıb.

Ukrayna

Siyasi partiyalar ənənəvi mənbələrdən (ictimai və siyasi ədəbiyyat, təşviqat materiallarının satışı, bayramların aparılması, festivallar, sərgilər, mühazirələr keçirilməsi, maliyyə yardımı və ianələr, partiya simvollarının satışından əldə edilən gəlir) maliyyələşirlər, onların dövlət büdcəsindən maliyyələşməsi qadağandır. 2003-cü ildə qəbul olunan qanuna əsasən, siyasi partiyaların seçkilərdə iştirak edən namizədlərinin çəkdiyi xərclər onlara dövlət tərəfindən qaytarılır⁴².

Qanuna əsasən, 2006-cı il seçkilərində 3%-lik baryeri aşan partiyalar bu maliyyəni almaq hüququna malik olacaqdılar. Ancaq qanun ləğv edilib və hazırda Ukraynada siyasi partiyaların dövlətdən yalnız dolaylı dəstəyi (pulsuz efir vaxtı və s.) var.

Müqayisə

Siyasi partiyaların gəlir əldə etmə vasitələri 6 ölkədə bir sıra istisnalarla eynidir. Belə ki, siyasi partiya daxil olma və üzvlük haqları, həyata keçirilən tədbirlərdən əldə edilən gəlirlər, mülkiyyətdən istifadə,

⁴¹ 2004-cü il 5 mart tarixli "Siyasi partiyalar haqqında" Moldova Respublikası Qanunu

⁴² 2001-ci il tarixli "Siyasi partiyaları haqqında" Ukrayna Qanunu

fəaliyyətlərin dərc edilməsi, yaxud çap materiallarının yayılmasından əldə edilən gəlirlər, ianə və mükafatlar və qanunla qadağan olunmayan digər mənbələr siyasi partiyaların gəlir vasitələri kimi qanunvericiliklərdə tanınıb. Eyni zamanda siyasi partiyaların maliyyələşmə mənbələrinə məhdudiyətlər də qanunlarda əsasən üst-üstə düşür. Belə ki, xarici dövlətlər və xarici hüquqi şəxslər, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, yetkinlik yaşına çatmamış şəxslər, şəxsiyyəti gizlədilən şəxslər, hərbiçilər, dini qurumlar tərəfindən siyasi partiyaların maliyyələşməsinin qadağan edilməsi hər dövlətin qanunvericiliyində xırda istisnalarla nəzərdə tutulub.

Ermənistan, Gürcüstan və Moldovada dövlət büdcəsindən siyasi partiyalara ayrılan məbləğin hədləri müəyyən olunub. Məsələn, Ermənistanda bu, son parlament seçkilərində iştirak etmiş seçicilərin sayı nəzərə alınmaqla, minimum əmək haqqının 0,03 misindən çox olmamalıdır, Gürcüstanda Ümumi Daxili Məhsulun 0,2%-i, Moldovada isə dövlət büdcəsinin 0,2%-i kimi maksimum hədd qoyulub. Azərbaycan qanunvericiliyində isə dövlət büdcəsindən siyasi partiyalara ayrılan məbləğ üçün heç bir məhdudiyət nəzərdə tutulmamış, yalnız bu müddəanın dövlət büdcəsində ayrıca qeyd edilməsi vurğulanmışdır. Bununla da icra və qanunverici hakimiyyətlərin eyni partiyanın əlində olduğu bir dövlətdə hakim siyasi partiyanın maraqlarına uyğun olaraq, dövlət büdcəsindən siyasi partiyalar üçün subsidiya ayrılmasında sui-istifadə ehtimalına yol açır. Bu həddin müəyyən olunmasının zəruriliyini Venesiya Komissiyası “Siyasi partiyalara dair rəhbər prinsiplər”ində müəyyən edib. Sənəddə qeyd edilir ki, dövlət büdcəsindən maliyyələşmədə məhdudiyət tətbiq olunmalıdır ki, siyasi partiyaların şəxsi ianə və yardımlara ehtiyacı aradan qalxmasın. Bu, siyasi partiyaların dövlətdən tam asılılığını yaratmağa maneə kimi nəzərdə tutulmuş müddəadır.

Belarus və Ukraynada isə siyasi partiyaların dövlət büdcəsindən maliyyələşməsi ümumiyyətlə qadağandır.

c) Seçkilər və seçkilər arası dövrdə siyasi partiyaların fəaliyyəti, pulsuz efir vaxtı və texniki təchizat məsələləri

Azərbaycan

Seçki Məcəlləsinin 80-ci maddəsinə görə, prezidentliyə namizədlərin, birmandatlı seçki dairələrinin 60-dan çoxunda (Azərbaycanda majoritar seçki sistemi mövcuddur) və ya bələdiyyələrin yarısından çoxunda namizədləri qeydə alınmış siyasi partiyaların, siyasi partiyalar bloklarının seçkiqabağı təşviqatı pulsuz aparmaq məqsədi ilə ictimai teleradio verilişləri təşkilatının kanallarında pulsuz efir vaxtı almaq hüququ vardır. Teleradio verilişləri təşkilatlarının təqdim etdikləri pulsuz efir vaxtı qeydə alınmış namizədlər, siyasi partiyalar və siyasi partiyaların blokları arasında bərabər şərtlərlə və bərabər həcmdə bölünür. Teleradio verilişləri təşkilatlarının pulsuz efir vaxtı verilməsi ilə əlaqədar çəkdikləri xərclər həmin teleradio verilişləri təşkilatlarına dövlət büdcəsindən ödənilir⁴³.

Qanunda seçkilərarası dövrdə siyasi partiyalara efir vaxtının ayrılması nəzərdə tutulmayıb.

Belarus

Seçki Məcəlləsinin 46-cı maddəsinə görə, Belarusda majoritar seçki sistemi olduğu üçün, efir vaxtı siyasi partiyalara deyil, deputatlığa namizəd vermiş fərdi şəxslərə verilir. Ancaq siyasi partiyalardan da hər hansı bir şəxs namizədliyini verə bilər və bu zaman o da fərdi olaraq, pulsuz efir vaxt ilə təmin olunacaq⁴⁴.

Efir vaxtının verilməsi qaydaları Seçki Məcəlləsi və Mərkəzi Komissiyası tərəfindən müəyyən edilir.

⁴³ 2003-cü il 27 may tarixli Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi

⁴⁴ 2000-ci il 11 fevral tarixli Belarus Respublikası Seçki Məcəlləsi

Seçki Məcəlləsinə görə, Nümayəndələr Palatasına (Belarus Milli Məclisinin Aşağı Palatası) namizədliyini vermiş şəxslər dövlət televiziyasında və radioda pulsuz olaraq çıxış etmək hüququna malikdir. Seçki günü təyin edildikdən 10 gün ərzində Belarusun Milli Dövlət televiziyası və Radio şirkəti dövlət televiziyasında və radioda namizədlər təqdimatlarını etmək üçün Respublika Referendumları üçün Mərkəzi komissiyası efir vaxtı müddətini təqdim edir. Efir vaxtı auditoriyanın ən çox izləmə vaxtı ilə üst-üstə düşməlidir.

Qanunlarda seçkilərarası dövrdə siyasi partiyalara efir vaxtının verilməsi nəzərdə tutulmayıb.

Ermənistan

Seçki Məcəlləsinin 16-cı fəslinə əsasən, proporsional seçki sistemi ilə qeydə alınan partiya namizədlərinə bərabər şərtlərlə ictimai radio və televiziya da efir vaxtı ayrılır. MSK prezidentliyə namizədlər və partiyalar üçün efir vaxtı qaydalarını müəyyən edir.

İctimai Radio və İctimai Televiziya da ödənişli efir vaxtının dəqiqəsinin qiyməti isə milli seçkilər və İrəvan şəhərinin Şurası tərəfindən seçkilərin keçirilməsinə 10 gün qalmış elan edilir. Bu qiymət seçkilərdən əvvəl son 6 ay ərzində ticarət reklamının orta qiymətindən çox ola bilməz və seçkiqabağı təşviqat mərhələsində dəyişə bilər⁴⁵.

Qanunvericilikdə seçkilərarası dövrdə partiyalara efir vaxtının verilməsi nəzərdə tutulmayıb.

Gürcüstan

Seçki Məcəlləsinin 51-ci maddəsinə əsasən, seçki subyektlərinə azad elan verilməsi üçün vaxt ayıran adi yayımçı hər 3 saatdan bir 90 saniyə olmaqla diskriminasiyaya yol vermədən pulsuz efir vaxtı ayırmalıdır⁴⁶.

⁴⁵ 2005-ci il 07 iyun tarixli Ermənistan Respublikası Seçki Məcəlləsi

⁴⁶ 2001-ci il 22 avqust tarixli Gürcüstan Respublikası Seçki Məcəlləsi

Seçkilərin elanı ilə bağlı efir vaxtı ayıran dövlət yayımçısı, eləcə də ictimai yayımçı seçki subyektinə diskriminasiyaya yol vermədən pulsuz olaraq hər saatda 60 saniyədən az olmamaqla efir vaxtı ayırmalıdır.

Seçki Məcəlləsinə görə, ixtisaslı seçki subyekti adlı xüsusi seçki termini formalaşdırılıb. İxtisaslı seçki subyekti sayılan partiya sonuncu parlament seçkilərində müstəqil şəkildə iştirak edib və 4%-dən az olmayaraq səs toplayıb, sonuncu yerli özünüidarə seçkilərində iştirak edib və ölkə üzrə 3%-dən az olmayaraq səs toplayıb, yaxud seçki blokunda vahid halda birləşib və sonuncu parlament seçkilərində 4%-dən az olmayaraq səs toplayıblar, yaxud seçki blokunda vahid halda birləşib və ölkədə proporsional sistem altında keçirilən yerli özünüidarə orqanlarının seçkilərində 3%-dən az olmayaraq səs toplayıblar.

Prezident seçkilərinə gəlincə, yalnız dövlət büdcəsi tərəfindən maliyyələşdirilən siyasi birliklər tərəfindən namizədliyi irəli sürülmüş şəxs sonuncu parlament və ya yerli özünüidarə seçkiləri nəticəsində ixtisaslı seçki subyektləri sayıla bilər.

Yayımçı Seçki Məcəlləsi tərəfindən müəyyən edilmiş qaydalara uyğun olaraq, o cümlədən, bütün Gürcüstan ərazisində seçki ilində 5-dən az olmayaraq aparılmış və yaxud seçkilərdən 1 ay əvvəldən az olmayaraq aparılmış ictimai rəy sorğusuna əsasən 4%-dən az olmayaraq səs toplayan siyasi partiyaları ixtisaslı seçki subyekti kimi tanımaq hüququna malikdir.

Qanunvericilikdə seçkilərarası dövrdə partiyalara efir vaxtının verilməsi nəzərdə tutulmayıb.

Moldova

Seçki Məcəlləsinin 46-cı maddəsinə əsasən, pulsuz efir vaxtı ancaq referendum və parlament seçkiləri zamanı verilir⁴⁷. Hər namizədə 5

⁴⁷ 1997-ci il 21 noyabr tarixli Moldova Respublikası Seçki Məcəlləsi

dəqiqə televiziya və 10 dəqiqə radioda pulsuz efir vaxtı verilir. İctimai yayım hər gün bir dəqiqə seçki elanı üçün pulsuz efir vaxtı ayırır.

Qanunlarda seçkilərərası dövrdə siyasi partiyalara efir vaxtının verilməsi nəzərdə tutulmayıb.

Ukrayna

Hər partiyaya 60 dəqiqə milli televiziya və 60 dəqiqə milli radioda və 20 dəqiqə regional televiziya və 20 dəqiqə regional radioda pulsuz efir vaxtı verilir.

Qanunvericilikdə seçkilərərası dövrdə siyasi partiyalara efir vaxtının verilməsi nəzərdə tutulmayıb.

Müqayisə

Azərbaycanda seçkiqabağı təşviqat üçün yaradılan imkanlar son illər keçirilən seçkilər zamanı daha da məhdudlaşdırılıb; təbliğat-təşviqat müddəti qısaldılıb və efir vaxtı azaldılıb. Hazırda ictimai televiziya ayrılan pulsuz efir vaxtı həftədə minimum 3 saat olaraq müəyyən edilib və bunu namizədlər arasında böləndə hər namizədə təşviqat üçün cüzi efir vaxtı düşür.

Moldovada da efir vaxtı qısa olması ilə xarakterizə olunur (hər namizədə televiziya 5 dəqiqə, radioda 10 dəqiqə) və bu da yalnız referendum və prezident seçkilərinə aiddir.

Ukraynada isə əksinə efir vaxtı nisbətən yüksəkdir – milli televiziya və radioda hər partiyaya 60 dəqiqə, müvafiq olaraq, regional televiziya və radioda 20 dəqiqə ayrılır.

Efir vaxtının ayrılması ilə bağlı nisbətən konkret və dəqiq normativ müddəalar Gürcüstan seçki təcrübəsində biruzə verir və digər Qafqaz ölkələri ilə müqayisədə yetərincə demokratik qaydalar nəzərdə tutur.

Azərbaycandan fərqli olaraq Ermənistanda efir vaxtını Mərkəzi Seçki Komissiyası müəyyən edir.

Seçkiqabağı təşviqat və efir vaxtı məsələsində isə Azərbaycan qanunvericisi xeyli sərt davranmış, hüquqların məhdudlaşdırılması dairəsini daha da genişləndirmişdir, əvəzində məsələ, efir vaxtı barədə müddəalar ictimai televiziya və radio şirkəti tərəfindən Seçki Məcəlləsinə pozmadan tətbiq olunur, çünki Məcəllə özü hüquqları kifayət qədər məhdudlaşdırır. Bundan fərqli olaraq, qeydə alınmamış siyasi partiyalara münasibətdə Məcəllə bu qədər dəqiqliyi ilə tənzimlənmə tətbiq etmir. Həmçinin, heç bir ölkənin qanununda seçkilərərası dövrdə siyasi partiyalara pulsuz efir vaxtının ayrılması nəzərdə tutulmayıb. **Venesiya Komissiyasının “Siyasi partiyalara dair rəhbər prinsipləri”nə aid qaydalarında nəzərdə tutulur ki,** Dövlət Kütləvi informasiya vasitələrində pulsuz efir vaxtının ayrılması beynəlxalq hüquqla məcburi deyil, lakin bu seçicilərin məlumatlandırılmasını təmin etmək üçün qəti olaraq tövsiyyə olunur.

d) Qeydə alınmamış siyasi partiyaların fəaliyyəti

Azərbaycan

“Siyasi partiyalar haqqında” qanuna⁴⁸ görə, dövlət qeydiyyatına alınmayan siyasi partiya dövlət qeydiyyatına alınmış siyasi partiya kimi çıxış edə və ya fəaliyyət (siyasi proqramlar hazırlamaq, çıxış etmək, seçkilərdə iştirak etmək və s.) göstərə bilməz.

Belarus

“Siyasi partiyalar haqqında” qanuna⁴⁹ görə, qeydiyyatdan keçməyən siyasi partiyanın fəaliyyəti qadağan olunur. Bu cür partiyaların fəaliyyətində iştirak 6 aydan 2 ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzasını nəzərdə tutur.

⁴⁸ 1992-ci il 3 iyun tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

⁴⁹ 1994-cü il 5 oktyabr tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

Ermənistan

“Siyasi partiyalar haqqında” qanuna görə, siyasi partiyanın hüquqları yalnız hüquqi şəxs kimi fəaliyyəti qeydiyyatdan alındığı gündən yaranır.

Gürcüstan

“Vətəndaşların siyasi birliyi haqqında” qanuna əsasən, bütün siyasi partiyalar qeydiyyatdan keçməlidir⁵⁰. Gürcüstan qanunları qeydiyyatdan keçməyən siyasi partiyanın mövcudluğunu və fəaliyyətini nəzərə almır.

Moldova

Qeydiyyatdan alınmayan siyasi partiyaların fəaliyyəti qadağan edilir.

Ukrayna

Qeydiyyatdan alınmayan siyasi partiyaların fəaliyyəti qadağan edilir.

Müqayisə

Ümumiyyətlə, dövlət qeydiyyatına alınmayan siyasi partiyanın fəaliyyəti 6 dövlətin heç birində tanınmır. Fərq yalnız qeydə alınmamış siyasi partiya fəaliyyət göstərən şəxslərə münasibətin sərtliyindədir. Belə ki, məsələn, Azərbaycan qanunları qeydə alınmamış qurumu siyasi partiya hesab etməsə də, qeydə alınmamış siyasi partiya fəaliyyət göstərən şəxslər barəsində cinayət və ya inzibati məsuliyyət nəzərdə tutmur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan qanunlarında bu müddəa “qadağan edilir” tərzində ifadə edilmir. Gürcüstanda da oxşar müddəalar qüvvədədir. Ancaq digər 4 dövlətdə qeydə alınmayan siyasi partiyaların fəaliyyəti qadağandır, hətta Belarusda bu fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

⁵⁰ 1997-ci il 31 oktyabr tarixli Gürcüstan Respublikasının “Vətəndaşların siyasi birlikləri haqqında” Qanunu

e) Siyasi partiyanın qeydiyyatının ləğvinin əsasları

Azərbaycan

“Siyasi partiyalar haqqında” qanununun 16-cı maddəsinə əsasən, siyasi partiya öz qurultayının və ya məhkəmənin qərarı əsasında ləğv edilir⁵¹. Siyasi partiya qanunvericiliyin tələblərini pozduqda Ədliyyə nazirliyi tərəfindən əsaslandırılmış yazılı xəbərdarlıq alır.

Siyasi partiyanın məqsədi və ya fəaliyyəti Konstitusiya quruluşu və dünyəvi sistemi zorakılıqla dəyişdirməyə, ərazi bütövlüyünü pozmağa, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ etməyə, irqi, milli və dini ədavəti qızışdırmağa, Konstitusiya quruluşuna zidd olan və beynəlxalq öhdəliklər ilə bir araya sığmayan qanunla qadağan edilmiş digər əməllər törətməyə yönəlmiş fəaliyyət göstərdikdə və bu hallarla bağlı əsaslandırılmış yazılı xəbərdarlıqla bu hallar aradan qaldırılmadıqda Ədliyyə nazirliyi siyasi partiyanın ləğvi barədə məhkəməyə müraciət edir.

Məhkəmənin ləğv barədə qərarı qəbul edilənə qədər Ədliyyə Nazirliyinin vəsatəti əsasında siyasi partiyanın səlahiyyəti dayandırılı bilər. Ləğv edilmiş siyasi partiyanın adından çıxış etmək və ya fəaliyyət göstərmək, yaxud onun fəaliyyətinin qanunsuz təşkilində və ya işində iştirak etmək qadağandır.

Belarus

Siyasi partiya könüllü halda siyasi partiyanın ali orqanının qərarı ilə ləğv edilə bilər. Bundan başqa Ali Məhkəmənin qərarı ilə də ləğv edilə bilər⁵². Belə ki, siyasi partiya və ya birlik tərəfindən müharibə və ya ekstremizmə yol verildikdə, yazılı xəbərdarlıqdan sonra 1 il ərzində siyasi partiya və ya birlik sənədlərdə pozuntulara yol verdikdə, siyasi partiyayı qeydiyyatdan keçirərkən təsisçilər aradan qaldırılı bilməyəcək qanun pozuntusuna yol verdikdə, üzvlərin sayı qanunda göstərilən tələblərə

⁵¹ 1992-ci il 3 iyun tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

⁵² 1994-cü il 5 oktyabr tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

zidd olduqda, siyasi partiyanın fəaliyyətinin dayandırılmasına gətirib çıxaran pozulma halları Ali Məhkəmə tərəfindən verilən müddət ərzində aradan qaldırılmadıqda, kütləvi toplaşmalar zamanı qaydalar pozulduqda, xaricdən hər hansı bir qiymətli mükafat aldıqda, siyasi partiyanın fəaliyyətinə Ali Məhkəmə tərəfindən son qoyula bilər.

Ermənistan

Siyasi partiya qurultayının qərarından başqa, parlamentə son iki seçkidə iştirak etmədikdə, parlamentə son seçkilərin birində iştirak etməyib səslerin ancaq 1 faizini topladıqda Konstitutsiya Məhkəməsinin qərarı ilə ləğv edilir⁵³. Partiyanın ləğvi halında partiyanın mülkiyyəti dövlətə verilir.

Gürcüstan

Konstitutsiya Məhkəməsi Konstitutsiyanı zorla dəyişdirmək, ölkənin müstəqilliyini pozmaq, ərazi bütövlüyünə müdaxilə etmək, yaxud milli, etnik, dini və ictimai müdaxilə məqsədilə zorakılıq yaratmaq, hərbi qurum yaratmaq məqsədi güdən partiyanın qeydiyyatını ləğv edə bilər. Partiyanın fəaliyyəti onun yenidən təsis olunması (birləşmə, ayrılma) və ya özünü ləğv etməsi əsasında da dayandırıla bilər. Partiya təşkil etdiyi ümumi yığıncaqda yenidən qurulduğu haqda qərar verə bilər⁵⁴.

Moldova

Siyasi partiyanın fəaliyyəti aşağıdakı halda dayandırıla bilər:

- yenidən təşkili
- özünü ləğv etmə- Ali orqanın qərarı ilə
- Ədliyyə Nazirliyinin iddiası ilə Apellyasiya Kışinyov Məhkəməsinin qərarı ilə

⁵³ 2002-ci il 03 iyul tarixli "Partiyalar haqqında" Ermənistan Respublikası Qanunu

⁵⁴ 1997-ci il 31 oktyabr tarixli Gürcüstan Respublikasının "Vətəndaşların siyasi birlikləri haqqında" Qanunu

- Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı ilə partiya konstitusiyaya qarşı qiymətləndirilərsə;

Ədliyyə Nazirliyi aşağıdakı səbələrdən biri olduqda, Kişinyov məhkəməsindən partiyanın ləğvini tələb edə bilər:

- Partiya qeydiyyatdan alınmayan dəyişikliklər və düzəlişlər üzrə fəaliyyət göstərsə,
- Kişinyov Apelyasiya Məhkəməsinin partiyanın fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması haqqında qərarın verildiyi gündən bir il ərzində eyni fəaliyyət həyata keçirilərsə,
- Partiyanın siyasətini qanunsuz yollarla və ya ictimai asayişə zidd olaraq həyata keçirilərsə;
- Kişinyov Appelyasiya Məhkəməsinin qərarını yerinə yetirmək üçün Ədliyyə Nazirliyi partiyanı ləğv etmək üçün ləğv etmə komissiyası təsis edir.

Ukrayna

Siyasi partiyanın öz qərarı ilə ləğv edilməsindən başqa həm də məcburi ləğv edilməsi qaydası nəzərdə tutulub. Siyasi partiyanın fəaliyyətinə Ədliyyə Nazirliyi və Baş Prokurorunun tələbi ilə məhkəmə tərəfindən xitam verilə bilər. Bu halda əgər onun proqramı və ya hərəkəti Ukraynanın ərazi bütövlüyünün pozulmasına yönəldilibsə, partiya qadağan edilə bilər. Siyasi partiyanın fəaliyyətinə qadağa işləri üzrə birinci instansiya məhkəməsi Ali Məhkəmədir⁵⁵.

Siyasi partiyanın təqdim edilmiş qeydiyyat sənədlərində qeyri-dəqiq məlumat olduqda, qeydiyyatdan alındığı gündən 3 il ərzində və ya 10 il ərzində prezident və ya deputat seçkilərində namizədlər uğur qazanmazlarsa, o zaman qeydiyyatdan alan orqan Ali Məhkəməyə siyasi partiyanın ləğvi üçün müraciət edə bilər.

⁵⁵ 2000-ci il 01 iyun tarixli "Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu

Müqayisə

Siyasi partiyaların və qeydiyyatlarının ləğvi sahəsində bir sıra qanunvericilik müddəaları Şərq tərəfdaşlığı ölkələrinin qanunlarında üst-üstə düşür. Belə ki, qanunlara görə siyasi partiya öz qərarı əsasında (ali orqanın) və məhkəmənin qərarı ilə və ya qeydiyyatata alan dövlət orqanının qeydiyyatı ləğv etməsi ilə ləğv oluna bilər.

Azərbaycan qanunvericisi siyasi partiyanın qanunvericiliyə riayət etməsi tələbi ilə Ədliyyə Nazirliyinin siyasi partiyanın ünvanına xəbərdarlıq göndərməsini şərt kimi irəli sürür. Verilən müddətdə pozuntu aradan qaldırılmazsa, Ədliyyə Nazirliyi inzibati məhkəmələrə müraciət edərək, partiyanın ləğv edilməsini tələb edir. Bu müddəada Azərbaycan qanunları səlahiyyəti birinci instansiya məhkəmələrinə verməsi həmkarlar ittifaqları haqqında qanunvericilikdə Azərbaycan qanunvericiliyini daha üstün edən şərtin əksidir. Belə ki, siyasi partiyayı ləğv etmək barədə qərar vermə səlahiyyəti Belarus və Ukraynada Ali Məhkəməyə, Ermənistan, Gürcüstan və Moldovada isə Konstitusiya Məhkəməsinə verilsə də, Azərbaycanda bu səlahiyyət birinci instansiya məhkəməsindədir. Bu da təbii olaraq, qanunun siyasi partiyalar institutuna verdiyi qiyməti azaldan amildir.

Siyasi partiyaların ləğvi üçün Ədliyyə nazirliyinin müraciət əsaslarının əksəriyyəti müxtəlif qanunlarda eynidir – məqsədi və ya fəaliyyəti konstitusiya quruluşunu və dövlətin konstitusional xarakterini zorakılıqla dəyişdirməyə, ərazi bütövlüyünü pozmağa, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ etməyə, irqi, milli və dini ədavəti qızışdırmağa, qanunlarla və beynəlxalq öhdəliklərlə bir araya sığmayan qanunla qadağan edilmiş digər əməllər törətməyə yönəlmiş fəaliyyət göstərən və s. siyasi partiyaların ləğvi ilə bağlı Ədliyyə Nazirliyi müvafiq dövlətlərdə məhkəməyə müraciət edir. Ancaq bəzi dövlətlərdə xüsusi hallar nəzərdə tutulub. Məsələn, Ermənistanda siyasi partiya ardıcıl olaraq iki parlament seçkisində iştirak etmədikdə və ya birində iştirak

edib 1%-dən çox səs toplaya bilməsə, Ukraynada yarandığı vaxtdan 3 il ərzində prezident və ya 10 il ərzində parlament seçkilərində uğur qazanmazsa, bu hallar siyasi partiyanın ləğvi üçün məhkəməyə müraciət etməyə əsasdır.

Moldova qanunlarına əsasən, Kişinyov Apellyasiya Məhkəməsi tərəfindən siyasi partiyanın bəzi hərəkətlərinə məhdudiyət qoyula bilər və partiya bu hərəkətləri məhdudiyət qoyulandan sonrakı 1 il ərzində təkrarlasa, ləğv edilməsi üçün müraciət edilə bilər.

4.3. Qeyri-Hökumət Təşkilatları barədə hüquqi normalar

a) Təsis edilməsi və qeydiyyat üçün normalar

Azərbaycan

“Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” qanununa əsasən, Azərbaycanda QHT-lər ictimai birliklər və fondlar şəklində mövcud olur⁵⁶.

QHT-nin yaradılması təsisçilərin (təsisçinin) qərarı ilə həyata keçirilərək, təsis yığıncağının çağırılması və təşkilatın nizamnaməsi qəbul olunması ilə baş tutur.

Hüquqi şəxs statusu almaq istəyən QHT, habelə xarici qeyri-kommersiya hüquqi şəxsinin nümayəndəlik və ya filialının dövlət qeydiyyatı, bir qayda olaraq, 40 gündən gec olmayaraq həyata keçirilməlidir. Belə ki, 30 gün müddətində sənədlərə baxan qeydiyyat orqanı sənədlərdə heç bir problem aşkarlamazsa, 10 gün müddətində təşkilatı qeydiyyata alaraq təsisçilərə QHT-nin qeydiyyat şəhadətnaməsini təqdim etməlidir. Dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizə və ona əlavə edilməli olan sənədlər Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən qəbul

⁵⁶ 2000-ci il 01 iyun tarixli “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

edilir və 30 gün müddətində onların normativ sənədlərə uyğunluğu yoxlanılır. Müstəsna hal kimi əlavə araşdırma aparılması zərurəti yarandıqda, bu müddət daha 30 günə qədər artırıla bilər.

Təqdim edilmiş sənədlərdə dövlət qeydiyyatına alınması üçün imtinaya səbəb olmayan çatışmazlıqlar aşkar edildikdə, Ədliyyə Nazirliyi həmin sənədləri müraciət etmiş şəxsə qaytarmaqla, bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün əlavə olaraq 20 gün müddət təyin edir. İmtinaya səbəb olmayan bütün çatışmazlıqlar eyni vaxtda aşkar edilməli və aradan qaldırılması üçün müraciət edənə təqdim edilməlidir. İmtina barədə cavab verilmədikdə QHT qeydiyyata alınmış sayılır və bu zaman 10 gün müddətində qeydiyyat şəhadətnaməsi QHT-ə təqdim edilməlidir.

Fond yaradılarkən onun nizamnamə kapitalı 10 min manatdan az olmamalıdır.

Belarus

QHT-lərin yaradılması mərhələləri Belarus “İctimai Assosiasiyalar haqqında” qanunu ilə müəyyən edilir. Qanunun 8-ci maddəsinə görə, 18 yaşdan yuxarı vətəndaşlar ictimai assosiasiyanın təsisçisi ola bilər. İctimai birlik yaratmaq üçün azı 10 nəfər təsisçi tələb olunur⁵⁷.

İctimai birliyin təsisçiləri təsis yığıncağı təşkil edir və ictimai assosiasiyanın və ya birliyin yaradılması, adını, nizamnaməsini, fəaliyyət proqramını və idarə heyətini təyin edir.

Təsis yığıncağından sonra 1 ay müddətində müvafiq sənədlər Ədliyyə Nazirliyinə təqdim edilir, Ədliyyə Nazirliyi 1 ay ərzində sənədlərə baxıb aradan qaldırılı bilməyən pozuntu olan hallarda qeydiyyatdan imtina edir. Pozuntuların aradan qaldırılı bilən olub-olmamasını Ədliyyə Nazirliyi müəyyən edir.

⁵⁷ 2000-ci il 04 oktyabr tarixli “İctimai birliklər haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

Ermənistan

“İctimai Təşkilatlar haqqında” qanununda da ümumi müddəalar nəzərdə tutulub⁵⁸. Dövlət qeydiyyatı üçün aşağıdakı sənədləri təqdim edilməlidir:

- Dövlət qeydiyyatı üçün ərizə
- Təsisçilərinin yığıncağının protokolu (nizamnaməsində nəzərdə tutulan qərarlarla birgə);
- Dövlət qeydiyyatı orqanına müraciət etmək üçün təşkilatdan vəkil edilmiş şəxsin seçilməsi barədə qərar;
- Təsisçilər və onların sayları, təsisçilər ən azı beş nəfər olduqda və təşkilatlarına vəkil edilmiş şəxslərinin pasport məlumatı;
- Nizamnamənin ən azı iki ədəd surəti;
- Rüsümün qəbzi

Qeydiyyat üçün sənədlər təqdim olunandan sonra 21 gün ərzində ya icra olunmalı və ya imtina edilməlidir. Əgər sənədlərin hamısı imzalanmayıbsa və ya qaydasında deyilsə, o zaman qeydiyyata alan orqan təşkilatı 7 iş günü ərzində xəbərdar etməlidir.

Gürcüstan

QHT-lər qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərdir və qeydiyyatları da qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərin qeydiyyatı kimi aparılır. Yəni QHT-lər Gürcüstanın Ədliyyə Nazirliyində 1 gün ərzində 100 lari (60 dollar) müqabilində qeydiyyatdan keçirilir.

Qeyri-kommersiya hüquqi şəxsin təsis edilməsi barədə sənədlərdə təşkilatın fəaliyyət məqsədləri, təsis etmə prosedurları, səlahiyyətləri və qərar qəbulu qaydası barədə məlumatlar qeyd olunmalıdır. Əgər bütün təsisçilər dövlət qeydiyyatından keçibsə və agentlik onların imzasını təsdiqləyirsə, qeydiyyat ərizəsinin təsdiq edilməsi məcburi deyil.

⁵⁸ 2001-ci il 04 dekabr tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu, maddə 12

Moldova

“İctimai təşkilatlar haqqında” qanunun 11-ci maddəsinə görə, tam hüquq qabiliyyətli şəxslər ictimai assosiasiyalar yarada bilərlər. Dövlət hakimiyyət orqanları ictimai assosiasiyaların üzvləri ola bilməz.

Xarici vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Moldova vətəndaşları kimi eyni əsasda ictimai assosiasiyaları qura bilər⁵⁹.

İctimai assosiasiya qurulması barədə qərar assosiasiya təsisçilərinin konfransında və ya ümumi yığıncağında qəbul edilir. Həmin konfransda idarəetmə orqanlarına üzvlər, həmin orqanlara nəzarət edən, yoxlayan və nizamnamənin qeydiyyat proseslərində, assosiasiyamı uyğun olaraq təmsil etmək üçün səlahiyyət verilən şəxslər də seçilir.

Nizamnamənin qəbulundan bir ay ərzində sənədləri qeydiyyat üçün təqdim etməlidir.

İctimai assosiasiya, həmçinin, nizamnaməsini qeydiyyata almamaq hüququna malikdir. Nizamnaməsi qeydə alınmayan ictimai assosiasiya hüquqi status əldə etmir. Bundan əlavə qanun ictimai assosiasiyalara qeydiyyatsız fəaliyyət göstərməyə icazə verir.

Ukrayna

“İctimai təşkilatlar haqqında” yeni qanun 13 aprel 2012-ci ildə qüvvəyə minib, ancaq onun tətbiqinə 1 yanvar 2013-cü ildə başlanacaq. Buna kimi isə 16 iyun 1992-ci il tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” qanunu tətbiq edilir. Yeni qanunun 12-ci maddəsinə əsasən, İctimai Birliyin qeydiyyatdan keçirilməsi üçün sənədlər birliyin təsis edilməsindən sonra 60 gün ərzində təqdim olunmalıdır⁶⁰. İctimai assosiasiya təsis olunduğu gündən sonra 60 gün ərzində qeydiyyat üçün lazım olan sənədləri təqdim etməzsə, o zaman assosiasiya mövcud olmuş hesab

⁵⁹ 1996-cı il 17 may tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu

⁶⁰ 13 aprel 2012-ci il tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Ukrayna Qanunu

olunmur. Ərizə ilə birgə təqdim olunan sənədlər:

- Təsis yığıncağının protokolonunun surəti
- İki nüsxədə nizamnamə
- İctimai birliyin idarəetmə orqanları və qeydiyyat hərəkətlərini həyata keçirmək üçün birliyi təmsil etmək hüququ olan şəxs haqqında məlumat
- Hüquqi şəxsin dövlət qeydiyyatı üçün tamamlanmış qeydiyyat vəsiqəsi

Ərizə və sənədlər rəhbər və ya ictimai birliyi qeydiyyat fəaliyyəti üçün təmsil etmək hüququ olan şəxs tərəfindən imzalanır.

Təqdim olunan sənədlərə baxaraq qeydiyyatdan keçirən orqan sənədləri aldıqdan sonra 7 iş günü ərzində ictimai assosiasiyanın qeydiyyatdan keçirilməsi yaxud keçirilməməsi barədə məlumat verir. Hüquqi şəxs kimi fəaliyyət göstərmək istəyən ictimai assosiasiyanın qeydiyyatdan keçməsi məcburidir. Hüquqi status olmadan fəaliyyət göstərmək niyyətində olan İctimai Assosiasiya təsis edildikdən sonra özü haqqında 60 gün ərzində məlumat verir.

İctimai Assosiasiyanın qeydiyyatdan keçirilməsi pulsuzdur.

İctimai birliyin qeydiyyatı və ya rəsmi tanınması onların qeydiyyatı və ya yaranması haqqında hesabat vasitəsilə həyata keçirilir. Qeydiyyata alındığı halda, ictimai birlik hüquqi şəxs statusu əldə edir. İctimai birliyin qeydiyyatı müvafiq olaraq, Ukrayna Ədliyyə Nazirliyi və nazirliyin regionlardakı səlahiyyətli orqanları tərəfindən həyata keçirilir.⁶¹

Müqayisə

QHT-lərin qeydiyyatı ilə bağlı təhlil aparılan 6 dövlətdə oxşar və əksər hallarda eyni şərtlər qoyulub. Belə ki, QHT-lərin qeydiyyatı Ədliyyə Nazirliyində qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərin qeydiyyatı kimi

⁶¹ 16 iyun 1992-ci il "İctimai Təşkilatlar haqqında" Ukrayna Respublikasının Qanunu

aparılır. Qeydiyyat üçün təsis sənədləri, nizamnamə, rüsum barədə qəbz və s. kimi sənədlər təqdim olunur. Dövlət hakimiyyətini zorakı devirməyə, insan hüquq və azadlıqlarına qarşı yönələn, konstitusiyaya və qanunları pozan birliklər QHT kimi qeydə alınmırlar.

Qeydiyyat mərhələsində qanunlar arasında kiçik fərqlər var. Belə ki, Azərbaycan, Belarus və Moldovada 1 aya, Ermənistanda və Ukraynada 60 günə, Gürcüstanda isə 1 günə Ədliyə Nazirliyi müvafiq QHT-ni qeydiyyata almalıdır. Nümunələr arasında 30 gün müddəti geniş yayılmış təcrübə olsa da, Gürcüstan nümunəsi daha optimal variant müəyyən edir.

Bürokratik əngəllərin çoxluğu baxımından Azərbaycan yalnız Belarusdan daha az məhdudiyət tətbiq edən qanunlar tətbiq edir. Belarusda QHT-nin ən az 10 təsisçisinin olması kimi şərt çoxsaylı məhdudiyətlərdən yalnız biridir. Ümumiyyətlə, hakimiyyətlərin siyasi iradəsi qanunvericiliyin şərhində və tətbiqində həlledici rol oynadığından QHT-lərin qeydiyyatı sahəsində də ən asan mexanizm Gürcüstanda mövcuddur.

Digər dövlətlərdən fərqli olaraq Ukrayna və Moldova qanunvericiliyi qeydiyyata alınmayan QHT-nin qeydiyyatı fəaliyyət göstərməsini qanunla nəzərdə tutur.

b) QHT-lərin maliyyə mənbələri

Azərbaycan

Üzvlük haqları, əmlak haqları və könüllü ianələr, malların satışından, xidmətlər göstərilməsindən, işlər görülməsindən daxilolmalar, səhmlər, istiqrazlar, başqa qiymətli kağız və əmanətlərdən alınan dividendlər, gəlirlər, öz əmlakından istifadə və onun satılması nəticəsində əldə edilən gəlirlər, qrantlar, qanunla qadağan olunmayan başqa gəlirlər kimi ənənəvi mənbələrdən başqa dövlət hakimiyyət orqanlarının da QHT-lərə maliyyə və başqa formalarda yardım edə bilməsi “Qeyri-

hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” qanunda nəzərdə tutulub (maddə 24)⁶².

Belarus

“İctimai Assosiasiyalar haqqında” qanunun 21-ci maddəsinə görə⁶³ ayırmalar və üzvlük haqları, mühazirələrdən, sərğilərdən, idmandan və başqa hadisələrdən qazanmalar, sahibkarlıq fəaliyyətdən gəlir, könüllü ianələr və qanunvericiliklə qadağan edilməyən digər mənbələr QHT-lərin maliyyə mənbələri sayılır. Qanunla qrantlar qadağan olunmur, lakin qanunda göstərilir ki, xarici qrantlardan istifadə ilə bağlı qanunun tələblərinə əməl edilməzsə, ictimai assosiasiya ləğv edilə bilər.

Ermənistan

İctimai Təşkilatlar haqqında” qanunun 17-ci maddəsinə əsasən⁶⁴, təşkilatın mülkiyyəti üzvlük haqlarından gəlirlər, qrantlar, ianələr, qanunla nəzərdə tutulan fəaliyyətlərdən və başqa mənbələrdən formalaşır.

Təşkilat sahib olduğu mülkiyyəti qanunla müəyyən edilmiş məqsədlər üçün istifadə edir.

Təşkilatın təsisçilərinin və üzvlərinin üzvlük haqları daxil olmaqla təşkilata verilən mülkiyyətin üzərində mülkiyyət hüquqları yoxdur.

Gürcüstan

İctimai assosiasiyaların fondları ayırmalar, üzvlük haqları, könüllü ianələr, mühazirələr, sərğilər, idman, lotereyalar, nəşr fəaliyyət və başqa qanuni gəlirlərin hesabına formalaşdırılır.

İctimai təşkilat, həmçinin, Gürcüstan Respublikasının qanunvericiliyi

⁶² 2000-ci il 01 iyun tarixli “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, maddə 24

⁶³ 2000-ci il 04 oktyabr tarixli “İctimai birliklər haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

⁶⁴ 2001-ci il 4 dekabr tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu

ilə müəyyən edilmiş qaydada nizamnamə məqsədlərinin icrası üçün xaricdən vəsait və digər əmlak almaq hüququna malikdir.

Moldova

“İctimai birliklər haqqında” qanunun 21-ci maddəsinə əsasən⁶⁵, ictimai assosiasiyanın mülkiyyəti ayrımlar və üzvlük haqqları, könüllü ianələr, mühazirələr, sərgilər, lotereyalar, auksionlar, idman və başqa fəaliyyətlər həyata keçirməkdən əldə edilən gəlir və qanunla qadağan edilməyən sair mənbələrdən formalaşdırılır. Həmçinin, ictimai birliklərin qrantlar, təqaüdlər, ianələr almaq üçün dövlət və digər dövlətlərin, milli və beynəlxalq fondlar, təşkilatlar və xüsusi insanlar tərəfindən elan olunan milli və beynəlxalq yarışlarda iştirak etmək hüququ vardır.

Ukrayna

“İctimai təşkilatlar haqqında” qanunun 21-ci maddəsinə əsasən, vətəndaş assosiasiyaları onların nizamnamə fəaliyyətini həyata keçirmək üçün zəruri olan aktivlərə və digər əmlaka malik ola bilər. Vətəndaş assosiasiyalarının onlara köçürülmüş aktivlər və digər əşyalar, giriş haqları, üzvlük haqları, vətəndaşların, müəssisə, idarə və təşkilatların ianə/bağışlamaları üzərində mülkiyyət hüququ vardır.

Hüquqi statuslu ictimai təşkilatlar dövlət büdcəsindən və yerli büdcədən qanuna uyğun olaraq maliyyə dəstəyi ala bilərlər. İctimai təşkilatlar bu maliyyədən təyinatı üzrə istifadə etdikləri barədə hesabat təqdim etməyə və dərc etməyə borcludurlar. İctimai təşkilatlar təsis etdiyi müəssisələrin iqtisadi və kommersiya fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərə və həmçinin, qanunla qadağan edilməyən digər gəlirlərə də malikdir.⁶⁶

⁶⁵ 1996-cı il 17 may tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu

⁶⁶ 19 aprel 2012-ci il tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Ukrayna Qanunu

Müqayisə

QHT-lərin gəlir mənbələri kimi ümumi müddəlarla ifadə olunan məsələlər – təsisçilərin QHT yaradarkən qoyduqları haqq, üzvlük haqları, qanunla qadağan edilməyən sahibkarlıq fəaliyyətindən gələn gəlir, ianələr, qrantlar və s. bütün qanunvericiliklərdə bənzər olaraq nəzərdə tutulub.

c) QHT-də yoxlama aparmaq səlahiyyəti və sanksiyalar

Azərbaycan

“Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” qanunun 29-cu maddəsinə görə, QHT qanunun müddəalarından irəli gələn tələbləri pozduqda qanuna uyğun şəkildə məsuliyyət daşıyır⁶⁷.

Qanunvericiliyə zidd olan hərəkətlərə yol verildiyi halda QHT-yə Ədliyyə Nazirliyi ya pozuntunun aradan qaldırılması üçün vaxt verir, ya da yazılı xəbərdarlıq edir. Hüquqi şəxslərin dövlət reyestri üçün zəruri olan məlumatların təqdim edilməməsinə və ya yanlış məlumatların verilməsinə görə QHT-yə xəbərdarlıq edilir. QHT həmin xəbərdarlıqdan və ya göstərişdən məhkəmə qaydasında şikayət vermək hüququna malikdir. QHT bir il ərzində ikidən çox yazılı surətdə xəbərdarlıq və ya pozuntuların aradan qaldırılması haqqında göstəriş verildiyi halda məhkəmənin qərarı ilə ləğv edilə bilər.

Fövqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsinə səbəb olmuş şəraitin aradan qaldırılmasına maneçilik törədən QHT-nin fəaliyyəti qanunla müəyyən edilmiş qaydada dayandırıla bilər.

QHT illik maliyyə hesabatını müəyyən edilmiş müddətdə təqdim etmədikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin təşkilata yazılı surətdə xəbərdarlıq etməklə müvafiq hesabatın 30 gün müddətində

⁶⁷ 2000-ci il 01 iyun tarixli “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

təqdim edilməsinə dair göstəriş verir. Bu müddətdə hesabat təqdim etməyən qeyri-hökumət təşkilatı məsuliyyət daşıyır.

Belarus

“İctimai Assosiasiyalar haqqında” qanununun 23-cü maddəsində müəyyən edilir ki⁶⁸, ictimai assosiasiyaların Konstitutsiya və qanunlara uyğun fəaliyyətinə baş prokuror və onun köməkçi prokurorları nəzarət edir. Nizamnamənin qanuna uyğunluğuna nəzarəti isə qeydiyyat orqanları (Ədliyyə Nazirliyi və yerlərdə fəaliyyət göstərən nümayəndələri) həyata keçirir.

İctimai Birliyin maliyyə və iqtisadi fəaliyyətinə isə dövlət orqanları və digər dövlət təşkilatları nəzarət edir: Vergilər Nazirliyi vergi qanunvericiliyinə və aldığı təmənnasız yardımlara nəzarət edir, Belarus Respublikası Prezident İdarəçiliyi yanında Humanitar Fəaliyyət Departamenti humanitar fəaliyyətə nəzarət edir.

Qanunda auditlər bağlı qayda veilməmişdir. Praktiki olaraq, istənilən an audit-sınaq keçirilə bilər.

Digər auditlərin təşkil edilməsi (yoxlamalar, sınaqlar) 16 oktyabr 2009-cu il tarixli “Belarus Respublikasının Nəzarətlə bağlı nəzarət fəaliyyətinin Təkmilləşdirilməsi haqqında” prezidentin fərmanı ilə tənzimlənir. Bu fərmana uyğun olaraq, müəyyən hallar istisna olmaqla, QHT-nin qeydiyyatdan keçdiyi 2 il ərzində auditlərin təşkil edilməsi qadağandır. Bu dövr ərzində yalnız prezidentin əmri ilə olan auditlər – yoxlamalar yerinə yetirilə bilər.

Plandan kənar yoxlamalar qanuna zidd olan pozulma halları aşkar etdikdə və ya bu pozulmaları təsdiq edən sənədlər olduqda həyata keçirilir.

⁶⁸ 2000-ci il 4 oktyabr tarixli “İctimai birliklər haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

Ermənistan

“İctimai Təşkilatlar haqqında” qanunun 16-cı maddəsinə əsasən, QHT aşkarlığın təmin olunması üçün təşkilatın fəaliyyəti və öz əmlakından istifadə ilə bağlı iki il ərzində bir dəfə hesabat verməli, qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada dövlət orqanlarına hesabat və məlumat təqdim etməlidir⁶⁹.

QHT-nin nizamnaməsi Nəzarət Komitəsinin yaradılmasını nəzərdə tutursa, mülkiyyətdən istifadə və təşkilatın fəaliyyəti haqqında illik hesabatlar müvafiq nəzarət Komitəsi ilə yanaşı, ali orqana da təsdiq olunmaq üçün təqdim edilir.

Pozuntular aşkar edildiyi halda, səlahiyyətli orqan pozuntunu düzəltmək üçün yazılı sifariş və təklif və ya yazılı xəbərdarlıq edilir.

Gürcüstan

Heç bir dövlət orqanı qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərə nəzarət etmək səlahiyyətində deyil. Yalnız vergi orqanı vergi ödənişini qanuna uyğun şəkildə həyata keçirməsinə nəzarət etmək səlahiyyətinə malikdir.

Cinayət və ya inzibati məsuliyyətlə bağlı hüquqi şəxs cərimələnə bilər.

Moldova

“İctimai birliklər haqqında” qanununun 24-cü maddəsinə görə, ictimai birliyin nizamnaməsinin məqsəd və vəzifələri ilə ictimai birliyin fəaliyyətinə uyğun olmasına nəzarəti, qeydiyyatı alan orqan həyata keçirir⁷⁰.

Gəlir mənbələri üzərində nəzarət, alınan vasitələr, vergilər və ictimai birliyin digər maliyyə fəaliyyətinin nəzarəti dövlət maliyyə və vergi orqanları həyata keçirir. Bu sahədə nəzarəti həyata keçirən əsas orqan-

⁶⁹ 2001-ci il 4 dekabr tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu

⁷⁰ 1996-cı il 17 may tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu

lar Vergi Müfəttişliyi, Milli Sosial Sığorta Evi, Milli Tibbi Sığortadır. İctimai birliyin fəaliyyətinə digər müdaxilə qanunvericiliklə qadağan edilir.

Ukrayna

QHT-lər fəaliyyət göstərdikləri sahələrə müvafiq olaraq, vergi, pensiya və s. sahəvi orqanlar tərəfindən nəzarətə məruz qalırlar və cərimələnə bilərlər. Məsələn, “Məşğulluq haqqında” qanunun 8-ci maddəsinə görə, dövlət məşğulluq xidmətinin icazəsi olmadan ictimai təşkilatlarda əcnəbilərin ödənişli əsaslarla işçi kimi fəaliyyət göstərməsinə görə cərimə tətbiq olunur⁷¹.

Müqayisə

QHT-lər barədə digər hüquqi məsələlərdə olduğu kimi nəzarət məsələsində də demokratik və mütərəqqi müddəalar Gürcüstan qanunlarında nəzərdə tutulub. Belə ki, Gürcüstan qanunvericiliyinə görə vergi orqanlarının vergi ödənişinin qanuni həyata keçirilməsinə nəzarəti istisna olmaqla, heç bir orqan QHT-lərin fəaliyyətinə nəzarət edə bilməz.

Azərbaycan qanunlarında isə digər Şərq tərəfdaşlığı ölkələrinin qanunlarında olduğu kimi QHT-lər üzərində qeydiyyat aparan orqan – Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən nəzarət nəzərdə tutulub. Ədliyyə Nazirliyi QHT-lərin fəaliyyətinin qanuni və nizamnamələrinə müvafiq həyata keçirilməsinə nəzarət edir. Azərbaycan qanunları həmçinin QHT-lərin ildə 1 dəfə (1 apreldən gec olmayaraq) maliyyə hesabatı verməsini nəzərdə tutur.

Qeyd edək ki, hesabat dövlətin minimum müddəti məsələsində Ermənistan qanunvericisi daha liberal davranıb və 2 ildə 1 dəfədən az olmayaraq hesabat verilməli olduğunu nəzərdə tutub. Azərbaycan qanunvericiliyinə görə fəaliyyətində qanun pozuntusu olduğu təqdirdə QHT-yə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən xəbərdarlıq oluna bilər. İldə 2 də-

⁷¹ 16 iyun 1992-ci il tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Ukrayna Qanunu

fədən çox xəbərdarlıq etmə QHT-nin qeydiyyatının ləğvi üçün əsasdır.

Nəzarətlə bağlı Azərbaycan qanunvericiliyi Ukrayna, Moldova, Ermənistan qanunvericilikləri ilə oxşar müddəaları nəzərdə tutub, bununla belə, bir məsələdə Azərbaycan qanunvericiliyi daha çox məhdudlaşdırma tətbiq edir. Belə ki, ildə 1 dəfə verilməli hesabatın verilmə qaydasını nəzarəti həyata keçirən orqan (Ədliyyə Nazirliyi) müəyyən edir. Yəni bu məsələdə Ədliyyə Nazirliyinə qanunla məhdudlaşdırılmayan səlahiyyətlər verilib. Nazirliyin bu səlahiyyətinə məhdudiyət qanunda nəzərdə tutulmadığından qanun qüvvəli aktlarla qoyula bilər. Bu da icra hakimiyyətinin QHT-lərin işinə sərbəst müdaxiləsinə şərait yaradır.

Belarus qanunu isə QHT-lərin fəaliyyətinə geniş və mürəkkəb nəzarət mexanizmi nəzərdə tutaraq, araşdırılan 6 ölkə arasında ən məhdudlaşdırıcı qanunvericilik hesab edilə bilər. Belarus qanunvericiliyi ilə QHT-lərə nəzarət fəaliyyət sahəsindən asılı olaraq müxtəlif orqanlara tapşırılıb.

Ermənistan qanunu digər dövlətlərdən fərqli olaraq mütərəqqi sayıla biləcək müddəa nəzərdə tutub. Belə ki, QHT öz daxilində Nəzarət Komitəsi yarada və dövlət də nəzarət məsələlərində bu komitə ilə əməkdaşlıq edə bilər.

d) QHT-nin qeydiyyatının ləğv edilmə əsasları

Azərbaycan

Qanununun 31.4-ci maddəsinə⁷² əsasən “qeyri-hökumət təşkilatına bir il ərzində ikidən çox yazılı surətdə xəbərdarlıq və ya pozuntuların aradan qaldırılması haqqında göstəriş verildiyi halda qeyri-hökumət təşkilatı məhkəmənin qərarı ilə ləğv edilə bilər”.

⁷² Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında Azərbaycan Respublikası qanunu, 13 iyun, 2000-ci il

30 iyun 2009-cu il tarixdə Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununa 31.2-1 maddə əlavə edilərək, hüquqi şəxslərin dövlət reyestri üçün zəruri olan məlumatların təqdim edilməməsinə və ya yanlış məlumatların verilməsinə görə qeyri-hökumət təşkilatına xəbərdarlıq ediləcəyi bildirilmiş, 31.4-cü maddədə isə Qeyri-hökumət təşkilatına bir il ərzində ikidən çox yazılı surətdə xəbərdarlıq və ya pozuntuların aradan qaldırılması haqqında göstəriş verildiyi halda qeyri-hökumət təşkilatı məhkəmənin qərarı ilə ləğv edilə biləcəyi müəyyən edilmişdir.

Belarus

“İctimai Birliklər haqqında” qanunun 29-cu maddəsinə görə, ictimai assosiasiya yaxud birliyin qeydiyyatının ləğv edilməsi üzrə ümumi əsaslar göstərilir⁷³.

Qanunları pozduqda, həmçinin, xarici qrantlardan istifadə ilə bağlı qanunvericiliklə müəyyən edilmiş tələbləri pozduqda, ictimai birliyin və ya assosiasiyanın qeydiyyatı ləğv edilə bilər.

Respublika səviyyəsində fəaliyyət göstərən ictimai birlik və ya assosiasiyanın qeydiyyatının ləğv edilməsi haqqında qərar Ədliyyə Nazirliyinin ərizəsi əsasında Belarus Respublikasının Ali Məhkəməsi tərəfindən verilir.

Yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən ictimai birlik və ya assosiasiyanın qeydiyyatının ləğv edilməsi haqqında qərar müvafiq Regional yaxud Minsk Şəhər İcraedici Komitənin ədliyyə departamentinin ərizəsi əsasında Minsk şəhər Məhkəməsi, yaxud regional məhkəmə tərəfindən verilir.

Ermənistan

Qanunla müəyyən edilmiş hallarda və qeydiyyata alan orqanın idiası

⁷³ 2000-ci il 04 oktyabr tarixli “İctimai birliklər haqqında” Belarus Respublikası Qanunu

əsasında yalnız məhkəmə ictimai təşkilatların məcburi ləğvi haqqında qərar qəbul edə bilər. Könüllü halda isə QHT-nin ali orqanın qərarı ilə buraxıla bilər. İctimai təşkilatın ləğvi hüquqi şəxslərin ləğvi haqqında qanunla nəzərdə tutulmuş şərtlər və qaydalara uyğun həyata keçirilməlidir. Təşkilatın ləğvindən sonra kreditorların iddialarının təmin edilməsindən sonra qalan əmlakı təşkilatın nizamnamə məqsədləri üçün istifadə edilir, əgər bu mümkün deyilsə, əmlak dövlət büdcəsinə keçirilir.

Gürcüstan

Məhkəmənin qərarı əsasında qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərin fəaliyyətinə qadağa qoyulur. Qeyri-kommersiya hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin dayandırılması və ya qadağa qoyulmasına əsas səbəb QHT-lərin kommersiya fəaliyyətinə keçməsi ola bilər. Bu qeydiyyattan keçirən orqanın və ya hər hansı bir şəxsin şikayəti əsasında ola bilər.

Hüquqi şəxs cinayət törədərsə, məhkəmə qərarı əsasında onun fəaliyyəti dayandırıla bilər. Belə olan halda, tətbiq edilən cəza növü təşkilatın fəaliyyətinin ləğv edilməsidir və cinayət işi üzrə ittiham hökmünün verilməsindən sonra həyata keçirilə bilər.

Moldova

“İctimai birliklər haqqında” qanununun 28-ci maddəsinə görə, assosiasiyalar yalnız məhkəmənin qərarı ilə ləğv edilə və ya fəaliyyətinə qadağa qoyula bilər. Qanunda QHT-lərin ləğvi üçün ümumi əsaslar - konstitusiyaya rejimini və ərazi bütövlüyünü pozmağa xidmət, dövlət hakimiyyət orqanlarını devirməyə cəhd, digərlərinin qanuni hüquqların və azadlıqlarının pozulması və hərbi qruplar yaradılması yönündə fəaliyyətlər nəzərdə tutulub. Bu cür hallarla bağlı qeydiyyat orqanının məhkəməyə müraciəti zəruridir⁷⁴.

⁷⁴ 1996-cı il 17 may tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu

Ukrayna

İctimai assosiasiyaların təsis olunması haqqında protokolda və əsasnamədə Ukraynanın Konstitutsiyasına zidd olan məqamlar olduqda, QHT Ukraynanın müstəqiliyinə müdaxilə etmək, zorakılıq yolları ilə konstitutsiyanı dəyişmək, suverenlik və ərazi bütövlüyünün, təhlükəziliyə müdaxilə, hakimiyyətin qeyri-qanuni ələ keçirilməsi zorakılıq, etnik, irqi, dini münaqişə yaratmaq, sağlamlığı, insan hüquqlarını və azadlıqlarını pozmaq məqsədi daşıyarsa, ictimai birliklərin təsisçilərinin sayı 2-dən az olduqda və sair hallarda məhkəmə tərəfindən QHT ləğv edilə bilər⁷⁵.

Müqayisə

Azərbaycan qanunlarında QHT-lər qanun pozuntusuna yol verdikdə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən xəbərdarlıq alır və bir il ərzində 2 dəfədən çox xəbərdarlıq həmin QHT-nin qeydiyyatının ləğvi üçün əsasdır. QHT-lər məhkəmə qaydasında ləğv edilir və bu zaman adiyatı üzrə inzibati məhkəməyə müraciət edilir. Ancaq, məsələn, Belarus qanunvericiliyində Minsk şəhər məhkəməsi, regional məhkəmələr və Ali Məhkəmədən başqa məhkəmələrdə QHT-lər ləğv edilə bilməz.

QHT-lərin yol verə biləcəklər pozuntuların siyahısı Azərbaycandan başqa Şərq tərəfdaşlığı ölkələrinin hamısının qanunvericiliyində tam və ya qismən göstərilib – konstitusiya rejimini və ərazi bütövlüyünü pozmağa xidmət etmək; dövlət hakimiyyət orqanlarını devirməyə xidmət etmək; digər şəxslərin qanuni hüquqların və azadlıqlarının pozmaq və s. Ancaq Azərbaycan qanunlarıyla bu pozuntuların dairəsini müəyyən etmək Ədliyyə Nazirliyinə tapşırılıb. Öncəki bölmədə də qeyd etdiyimiz kimi Ədliyyə Nazirliyinin bu səlahiyyətinə məhdudiyət qanunla nəzərdə tutulmayıb. İcra hakimiyyəti orqanlarına QHT-lər üzərində arzuolunmaz səlahiyyətlər verir.

⁷⁵ 16 iyun 1992-ci il tarixli "İctimai təşkilatlar haqqında" Ukrayna Qanunu

Pozuntu halları sadalanarkən Ukrayna qanunvericiliyi daha çox dəqiqləşdirməyə meyl edib və Moldova, Ermənistan və Belarusdan fərqli olaraq, konkret bütün pozuntuların dairəsini müəyyən edib.

Gürcüstan qanunvericisi isə cinayət məsuliyyəti daşımağa görə verilən cəza kimi hüquqi şəxsin ləğv olunması istisna olmaqla yalnız kommer-siya hüquqi şəxsinə çevrilməni QHT-lərin ləğvinə əsas hesab edir.

4.4. Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında hüquqi normalar

a) Toplantılar keçirmək qadağan edilən ərazilərin siyahısı

Azərbaycan

“Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında” qanunun 9-cu maddəsinə əsasən, Milli Məclis (parlament), Prezident Sarayı, Prezidentin iqamətgahı, Nazirlər Kabineti, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi, Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabineti, siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən mərkəzi, rayon və şəhər icra hakimiyyəti orqanları, habelə Konstitusiyaya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə, apellyasiya məhkəmələri və Naxçıvan Muxtar Respubli-kasının Ali Məhkəməsinin yerləşdiyi binaların ətrafında 200 metr radius çərçivəsində sərbəst toplaşma azadlığına məhdudiyət qoyma səlahiyyəti verilib. Bundan başqa aşağıdakı sahələrdə sərbəst toplaşma azadlığı qadağan edilə bilər:

- körpülərdə, tunellərdə, tikinti aparılan sahələrdə,
- insan həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olan istehsalat obyektlərində və istismarı xüsusi təhlükəsizlik texnikası normalarına riayət olunmasını tələb edən digər obyektlərdə,
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində, magistral boru kəmərlərinin, gərginliyi 1000 volt dan çox olan elektrik şəbəkələrinin, hava limanlarının, metropolitenin, dəmir yolu qurğularının, müdafiə obyektlərinin, su təchizatı

və kanalizasiya sistemlərinin texniki qurğularının, neft buruqlarının, suların mühafizə zonalarında,

- xüsusi dövlət tədbirlərinin keçirilməsi üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən ayrılmış yerlərdə,
- hərbi məqsədlər üçün istifadə olunan ərazilərdə və bu ərazilərin sərhədlərinə 150 metrədən yaxın, zəruri hallarda isə bu ərazilərdən toplantı iştirakçıları üçün təhlükəli məsafə daxilində olan yerlərdə,
- penitensiar müəssisələrin, istintaq təcridxanalarının, psixiatriya müalicə müəssisələrinin ərazilərində və bu ərazilərin sərhədlərinə 150 metrədən yaxın olan yerlərdə;

Siyasi məzmunlu toplantıların ziyarətgahlarda, ibadətghalarda və qəbiristanlarda keçirilməsi də məhdudlaşdırıla bilər⁷⁶.

Belarus

“Belarus Respublikasında kütləvi aksiyalar haqqında” qanunun 9-cu maddəsinə əsasən, yeraltı, hava, su və dəmiryolu nəqliyyatı obyektlərində, yerli icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının qərarları ilə qadağan edilmiş yerlərdə, prezidentin rəsmi yaşayış yerinin 200 metr radiusunda, yeraltı metrostansiyası, yeraltı piyada keçidləri, parlament və Nazirlər Sovetinin 50 metr radiusunda, dövlət idarəetmə orqanlarının yerli nümayəndəliyi, icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanları, diplomatik nümayəndəliklər və konsulluq idarələri, məhkəmələr, prokurorluq orqanları, əhalinin yaşayışını (ictimai nəqliyyat, su, istilik və elektrik təchizatı müəssisəsi, məktəbəqədər və ümumi orta təhsil müəssisələri) və dövlət təhlükəsizliyini və müdafiəni təmin edən təşkilatların ərazilərində, səhiyyə təşkilatlarının binalarının 100 metr radiusunda və qanunda nəzərdə tutulmuş bəzi digər ərazilərdə sərbəst toplaşmaq azadlığı qadağan edilib⁷⁷.

⁷⁶ 13 noyabr 1998-ci il tarixli “Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

⁷⁷ 3 dekabr 1997-ci il tarixli “Belarus Respublikasında kütləvi aksiyalar haqqında” Belarus Qanunu

Ermənistan

“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanununun 19-cu maddəsinə görə toplantının məqsədi zorla etnik, irqi və ya dini nifrət təşviq və ya zorakılıq və ya müharibəni təbliğ etmək, konstitusiyaya quruluşunu dəvirməkdirsə, fərdi şəxs təşkil edirsə, toplantı Prezident, Milli Məclis, hökumət, məhkəmələr və ya islah qurğularının məsafəsində keçirilirsə, toplantı yeraltı qaz anbarı və strukturları, və ya onların təhlükəsizliyi təmin edən “Orbita-2” yerüstü peyk stansiyası, “Ermənistanın atom elektrik stansiyasının” nın yaxınlığında yerləşirsə qadağan edilir⁷⁸.

Gürcüstan

“Sərbəst toplaşma azadlığı və nümayişlər haqqında” qanunun görə, aşağıda göstərilən yerlərin içərisində və 20 metr radiusunda toplaşma və ya nümayişlərin keçirilməsi qadağandır:

- prokurorluğun ofisi, polis, penitensiar, müvəqqəti təcridxana əraziləri və hüquq mühafizə orqanlarının binasını
- dəmiryol vağzalları, hava limanları və dəniz limanlarını

Bundan əlavə hərbi hissələrdə və onların 100 metrliyində də toplaşma və ya nümayiş keçimək qadağandır. Qanun toplaşma yaxud nümayiş zamanı dəmiryolları, avtomobil yolları və binaların girişində tıxac yaradılmasını qadağan edir.

Toplaşma, yaxud nümayişin keçirildiyi inzibati orqan və yaxud məhkəmə binasının qarşısında tıxac yaradılmasının və ya müəssisənin fəaliyyətinə maneələri aradan qaldırmaq, məhkəmədə ədaləti və müstəqilliyi təmin etmək üçün nümayiş iştirakçılarına qadağa qoya bilirlər, ancaq nümayiş ərazinin 20 metrliyində baş verərsə. inizabi orqan mövcud şəraiti və ictimai marağı nəzərə alaraq qərar verir⁷⁹.

⁷⁸ 14 aprel 2011-ci il tarixli “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu

⁷⁹ 1992-ci il 15 iyun tarixli “Sərbəst toplaşma azadlığı və nümayişlər haqqında” Gürcüstan Respublikası Qanunu

Moldova

Moldova yığıncaq azadlığı açıq havada və ya bundan başqa istənilən ictimai açıq meydançada həyata keçirilə bilər. Moldova qanunvericiliyində toplantıların keçirilməsinə icazə verilməyən ictimai yerlərin siyahısı mövcud deyil.

Ukrayna

Vətəndaşların silah daşımadan dinc toplantı keçirmək hüququ vardır, ancaq icraedici orqanlar və yerli orqanlar toplantı keçirilməzdən əvvəl bu barədə xəbərdar edilməlidir. Ukraynada toplantı keçirmək qadağan olunan yerlərin siyahısı qanunda nəzərdə tutulmamışdır. Lakin bu hüququn həyata keçirilməsinə qanunla məhkəmə tərəfindən yalnız milli təhlükəsizliyi, ictimai asayışı, cinayətin qarşısının alınması, səhiyyə, digərlərinin hüquq və azadlıqların qorunması məqsədilə məhdudiyətlər qoyula bilər⁸⁰.

Müqayisə

Avropa “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Konvensiyasının 11-ci maddəsinə əsasən, yığıncaqlar və birləşmək azadlığı hüquqlarının həyata keçirilməsinə milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın və mənəviyyatın mühafizəsi üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olanlardan başqa heç bir məhdudiyətlər qoyula bilməz. Maddədən göründüyü kimi qoyula məhdudiyətlərin demokratik cəmiyyətdə zəruriliyi əsaslandırılmalıdır. Ancaq Azərbaycan Respublikası “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanununda sərbəst toplaşmaq azadlığının tam məhdudlaşdırıldığı yerlərin siyahısı müəyyən olunarkən, demokratik cəmiyyətdə zəruriliyi əsaslandırılmayıb. Belə ki, sərbəst toplaşmaya qadağa tətbiq edilə bilər

⁸⁰ Ukrayna Konstitusiyası

yer kimi Milli Məclisin, Prezident Sarayının, Prezident iqamətgahının, Nazirlər Kabinetinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin, Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabinetinin və digər dövlət orqanları binaları ətrafı göstərilib.

Belarus qanunvericisi sərbəst toplaşma azadlığını daha çox məhdudlaşdırsa da, müddəalar daha konkretidir və hansı obyektin ətrafında hansı radiusda sərbəst toplaşma azadlığının qadağa olunduğu ətraflı təsvir olunub.

Ermənistan qanunvericisi Azərbaycan qanunvericiliyinə nisbətə məhdudlaşdırma üçün daha az obyekt nəzərdə tutub və bunların bəziləri konkret obyektin adı göstərilməklə qeyd olunur (məsələn, Ermənistan Atom Elektrik Stansiyası).

Gürcüstan qanunvericisi isə ətrafında sərbəst toplaşma azadlığının qadağa olunduğu obyektlərə 20 metrə qədər “məsafə saxlayıb”. Yəni Azərbaycan qanunvericiliyindəki analoji məsafədən 10 dəfə az məhdudiyət tətbiq edilib.

Moldovada sərbəst toplaşma azadlığının qadağan olunduğu ərazilərin siyahısı adlı anlayış yoxdur, nəticədə sərbəst toplaşmanın məhdudlaşdırılmasına daha az rast gəlinir.

Ukraynada da belə ərazilərin siyahısı nəzərdə tutulmasa da, sərbəst toplaşma azadlığına məhdudiyət tətbiq edilməsi mümkünlüyü qanunvericilikdə var. Bu səlahiyyət məhkəməyə verilib.

Bəzi dövlətlərdə göstərdiyimiz kimi, toplantı keçirilməsi qadağan olunan və ya icazə verilən (Azərbaycan) kimi yerlərin siyahısının olması ilə bərabər bu məhdud yerlərdə də toplaşmaq üçün icazənin alınması tələb olunur.

b) Toplantı üçün icazə və razılaşdırma qaydaları

Azərbaycan

“Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanunun 5-ci maddəsinə əsasən toplantıların (piket, mitinq, yürüş, nümayiş) hər hansı birini təşkil edən şəxs və ya şəxslər bu barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanını qabaqcadan yazılı surətdə xəbərdar etməlidirlər⁸¹. Nəzərdə tutulmuş toplantı ilə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən zəruri tədbirlərin görülməsi məqsədi ilə (onun yeri və vaxtının, küçə yürüşünün isə marşrutunun razılaşdırılması üçün) xəbərdarlıq məktubu toplantının keçiriləcəyi gündən, bir qayda olaraq, azı 5 gün əvvəl təqdim edilməlidir. Xəbərdarlığın nəzərdə tutulmuş toplantının keçiriləcəyi gündən 5 gündən az müddətdə təqdim edilməsi təşkilatçılar tərəfindən əsaslandırılmalıdır.

Belarus

Əgər kütləvi tədbir bir neçə inzibati ərazi vahidini əhatə edirsə və onun iştirakçılarının 1000 (yığınaqlar, mitinqlər, küçə yürüşləri, piketlər və nümayişlər) və 1500 (digər kütləvi tədbirlər üçün) nəfərdən çox olacağı gözlənilirsə, o zaman təşkilatçılar müvafiq vilayətin icra komitəsinə müraciət etməlidirlər. Ərizə yazılı şəkildə tədbir keçirilməsinə azı 15 gün qalmış təşkilatçılar tərəfindən təqdim edilməlidir. “Belarus Respublikasında kütləvi aksiyalar haqqında” qanunu ilə icazə tələb olunur və icazə alınmadan sərbəst toplaşmaq hüququnun həyata keçirilməsi polis tərəfindən qeyri-qanuni hərəkət kimi tanınır və 15 günə qədər inzibati həbslə cəzalanadırlar⁸².

Ermənistan

“Toplaşma azadlığı haqqında” qanununa görə sərbəst toplaşma azad-

⁸¹ 13 noyabr 1998-ci il tarixli “Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu

⁸² 3 dekabr 1997-ci il tarixli “Belarus Respublikasında kütləvi aksiyalar haqqında” Belarus Qanunu

lğını reallaşdırmaq üçün hakimiyyət orqanına bildiriş təqdim edilməlidir⁸³. Bildiriş toplantıya ən azı 7 gün qalmış, ən tezi 30 gün qalmış verilməlidir. Əgər bildiriş toplantının tarixinə 30-14 gün qalmış verilibsə, səlahiyyətli orqan buna 5 gün, əgər 13-7 gün ərzində verilibsə, səlahiyyətli orqan buna 48 saat ərzində baxmalıdır. Bildirişi nəzərdən keçirərkən səlahiyyətli orqan kütləvi ictimai tədbiri qadağan etmək üçün yetərli əsaslar taparsa, kütləvi ictimai tədbirin keçirilməsi üçün təşkilatçıya başqa gün (bildirişdə göstərilən saati və yeri dəyişdirmədən) və ya başqa saat (bildirişdə göstərilən günü və yeri dəyişdirmədən), yaxud da tədbirin forması ilə bağlı başqa şərtlər təklif etməlidir. Səlahiyyətli orqanın təklif etdiyi istənilən tarix ən gec təşkilatçının təklif etdiyi tarixdən iki gün sonraya təsadüf etməlidir. Səlahiyyətli orqanın təklif etdiyi istənilən saat təşkilatçının təklif etdiyi saatla üst-üstə düşməli, yaxud onların arasında fərq üç saatdan artıq olmamalıdır. Toplantının yeri barədə rəyi almaq üçün səlahiyyətli orqan bildirişi Mədəniyyət Nazirliyinə (əgər toplantının yeri mədəni abidələrlə əlaqəlidir) və Polis orqanına göndərir.

Gürcüstan

Qanuna görə toplaşmanın keçirilməsi üçün icazə almaq tələb olunmur. Qanun vətəndaşların binada, eləcə də açıq havada silahsız, birlikdə, əvvəlcədən xəbərdarlıq etmədən toplaşma keçirməsinə icazə verir.

Əgər nümayiş və yaxud toplaşma nəqliyyatın hərəkətinə mane olarsa və nəqliyyatın sıx olduğu yerlərdə keçirilərsə, o zaman yerli özünüidarə orqanı əvvəlcədən xəbərdarlıq tələbi qoyur. Belə olan halda, nümayiş keçirənlər nümayişin keçirildiyi gündən ən azı 5 gün əvvəl yerli özünüidarə orqanına bu barədə bildiriş təqdim etməlidir⁸⁴.

⁸³ 14 aprel 2011-ci il tarixli "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında" Ermənistan Respublikası Qanunu

⁸⁴ 1992-ci il 15 iyun tarixli "Sərbəst toplaşma azadlığı və nümayişlər haqqında" Gürcüstan Respublikası Qanunu

Yerli özünüidarə orqanı bildirişi aşağıdakı hallarda qəbul etmir:

- yuxarıda qeyd olunan tələblər qarşılanmadıqda
- bildirişdə qeyd olunan tarixdə, eyni yerdə, eyni vaxtda başqa nümayişin keçirilməsi planlaşdırıldıqda,
- bu nümayiş dövlət təhlükəsizliyinə, ictimai asayişə və digərlərinin konstitusiyada nəzərdə tutulmuş hüquq və azadlıqlarına maneçilik törədirsə.

Moldova

“İctimai toplantılar haqqında” qanunun 12-ci maddəsinə görə, iştirakçılarının sayı az olan toplantılar barədə yerli hakimiyyəti orqanlarına bildiriş verilməsi məcburi deyil.

Toplantı təşkil etmək niyyətində olan istənilən şəxs yazılı formada yerli icra hakimiyyəti orqanına 5 gün əvvəl bəyannamə ilə xəbərdarlıq edir.

Əgər yer və tarix uyğun gəlməzsə, eyni yerdə iki toplantı nəzərdə tutulursa, bu barədə təşkilatçılara məlumat verilir və 24 saat ərzində iştirakçılara məlumat çatdırılır.

Əgər iddiaçıların heç biri yuxarıda göstərilən müzakirələrdən sonra iddialarından imtina edilməzsə, o zaman ilk bəyannamə təqdim edənə üstünlük verilir.

Ukrayna

“Sərbəst toplaşmaq haqqında” qanun layihəsi Ukrayna parlamentində qəbul edilməmişdir. Buna görə də toplantılar Ukrayna Konstitusiyasının 39-cu maddəsinə və İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyasının 1-ci maddəsinə uyğun olaraq tənzimlənir. Ukraynanın Konstitusiya Məhkəməsinin 16-cı maddəsində bildirilir ki, insanlar toplantı keçirməzdən qabaq fəaliyyətləri barədə məlumat verməlidirlər⁸⁵. Bu şərtlər vətəndaşların Ukraynanın Konstitusiyasının

⁸⁵ İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyası

39-cu maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlarını məhdudlaşdırmamalı, əksinə, bu hüquqları qorunmalı və icraedici orqanlar və ya yerli hökumətlər vətəndaşların sərbəst şəkildə mitinqlər, toplantılar, yürüşlər və nümayişlər keçirməsi üçün tədbirlər görərək, ictimai asayiş, digərlərinin hüquq və azadlıqlarını təmin etməlidirlər. Qanun belə bildirişin təqdim edilməsi üçün hər hansı dəqiq tarix müəyyən etmir. İmtina cavabı alındığı təqdirdə İnzibati Prosesual Məcəllənin 183-cü maddəsinə uyğun olaraq məhkəməyə müraciət edilə və ya prokurora şikayət edilə bilər.

Müqayisə

Sərbəst toplaşma hüququnun həyata keçirilməsi üçün əvvəlcədən dövlət orqanına xəbərdarlıq təqdim edilməsi barədə müddəə az və ya çox dərəcədə məhdudlaşdırıcı olmaqla Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin demək olar ki, hər birinin qanunvericiliyində nəzərdə tutulub. İcazə yalnız Belarus qanunvericiliyindədir və icazə almadan sərbəst toplaşma hüququnu həyata keçirmək inzibati xəta sayılır və inzibati həbslə cəzalandırılır.

Azərbaycan qanunvericisi isə xəbərdarlıq anlayışını qanuna daxil edib, ancaq “razılaşdırma” termini ilə bu xəbərdarlıq əslində icazəyə çevrilib. Məsələn, küçə yürüşünün marşrutu yerli icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmalıdır. Qanunda xəbərdarlıqla bağlı müddəalardan aydın olur ki, təkcə küçə yürüşü ilə bağlı deyil, digər məsələlərlə bağlı icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşmaq, faktiki olaraq isə, icazə almaq lazımdır.

Belarus istisna olmaqla, digər Şərq Tərəfdaşlığı ölkələrinin qanunlarının analizi göstərir ki, Azərbaycan qanunu bu sahədə ən məhdudlaşdırıcı qaydaları tətbiq edir. Belə ki, Ermənistan qanunvericiliyinə görə, xəbərdarlığı alan orqan mitinq və ya yürüşün yeri və ya zamanını dəyişmək istəsə, bunu qanunda nəzərdə tutulan minimum normalara əməl etməklə edə bilər. Gürcüstan qanunları ümumiyyətlə əvvəlcədən xəbərdar-

lıq verilməsini nəzərdə tutmur və insanlara nəqliyyatın hərəkətinə mane olmadan və qanunvericiliyi pozmadan istədikləri yerdə istədikləri vaxt mitinq və ya yürüş keçirməsi hüququnu tanıyır. Nəqliyyatın hərəkətinə mane olacağı təqdirdə isə bildirişin verilməsi nəzərdə tutulur.

Moldova qanununda bu bildiriş bəyannamə adlanır və bu anlayış xəbərdarlığın mahiyyətinə daha uyğundur. Belə ki, bəyannamədə mitinq və ya yürüş təşkilatları sadəcə niyyətlərini bəyan edirlər. Baş verəcək mitinq və ya yürüşə münasibəti təyin etmək isə bu bəyannaməyə uyğun olaraq, hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətidir, bununla da, hakimiyyət orqanları mitinq və ya yürüşü qadağa etmək səlahiyyətinə malik olurlar.

Ukraynada isə sərbəst toplaşma haqqında ayrıca qanun qəbul edilmədiyindən Konstitusiyadan sonra tətbiq olunan akt kimi Avropa Konvensiyası əsas götürülür. Buna görə də Ukrayna qanunvericiliyində sərbəst toplaşma azadlığına məhdudiyyət tətbiq edilməsi daha yumşaqdır və əvvəldən xəbərdarlıq deyil, yalnız fəaliyyət barədə məlumat vermə nəzərdə tutulub.

Ukraynadan fərqli olaraq, geniş məhdudiyyətlər tətbiq edən Belarus və Azərbaycan kimi dövlətlərdə isə bu azadlığı məhdudlaşdıran orqanlar da qanunvericiliklə qeyri-dəqiq olaraq müəyyən edilmişdir.

c) Sərbəst toplaşmaq azadlığını məhdudlaşdırmanın əsasları

Azərbaycan

“Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında” qanunun 7-ci maddəsinə əsasən, sərbəst toplaşmaq azadlığı yalnız qanunda nəzərdə tutulan və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallarda, milli təhlükəsizlik və ya ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, iğtişaşların və ya cinayətin qarşısının alınması, sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün yalnız qanunda nəzərdə tutulduğu

formalarda, o cümlədən küçə yürüşünün marşrutunun dəyişdirilməsi formasında məhdudlaşdırıla bilər.⁸⁶

Ayrı-seçkiliyə, ədavətə və ya zorakılığa çağırışlarla müşayiət olunan, milli, irqi və ya dini ədavəti, müharibəni təbliğ edən toplantılar qadağan edilir. Seçki və referendum qaydalarına müvafiq olaraq, təbliğat-təşviqat kampaniyasının aparılmasının qadağan edildiyi dövrdə müvafiq olaraq, siyasi tələblərlə sərbəst toplaşmaq azadlığı da qadağan edilə bilər. Toplantı yerli icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə qadağan edilir və ya dayandırılır.

Toplantı zamanı polis təsadüfi toplantılar istisna olmaqla, keçirilməsi barədə öncə yazılı xəbərdarlıq verilməyən toplantını dayandırmaq, yazılı xəbərdarlıqda göstərilən toplantının keçirilmə yeri və vaxtı, küçə yürüşünün marşrutu (yürüşün başlanacağı və bitəcəyi yer) əsaslandırılmış səbəb olmadan dəyişdirilərsə, toplantını dayandırmaq, toplantıya odlu və ya soyuq silah, habelə insanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə yarada bilən və ya əmlaka zərər vura bilən daş-kəsək, şüşə və taxta parçaları, dəyənəklər, bədən xəsarəti yetirmək üçün xüsusi düzəldilmiş əşyalar, partlayıcı maddələr və ya pirotexnika⁸⁷ məmulatları, güclü təsir edən zəhərli, tez alışan və ya aşındırıcı maddələr, radioaktiv materiallarla gəlmiş şəxsləri saxlamaq və tədbirin keçirildiyi yerdən uzaqlaşdırmaq hüququna malikdir.

Belarus

Toplantıya icazə verilib və ya qadağan edilməsi barədə yerli icra hakimiyyəti orqanları öz mülahizələrinə əsasən müstəqil qərar qəbul etmək hüququna malikdirlər⁸⁸. Nəticədə praktiki olaraq, əsaslandırıl-

⁸⁶ 13 noyabr 1998-ci il tarixli "Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu

⁸⁷ pirotexnika, atəşbazlıq sənəti (texniki kimyanın yanar və partlayıcı maddələr hazırlanması üsullarından bəhs edən şöbəsi)

⁸⁸ 3 dekabr 1997-ci il tarixli "Belarus Respublikasında kütləvi aksiyalar haqqında" Belarus Qanunu

mamiş cavablarla yerli adminstrasiya sərbəst toplaşma azadlığını məhdudlaşdırır. Əksər hallarda mitinqə icazə verilmir, çünki müraciətçilər mitinq ərzində ictimai asayişin qorunması üçün xərcləri, səhiyyə xidmətləri xərclərini, ərazinin yerli bələdiyyə xidmətləri tərəfindən təminlənməsi xərcləri ödəyə bilməmişlər.

Ermənistan

Təqdim edilmiş bildirişə baxılmasına müvafiq olaraq icra hakimiyyəti toplantını qadağan edə bilər. Polis orqanlarının toplantını dayandırmaq barədə qərar qəbul etmək səlahiyyəti var:

- Əgət toplantı xəbərdarlıq edilmədən keçirilsə,
- Toplantı qadağandırsa,
- Təşkilatçıların hamısı toplantı keçirilən ərazidə yoxdursa,
- Polis tərəfindən xəbərdarlığa baxmayaraq, nümayəndələr, təşkilatçılar, iştirakçılar ictimai asayiş pozmaqda davam edərlərsə və qanunun tələblərinə və insanların həyat və sağlamlığına, milli və ictimai təhlükəsizlik, ictimai asayişə təhlükə və fiziki və hüquqi şəxslərə təhdid olarsa.

Hərbi zabitlər və cəzaçəkmə müəssisələrinin işçiləri, qanunla nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla polis və milli təhlükəsizlik orqanlarının işçiləri toplantı təşkil edə və iştirak edə bilməzlər.

18 yaşına çatmamış vətəndaşların toplantı təşkil etmək hüququ var, ancaq valideynlərin bu barədə yazılı razılığı olmalıdır.

Polis başqa şəxslərin hüquqlarına olan qeyri-mütənasib məhdudsiyyətlərin və ya ictimai asayiş qorumaq etmək üçün üçün yığınağı dayandıra bilər. Polis dərhal yığınaq iştirakçılarına xəbər vermək üçün yığınaq təşkilatçısına yığınağı qurtarmaq tələbi ilə müraciət edir.⁸⁹

⁸⁹ 14 aprel 2011-ci il tarixli "Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında" Ermənistan Respublikası Qanunu

Gürcüstan

“Sərbəst toplaşma azadlığı və nümayişlər haqqında” qanununa görə, Konstitusiyaya qaydalarına dəyişiklik etmək, ölkənin müstəqilliyini pozmaq, ərazi bütövlüyünə müdaxilə etmək, yaxud milli, etnik, dini və sosial münaqişə məqsədilə müharibə və ya zorakılıq yaratmaq məqsədi daşdıqda və bu məqsədlə hərbi birliklər yaratdıqda sərbəst toplaşma azadlığına məhdudiyətlər qoyula bilər. Tələblər kütləvi şəkildə pozulduqda, yerli özünüidarə orqanının tələbilə nümayiş dərhal dayandırılmalıdır. Əgər dayandırılmazsa, hüquq mühafizə orqanları nümayişi dağıtmaq üçün Gürcüstan və beynəlxalq qanunvericiliyə uyğun olaraq tədbirlər həyata keçirməlidir.

Yerli özünüidarə orqanı dinc sərbəst toplaşma azadlığı və toplaşmanın keçirildiyi yerdə yaşayan, işləyən və ticarətlə məşğul olan insanların hüquqları arasında balans yaratmalıdır. Lazimi balansı saxlamaq üçün vaxt və yerə məhdudiyət qoyula bilər, bununla belə, müvafiq alternativlər də təklif oluna bilər. Əgər şəxslərin hüquqları qısa müddət üçün məhdudlaşdırılırsa, qanunla nəzərdə tutulmuş məhdudiyətlər qoyulmur.⁹⁰

Moldova

Yığıncığı qadağan edə bilən yeganə struktur məhkəmədir və o bunu yalnız yerli icra hakimiyyəti orqanının tələbinə görə qadağan edə bilər. Milli, irqi, etnik və ya dini nifrət və təcavüz müharibəyə çağırış varsa, ayrı-seçkilik və ya ictimai zorakılığa təhrik varsa, milli təhlükəsizlik və ya ərazi bütövlüyü, ictimai asayiş və ya ictimai mənəviyyət əleyhinə toplantıdırsa, digər şəxslərin hüquq azadlıqlarının, həyat və sağlamlığına təhlükə yaradan hallar varsa, yerli icra hakimiyyəti orqanı toplantının qadağan edilməsi üçün məhkəməyə müraciət edir və məhkəmə 3 gün müddətində müraciətə baxır. Məhkəmə toplantını qadağan edə

⁹⁰ 1992-ci il 15 iyun tarixli “Sərbəst toplaşma azadlığı və nümayişlər haqqında” Gürcüstan Respublikası Qanunu

və ya vaxtının və yerinin dəyişdirilməsini qadağan edə bilər.

Qaydalar pozulduqda yeni icra hakimiyyəti orqanı toplantının dərhal dayandırılmasını tələb edə bilər. Əgər təşkilatçı hakimiyyətin tələbini yerinə yetirmirsə, polis mümkün məcburi tətbiq ediləcək vasitələr barədə onları məlumatlandırır. Bu halda da iştirakçılar ərazini tərk etməzsə, o zaman polis hüquqi vasitələri tətbiq edir.

Ukrayna

Sərbəst toplaşma azadlığı yalnız qanunla məhdudlaşdırıla bilər, ancaq sərbəst toplaşma azadlığına qoyulan məhdudiyyətlər barədə hər hansı qanun mövcud deyil. Buna görə də yerli orqanların qərarı və digər hüquqi aktlar azadlığı məhdudlaşdırmaq üçün əsas ola bilməz. Sərbəst toplaşma azadlığı yalnız İnzibati Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinə əsasən, İnzibati Məhkəmə qərarı əsasında məhdudlaşdırıla bilər⁹¹.

Dinc toplantı məhkəmə tərəfindən yalnız cinayət törədilməsi, digərlərinin sağlamlığına, hüquq və azadlığına zərər vermə təhlükəsi yaranan zaman məhdudlaşdırıla bilər. Belə bir qərarın həyata keçirilməsi dərhal icraedici orqan, bəzi hallarda isə polisin köməyi ilə həyata keçirilə bilər. Məhkəmə qərarından apellyasiya şikayəti verilə bilər. Məhkəmə qərarı olmadan sərbəst toplaşma polis tərəfindən ancaq qiyam yaxud cinayət törədilməsi hallarında məhdudlaşdırıla bilər. Yerli hakimiyyət dinc toplantının qarşısını almaq səlahiyyətində deyil.

Müqayisə

Azərbaycanda sərbəst toplaşma azadlığının məhdudlaşdırılmasının hüquqi əsasları geniş və qeyri-konkret olaraq işlənib. Sərbəst toplaşmaq azadlığı milli təhlükəsizlik və ya ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, iğtişaşların və ya cinayətin qarşısının alınması, sağlamlığın və mənaəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər. Ayrı-seçkiliyə, ədavətə və ya zorakılığa çağırış-

⁹¹ Ukrayna Respublikası İnzibai-Prosesual Məcəlləsi

larla müşayiət olunan, milli, irqi və ya dini ədavəti, müharibəni təbliğ edən toplantılar qadağan edilir. Ancaq Venesiya Komissiyasının prinsiplərinə görə, nə ictimai iğtişaşların baş verə biləcəyinə dair ehtimal olunan təhlükə, nə də toplantıya düşmənçiliklə yanaşan auditoriyanın olması dinc toplantının qadağan edilməsi üçün qanuni əsas ola bilər. Azərbaycanda sərbəst toplaşmaq azadlığının yalnız qanunla nəzərdə tutulmuş məqsədlərlə məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulsa da, məhdudiyyət tətbiq etmə səlahiyyəti məhkəmələrə deyil, yerli icra hakimiyyəti orqanlarına verilmişdir.

Belarusda icazə sistemi nəzərdə tutulduğundan yerli icra hakimiyyəti orqanları bundan geniş istifadə edir və heç bir əsaslandırma olmadan sərbəst toplaşma azadlığının həyata keçirilməsini tam məhdudlaşdırırlar.

Ermənistan qanunvericiliyi bu sahədə Azərbaycan qanunvericisinə nisbətən daha yumşaq qaydalar tətbiq etsə də, yerli icra hakimiyyəti orqanları və polisə məhdudiyyətlərin tətbiqi sahəsində verilən səlahiyyətlər genişdir.

Gürcüstanda məhdudiyyətlər əsasən mitinq və ya yürüşün keçirildiyi yerlərdə ticarətçilərin mənafeləri ilə sərbəst toplaşma azadlığından istifadə edənlərin mənafeələrinin toqquşmasının qarşısını almağa yönəlib.

Moldova və Ukrayna qanunvericiliklərində digər dövlətlərdən fərqli olaraq, sərbəst toplaşma azadlığını yalnız məhkəmə məhdudlaşdırma bilər. Bu barədə səlahiyyətli olan icra hakimiyyəti orqanının məhkəməyə müraciət etməlidir. Ukrayna qanunvericilik sistemində sərbəst toplaşma ilə bağlı ayrıca qanun olmadığından məhdudiyyətlər daha azdır və Ukrayna qanunvericisi xüsusi olaraq nəzərdə tutmuşdur ki, yerli icra hakimiyyəti orqanlarının dinc nümayişlərin qarşısını almaq səlahiyyəti yoxdur.

5.NƏTİCƏLƏR

Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində qüvvədə olan qanunların siyasi iştirak – birləşmək və toplaşmaq azadlıqları üzrə müqayisəli təhlili həmin ölkələrdə həmkarlar ittifaqları, siyasi partiyalar və qeyri-hökumət təşkilatlarının yaradılması, fəaliyyəti, maliyyələşməsi və ləğvi ilə bağlı qaydaların öyrənilməsi, habelə sərbəst toplaşma azadlığını tənzimləyən qanunvericiliyin qiymətləndirilməsi üzrə aparılıb. Bu prosesə cəlb olunan ekspertlər həm ayrıca ölkələr, həm də ümumi olaraq araşdırma və təhlil həyata keçiriblər. Yekun olaraq, əldə edilmiş qiymətləndirmə bütün 6 ölkə üzrə aşağıdakı ümumiləşdirməni aparmağa imkan verir:

a) Həmkarlar ittifaqlarının yaradılması, fəaliyyəti və ləğvi qaydaları;

Həmkarlar ittifaqlarının təsis şərtləri və qeydiyyat proseduru ilə bağlı şərtlər arasında 30 günlük qeydiyyat müddəti, qeyri-kommersiya hüquqi şəxsinə tətbiq olunan əksər müddələrin həmkarlar ittifaqlarına tətbiq olunması və s. kimi ümumi müddəalar oxşardır.

Həmkarlar ittifaqı təsisçilərinin minimum sayı qanunvericiliklərdə fərqli nəzərdə tutulmuşdur. Ermənistan və Moldovada minimum 3 nəfər, Azərbaycanda 7 nəfər, Gürcüstanda 100 nəfər lazımdır ki, həmkarlar ittifaqı təsis edə bilsinlər. Qeydiyyat proseduru Gürcüstan qanunvericiliyində daha sadələşdirilmiş formada, Belarusda isə qeydiyyat orqanına qeyri-məhdud səlahiyyətlər verilib.

Azərbaycanda hərbiçilər həmkarlar ittifaqları üzvü ola bilməzlər. Belarus və Gürcüstan qanunvericiləri isə hər kəsin həmkarlar ittifaqı yaratma hüququnu tanıyır, sadəcə bəzi kateqoriya şəxslərə (hərbiçilər, xüsusi xidmət və s.) xüsusi qaydalar tətbiq edilir. Ermənistanda

həmkarlar ittifaqı üzvü olmaq hüququ məhdudlaşdırılmış şəxslərin dairəsi çoxdur, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Moldovada həmkarlar ittifaqına üzv, Ukraynada isə təsisçi ola bilməzlər.

Həmkarlar ittifaqlarının fəaliyyəti ilə bağlı Azərbaycan qanunvericiliyi digərlərinə nisbətən daha çox müddəə nəzərdə tutub və daha konkret tənzimləmə həyata keçirilib.

Tətil keçirmək fəaliyyəti isə ayrıca tənzimlənmə sahəsi olmaqla, müxtəlif dövlətlər tərəfindən fərqli yanaşma ortaya qoyulub. Azərbaycan qanunvericisi tətil keçirmək hüququndan məhrum şəxslərin siyahısını daha geniş nəzərdə tutub. Tətil keçirərkən, əmək haqqı ödənilməsi məsələsində Azərbaycan qanunları Belarusdan daha yumşaq mövqe tutsa da, tətil keçirən işçiyə əmək haqqının ödənilməsinin məcburiliyini tətbiq etməmişdir. Hər bir dövlətdə tətil iştirakçılarında formal olaraq, mtinqlər də daxil olmaqla, sərbəst toplaşma azadlığından istifadə etmək icazəsi verilir. Tətilin baş tutması üçün Belarus və Ermənistan qanunlarında nəzərdə tutulan 2/3 hissə kimi sərt tələb də Azərbaycan qanunvericiliyində yoxdur. Tətilin siyasi tələblərlə keçirilməsi qadağan edilsə də, dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirilməsi kimi tələblərin tətil tələbləri sırasına daxil edilməsi məqbul sayılır.

Şərq tərəfdaşlığı ölkələrindən yalnız Ukraynada həmkarlar ittifaqlarının siyasi fəaliyyəti ilə bağlı məhdudiyyətlər nəzərdə tutulmayıb. Ukrayna qanunvericiliyində bu barədə ümumiyyətlə qadağa olmadığından praktikada da siyasətçilərin həmkarlar ittifaqında rəhbər və digər vəzifələrdə təmsil olunmasına rast gəlinir.

Bu dövlətlərin hər birinin qanunvericiliyində nəzərdə tutulub ki, həmkarlar ittifaqları könüllü (səlahiyyətli orqanın (şəxs(lər)in) qərarı ilə) və məcburi qaydada ləğv edilə bilər. Həmkarlar İttifaqlarını 6 ölkənin hər birində məhkəmələr ləğv edir. Ancaq Azərbaycanda digər

ölkələrdən fərqli olaraq, bunu Ali Məhkəmə deyil, Konstitusiyaya Məhkəməsi həyata keçirir.

b) Siyasi Partiyaların yaradılması, fəaliyyəti və ləğvi qaydaları;

Siyasi partiya yaratmaq üçün ilkin üzvlər – təsisçilər kimi nəzərdə tutulan rəqəm Gürcüstanda 300, Azərbaycan və Belarusda 1000, Moldovada 4000, Ukraynada 10000 nəfərdir. Nəzərdən keçirdiyimiz qanunların bir çoxunda, o cümlədən Azərbaycanda bu ədəd Venesiya Komissiyasının “Siyasi partiyalara dair rəhbər prinsiplərinə” görə “əsassız” adlandırılıla biləcək həddədir. Xatırladaq ki, həmin prinsiplərə görə, *partiya təsis etmək üçün partiya üzvlüyü kriteriyaları əsaslandırılmış olmalı və partiya funksiyalarını həyata keçirmək üçün zəruri olan şəxslərin sayından artıq sayda üzvlərin tələb olunması əsassız hesab oluna bilər.*

Tədqiqatın aparıldığı qanunlarda siyasi partiyaların gəlir əldə etmə vasitələri bir sıra istisnalarla eynilik təşkil edir. Belə ki, siyasi partiyaya daxil olma və üzvlük haqları, həyata keçirilən tədbirlərdən əldə edilən gəlirlər, mülkiyyətdən istifadə, fəaliyyətlərin dərc edilməsi, yaxud çap materiallarının yayılmasından əldə edilən gəlirlər, ianə və mükafatlar və qanunla qadağan olunmayan digər mənbələr siyasi partiyaların gəlir vasitələri kimi qanunlarda tanınıb. Eyni zamanda siyasi partiyaların maliyyələşmə mənbələrinə məhdudiyət tətbiq edilməsi sahəsində də qanunlar üst-üstə düşür. Ancaq bu sahədə əsas fərq siyasi partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşməsi məsələsindədir. Məsələn, Ermənistanda da qanun etibarlı səsələrin 3%-ni almış partiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşməsini nəzərdə tutub. Ermənistanla yanaşı Gürcüstan və Moldovada dövlət büdcəsindən siyasi partiyalara ayrılan məbləğin hədləri müəyyən olunub. Ermənistanda bu, son parlament seçkilərində iştirak etmiş seçicilərin sayı nəzərə alınmaqla, minimum əmək haqqının 0,03 misindən çox olmamalıdır, Gürcüstanda Ümumi

Daxili Məhsulun 0,2%-i, Moldovada isə dövlət büdcəsinin 0,2%-i kimi maksimum hədd qoyulub. Azərbaycan qanunvericiliyində isə dövlət büdcəsindən siyasi partiyalara ayrılan məbləğ üçün heç bir məhdudsiyyət nəzərdə tutulmamış, yalnız bu müddəanın dövlət büdcəsində ayırma xərc təşkil etməsi vurğulanıb.

Siyasi partiyaların və qeydiyyatlarının ləğvi sahəsində bir sıra qanunvericilik müddəaları Şərq tərəfdaşlığı ölkələrinin qanunvericiliklərində üst-üstə düşür. Belə ki, hər bir dövlətin qanunvericiliyinə görə siyasi partiya öz qərarı əsasında (ali orqanın) və məhkəmənin qərarı ilə və ya qeydiyyatata alan dövlət orqanının qeydiyyatı ləğv etməsi ilə ləğv oluna bilər.

Siyasi partiyaların ləğvi üçün Ədliyyə nazirliyinin müraciət əsaslarının əksəriyyəti müxtəlif qanunvericiliklərdə eynidir – məqsədi və ya fəaliyyəti konstitusiyaya quruluşunu və dövlətin konstitusional xarakterini zorakılıqla dəyişdirməyə, ərazi bütövlüyünü pozmağa, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı təbliğ etməyə, irqi, milli və dini ədavəti qızışdırmağa, qanunlarla və beynəlxalq öhdəliklərlə bir araya sığmayan, qanunla qadağan edilmiş digər əməllər törətməyə yönəlmiş fəaliyyət göstərən və s. siyasi partiyaların ləğvi ilə bağlı Ədliyyə Nazirliyi müvafiq dövlətlərdə məhkəməyə müraciət edir. Ancaq bəzi dövlətlərdə xüsusi hallar nəzərdə tutulub. Məsələn, Ermənistanda siyasi partiya iki dəfə parlament seçkisində iştirak etmədikdə və ya birində iştirak edib 1%-dən çox səs toplaya bilməsə, Ukraynada yarandığı vaxtdan 3 il ərzində prezident və ya 10 il ərzində parlament seçkilərində uğur qazanmazsa, bu hallar siyasi partiyanın ləğvi üçün məhkəməyə müraciət etməyə əsasdır. Yaxud Moldova qanunvericiliyinə əsasən, Kişinyov Apelyasiya Məhkəməsi tərəfindən siyasi partiyanın bəzi hərəkətlərinə məhdudsiyyət qoyula bilər və partiya bu hərəkətləri məhdudsiyyət qoyulandan sonrakı 1 il ərzində təkrarlasa, ləğv edilməsi üçün müraciət edilə bilər.

c) Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının yaradılması, fəaliyyəti və ləğvi qaydaları;

Qeydiyyat mərhələsində qanunvericiliklər arasında ciddi fərqlər var. Belə ki, Azərbaycan, Belarus və Moldovada 1 aya, Ermənistanda və Ukraynada 60 günə, Gücüstanda isə 1 gün ərzində Ədliyyə Nazirliyi müvafiq QHT-ni qeydiyyata almalıdır. Digər dövlətlərdən fərqli olaraq Ukrayna qanunvericisi qeydiyyatdan alınmayan QHT-ni qanundankənar elan etmir və qeydiyyatdan fəaliyyəti tanıyır.

QHT-lərin gəlir mənbələri kimi ümumi müddəlarla ifadə olunan məsələlər – təsisçilərin QHT yaradarkən qoyduqları haqq, üzvlük haqları, qanunla qadağan edilməyən sahibkarlıq fəaliyyətindən gələn gəlir, ianələr, qrantlar və s. bütün qanunvericiliklərdə nəzərdə tutulub.

QHT-lər barədə qanunvericilikdə digər məsələlər də olduğu kimi nəzarət məsələsində də demokratik və mütərəqqi müddəalar Gürcüstan qanunvericiliyindədir. Belə ki, Gürcüstan qanunvericiliyinə görə vergi orqanlarının vergi ödənişinin qanuni həyata keçirilməsinə nəzarəti istisna olmaqla, heç bir orqan QHT-lərin fəaliyyətinə nəzarət edə bilməz. Ancaq digər Şərq tərəfdaşlığı ölkələri qanunlarında QHT-lər üzərində qeydiyyat aparıcı orqan – Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən nəzarət olunması nəzərdə tutulub. Ədliyyə Nazirliyi QHT-lərin fəaliyyətinin qanuni və nizamnamələrinə müvafiq həyata keçirilməsinə nəzarət edir.

Ermənistan qanunvericisi digər dövlətlərdən fərqli olaraq mütərəqqi sayıla biləcək müddəə nəzərdə tutub. Belə ki, QHT öz daxilində Nəzarət Komitəsi yarada və dövlət də nəzarət məsələlərində bu komitə ilə əməkdaşlıq edə bilər.

Azərbaycan qanunvericiliyinə görə, QHT-lər qanun pozuntusuna yol verdikdə Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən xəbərdarlıq edilir və 1 il ərzində 2 dəfədən çox xəbərdarlıq həmin QHT-nin qeydiyyatının ləğvi üçün

əsasdır. QHT-lər məhkəmə qaydasında ləğv edilir, bu zaman məhkəmə çəkişməsi adi inzibati aidiyyət qaydasında həll edilir. Ancaq Belarus qanunvericiliyində yalnız Minsk şəhər məhkəməsi, regional məhkəmələr və Ali Məhkəmədə QHT-lərin ləğvi məsələsinə baxıla bilər.

QHT-lərin yol verə biləcəkləri pozuntuların siyahısı Şərq tərəfdaşlığı ölkələrinin hamısının qanunvericiliyində tam və ya qismən göstərilib – konstitusiya rejimini və ərazi bütövlüyünü pozmağa xidmət etmək; dövlət hakimiyyət orqanlarını devirməyə xidmət etmək; digər şəxslərin qanuni hüquqları və azadlıqlarını pozmaq və s.. Təəsüf ki, Azərbaycan qanunvericiliyində bu pozuntuların dairəsini müəyyən etmək Ədliyyə Nazirliyinə tapşırılıb.

d) Sərbəst Toplaşmaq azadlığının hüquqi tənzimlənməsi

Azərbaycanda müvafiq qanunda sərbəst toplaşmaq azadlığının tam məhdudlaşdırıldığı yerlərin siyahısı müəyyən olunarkən, demokratik cəmiyyətdə zəruriliyi əsaslandırılmayıb. Belə ki, sərbəst toplaşmaya qadağa tətbiq edilə bilən yerlər sırasında Milli Məclis, Prezident Sarayı, Prezidentinin iqamətgahı, Nazirlər Kabineti və digər dövlət orqanlarının yerləşdiyi binaların ətrafında 200 metr radius çərçivəsində müəyyən edilib. Qanunda sadalanan digər yerlər isə daha çox əksər ölkələrin qanunvericiliyində nəzərdə tutulan ümumi müddəalardır. Bu baxımdan Belarus qanunvericisi sərbəst toplaşma azadlığını daha çox məhdudlaşdırsa da, müddəalar daha konkretidir və hansı obyektin ətrafında hansı radiusda sərbəst toplaşma azadlığının qadağa olunduğu ətraflı təsvir olunub.

Gürcüstan qanunvericisi isə ətrafında sərbəst toplaşma azadlığının qadağan olunduğu obyektlərə 20 metrə qədər “məsafə saxlayıb”. Yəni Azərbaycan qanunvericiliyində analoji məsafədən 10 dəfə daha az məhdudiyət tətbiq edilib.

Azərbaycan qanunvericisi isə xəbərdarlıq anlayışını qanuna daxil edib, lakin “razılaşdırma” termini ilə bu xəbərdarlıq əslində icazəyə çevrilib. Qanunda xəbərdarlıqla bağlı müddəələrdən aydın olur ki, yalnız küçə yürüşü ilə bağlı deyil, həmçinin digər məsələlərlə bağlı da icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşmaq, faktiki olaraq isə, icazə almaq lazımdır.

Belarus istisna olmaqla, digər Şərq tərəfdaşlığı ölkələri qanunlarının təhlili göstərir ki, Azərbaycanda qanunlar bu sahədə ən məhdudlaşdırıcı qaydalar tətbiq edir. Belə ki, Ermənistanda xəbərdarlığı alan orqan mitinq və ya yürüşün yeri və ya zamanını dəyişmək istəsə, bunu qanunda nəzərdə tutulan minimum müddətlərə əməl etməklə icra edə bilər. Yaxud Gürcüstan qanunvericisi ümumiyyətlə əvvəldən xəbərdarlıq verilməsini nəzərdə tutmur və insanlara nəqliyyatın hərəkətinə mane olmadan və qanunvericiliyi pozmadan istədikləri yerdə istədikləri vaxt mitinq və ya yürüş keçirməsi hüququnu tanıyır.

Moldova qanunvericiliyində bu bildiriş bəyannamə adlanır və bu anlayış xəbərdarlığın mahiyyətinə daha uyğundur. Belə ki, bəyannamədə mitinq və ya yürüş təşkilatları sadəcə niyyətlərini bəyan edirlər. Baş verəcək mitinq və ya yürüşə münasibəti təyin etmək isə bu bəyannaməyə uyğun olaraq, hakimiyyət orqanlarının ixtiyarıdır; beləliklə, hakimiyyət orqanları mitinq və ya yürüşü qadağa etmək səlahiyyətinə malik olurlar.

Ukraynada isə sərbəst toplaşma haqqında ayrıca qanun qəbul edilmədiyindən Konstitusiyadan sonra tətbiq olunan akt kimi Avropa Konvensiyası əsas götürülür. Buna görə də Ukrayna qanunvericiliyində sərbəst toplaşma azadlığına məhdudiyət tətbiq edilməsi halları çox azdır; adətən toplantı barədə xəbərdarlıq deyil, fəaliyyət barədə məlumat vermə nəzərdə tutulur.

Azərbaycanda sərbəst toplaşmaq azadlığı milli təhlükəsizlik və ya ictimai təhlükəsizlik mənafeləri üçün, iğtişaşların və ya cinayətin

qarşısının alınması, sağlamlığın və mənəviyyatın, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün məhdudlaşdırıla bilər. Ayrı-seçkiliyə, ədavətə və ya zorakılığa çağırışlarla müşayiət olunan, milli, irqi və ya dini ədavəti, müharibəni təbliğ edən toplantılar qadağan edilir. Ancaq Venesiya Komissiyasının prinsiplərinə görə, nə ictimai iğtişaşların baş verə biləcəyinə dair fərz edilən təhlükə, nə də toplantıya düşmənçiliklə yanaşan auditoriyanın olması dinc toplantının qadağan edilməsi üçün qanuni əsas sayıla bilər.

Azərbaycanla yanaşı Belarusda da həm ATƏT-in, həm də Avropa Şurasının dinc toplaşmaq azadlığı ilə bağlı rəhbər prinsiplərinə etinasızlıq nümayiş etdirilir. Belə ki, Belarus qanunvericiliyi də icazə sistemi nəzərdə tutduğundan yerli icra hakimiyyəti orqanları bundan geniş istifadə edir və heç bir əsaslandırma olmadan sərbəst toplaşma azadlığının həyata keçirilməsini məhdudlaşdırır.

Moldova və Ukrayna qanunlarında isə digər dövlətlərdən fərqli olaraq, sərbəst toplaşma azadlığının məhdudlaşdırılması səlahiyyəti yalnız məhkəməyə məxsusdur; toplantıların əleyhinə olan icra hakimiyyəti orqanları bu məqsədlə yalnız məhkəməyə müraciət etməlidir.

Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində birləşmək və toplaşmaq azadlıqları üzrə qanunların tədqiqinin nəticələri göstərir ki, bu sahədə qanunlar Azərbaycan Respublikasında əsasən məhdudlaşdırıcı, Belarus Respublikasında isə daha mühafizəkar və qeyri-demokratik mövqeyə sahibdir. Görünür, Belarusun Avropa Şurasının üzvü olmaması bu ölkədə demokratiyanın imitasiya edilməsinə rəvac vermir. Ancaq Belarusda olduğu kimi oxşar rejimlərin mövcud olduğu Azərbaycan və Ermənistanda Avropa Şurasına üzvlüyə baxmayaraq, beynəlxalq qurumlar qarşısında demokratik institutların imitasiyası daha çox nəzərə çarpır.

Bununla belə daha demokratik və dinamik qanunlara malik Gürcüstan,

Moldova və Ukrayna kimi ölkələrdə birləşmək və toplaşmaq azadlıqlarının hüquqi tənzimlənməsi daha mükəmməl səciyyə daşıyır. Konkret olaraq, birləşmək və toplaşmaq azadlıqlarının hüquqi tənzimlənməsi sıralamasında Azərbaycan Belarusla müqayisədə daha az məhdudiyətlər nəzərdə tutur. Ancaq Ermənistan digər 3 ölkə - Gürcüstan, Moldova və Ukrayna ilə müqayisədə Azərbaycanda diqqət çəkən məhdulaşdırıcı hüquqi müddəalar tətbiq edir və məhdudiyətlərlə bağlı bir qədər “orta” mövqe tutur.

Yekun olaraq, mövcud hüquqi mühitə əsasən Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında Azərbaycan, Belarus və Ermənistan qanunlarının birləşmək və toplaşmaq azadlıqlarının ATƏT və Avropa Şurasının rəhbər prinsiplərinə uyğun qaydada təxirəsalınmadan təkmilləşdirilməsi vacibliyi qeyd edilməlidir. Qanunların təkmilləşdirilməsi zamanı isə Gürcüstan qanunvericiliyinin təcrübəsi əsas nümunə kimi seçilə, bəzi hallarda isə Moldova və Ukraynanın hüquqi mexanizmlərinə istinad edilə bilər. Təbii ki, bu prosesdə adıçəkilən üç ölkənin hökumətləri yerli vətəndaş cəmiyyəti və siyasi institutları ilə yanaşı Avropa Şurası, ATƏT və AB-nin müvafiq strukturları ilə əməkdaşlıq edərək, qanunlarına dəyişikliklərlə bağlı həm siyasi iradə nümayiş etdirməlidir. Eyni zamanda hazırda AB ilə Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri arasında ikitərəfli əməkdaşlıq yönündə müzakirələrin aparıldığını nəzərə alaraq, Azərbaycan, Belarus və Ermənistanda birləşmək və toplaşmaq azadlıqlarının hüquqi tənzimlənməsi yönündə təşəbbüslərinin Avropa Şurası, ATƏT və AB-nin müvafiq strukturları tərəfindən texniki dəstək göstərilməsinin əhəmiyyətli töhfə olacağı qeyd edilməlidir.

6.İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR

- İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqları haqqında Konvensiya
- Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Pakt
- ATƏT-in Kopenhagen sənədi
- Venesiya Komissiyasının “Dinc toplaşmaq azadlığına dair” rəhbər prinsipləri
- Venesiya Komissiyasının “Siyasi Partiyalara dair” rəhbər prinsipləri
- 24 fevral 1994-cü il tarixli “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu;
- Həmkarlar İttifaqının yaradılması 1999-cu il 26 yanvar tarixli Belarus Prezidentinin 2 nömrəli “Siyasi Partiyaların, Həmkarlar İttifaqlarının və digər ictimai birliklərin fəaliyyətinin tənzimlənməsinə dair müəyyən Tədbirlər” adlı fərmanı;
- 2001-ci il 4 dekabr tarixli “İctimai Birliklər haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu;
- Gürcüstan Respublikası Mülki Məcəlləsi;
- 7 iyul 2000-ci il tarixli “Həmkarlar İttifaqları haqqında” Moldova Qanunu;
- 3 mart 1998-ci il tarixli “Kollektiv əmək mübahisələrinin (konfliktlərinin) həlli haqqında” Ukrayna Qanunu;
- 15 sentyabr 1999-cu il tarixli “Həmkarlar ittifaqları, onların hüquqları və fəaliyyətlərinin təminatları haqqında” Ukrayna Qanunu;
- 1992-ci il 3 iyun tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu;
- 1994-cü il 5 oktyabr tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Belarus Respublikası Qanunu;

- 2002-ci il 03 iyul tarixli “Partiyalar haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu;
- 2004-cü il 5 mart tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu;
- 2001-ci il tarixli “Siyasi partiyalar haqqında” Ukrayna Qanunu;
- 2003-cü il 27 may tarixli Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsi;
- 2000-ci il 11 fevral tarixli Belarus Respublikası Seçki Məcəlləsi;
- 2005-ci il 7 iyun tarixli Ermənistan Respublikası Seçki Məcəlləsi;
- 2001-ci il 22 avqust tarixli Gürcüstan Respublikası Seçki Məcəlləsi;
- 1997-ci il 31 oktyabr tarixli Gürcüstan Respublikasının “Vətəndaşların siyasi birlikləri haqqında” Qanunu;
- 2000-ci il 01 iyun tarixli “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu;
- 2000-ci il 04 oktyabr tarixli “İctimai birliklər haqqında” Belarus Respublikası Qanunu;
- 1994-cü il 04 iyul tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Gürcüstan Respublikası Qanunu;
- 13 aprel 2012-ci il tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Ukrayna Qanunu;
- 1996-cı il 17 may tarixli “İctimai təşkilatlar haqqında” Moldova Respublikası Qanunu;
- 13 noyabr 1998-ci il tarixli “Sərbəst toplaşma azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu;
- 3 dekabr 1997-ci il tarixli “Belarus Respublikasında kütləvi aksiyalar haqqında” Belarus Qanunu;
- 14 aprel 2011-ci il tarixli “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” Ermənistan Respublikası Qanunu;
- 1992-ci il 15 iyun tarixli “Sərbəst toplaşma azadlığı və nümayişlər

İstifadə Olunmuş Mənbələr

- haqqında” Gürcüstan Respublikası Qanunu;
- 2008-ci il 22 fevral tarixli “Yığıncaqlar haqqında” Moldova Respublikasının qanunu
 - İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqları haqqında Avropa Konvensiyası;
 - Ukrayna Konstitusiyası;
 - Gürcüstan Konstitusiyası;
 - Ukrayna İnzibati-Prossual Məcəlləsi.
 - Azərbaycan Respublikasınının Seçki Məcəlləsi
 - Azərbaycan Respublikasınının Əmək Məcəlləsi

7.SMDT BARƏDƏ MƏLUMAT

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) Azərbaycanda azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsi, seçki sistemi, vətəndaş cəmiyyəti və demokratiyanın inkişafı yönündə çalışan tərəfsiz qeyri-hökumət təşkilatıdır.

SMDT qeydiyyatı ləğv edilmiş Seçki Monitorinq Mərkəzinin (SMM) təsisçiləri və üzvləri tərəfindən 1 dekabr 2008-ci ildə təsis olunmuşdur. Qeyd edək ki, 14 may 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin iddiası əsasında Bakı şəhər Xətai rayon məhkəməsi SMM-in qeydiyyatını ləğv edib. SMM təsisçiləri məhkəmənin bu qərarına etiraz edərək, Apelyasiya Məhkəməsinə və daha sonra Ali Məhkəməyə şikayətlə müraciət ediblər. Ancaq yerli məhkəmələrdə SMM təsisçilərinin şikayəti təmin olunmadığı üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət edilib.

Bundan sonra, SMDT-nin təsisçiləri ictimai birliyin dövlət qeydiyyatına alınması üçün Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinə 3 dəfə müraciət etsə də, Ədliyyə Nazirliyi SMDT-ni ictimai birlik kimi dövlət qeydiyyatına almaqdan imtina etmişdir. Nəticədə, SMDT təsisçiləri birləşmək hüquqlarının pozulduğunu iddia edərək məhkəməyə müraciət etmişdir, yerli məhkəmələr SMDT təsisçilərinin şikayətini təmin etmədiyi üçün Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət edilib.

Təşkilat proqramlarını ölkənin 11 bölgəsində (Bakı, Gəncə, Sumqayıt, Şəki, Mingəçevir, Göyçay, Cəlilabad, Sabirabad, Beyləqan, Quba və Naxçıvan) fəaliyyət göstərən nümayəndələri, könüllülər qrupu, habelə digər vətəndaş qrupları və KİV-lə əməkdaşlıq çərçivəsində icra edir.

SMDT-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- i. Siyasi iştirak imkanlarının genişləndirilməsi, azad və ədalətli seçkilərin keçirilməsinə yardım;
- ii. Vətəndaşların ictimai idarəetmədə fəal iştirakına yardım və bu yönündə bacarıqların artırılması;
- iii. Yerli və mərkəzi dövlət orqanlarının fəaliyyətində aşkarlıq və hesabatlılığın təmin edilməsi;

SMDT siyasi azadlıqların təmin olunması və seçki sisteminin təkmilləşdirilməsi, vətəndaşların ictimai-siyasi idarəetmədə iştirakının artırılması, dövlət idarəetməsində hesabatlılığın inkişafı yönündə fəaliyyət göstərir.

Seçkilər dövründə (Prezident, Bələdiyyə və Parlament) seçici fəallığının artırılması, könüllü seçki müşahidəçilərin hazırlanması və seçkilərin monitorinqini həyata keçirir.

Ökədə siyasi fəaliyyət imkanlarının artırılması məqsədilə müvafiq qanunvericilik (Seçki Məcəlləsi, “Siyasi partiyalar haqqında”, “Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında” qanun, “Qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar) haqqında”, “Həmkarlar ittifaqları haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları və sair) və təcrübənin təkmilləşdirilməsi yönündə təkliflər hazırlayır, bu təkliflərin təbliği yönündə ictimai vəkillik kampaniyası təşkil edir.

Yerli icmalar və müxtəlif vətəndaş qruplarının (xüsusilə, qadınlar və gənclər) idarəetmədə iştiraka dair hüquqi qaydalar barədə məlumatlandırılmasını, habelə bacarıqlarının artırılması yönündə tədbirlər təşkil edir. Eyni zamanda SMDT vətəndaşların yerli proseslərə cəlb olunmasında, yerli səviyyədə problemlərinin həll edilməsində, təşəbbüskar rolunda çıxış etməsində başlıca hərəkətverici qüvvə olmağı planlaşdırır.

SMDT əməkdaşları üçün bacarıqların artırılması istiqamətində təlimlər planı həyata keçirir, eyni zamanda müxtəlif sahələr üzrə qaydalar toplusu hazırlamaqla fəaliyyətlərinin uğurla həyata keçirilməsini asanlaşdırır. Bununla yanaşı, SMDT daxili siyasət və prosedurların təkmilləşdirilməsi və işçi heyətin işində əhəmiyyətli inkişafı istiqamətində işləyir. SMDT daxili və xarici kommunikasiya planının, maliyyə davamlılığının yenilənməsinə, hərtərəfli monitoring və qiymətləndirmə sisteminin inkişafına xüsusi diqqət yetirir.

Yerli müşahidəçilik

SMDT-nin üzvləri indiyədək Azərbaycanda keçirilən 12 seçkini (əlavə və təkrar parlament seçkiləri, referendum, parlament, prezident və bələdiyyə seçkilərini) müşahidə ediblər. Bu seçkilər dövründə 13000 nəfərdən artıq könüllü müşahidəçiyə 600-ə yaxın təlim keçirilib və onların seçki komissiyalarında akkreditə olunmaları üçün hüquqi-texniki yardım göstərilib.

Beynəlxalq Müşahidəçilik

SMDT ATƏT-ə üzv 17 ölkədən 22 QHT-ni birləşdirən Seçkilərin Monitorinqi Təşkilatlarının Avropa Şəbəkəsinin (ENEMO) üzvüdür. İndiyədək SMDT-nin 360 nəfərdən artıq üzvü ENEMO-nun təşkilatçılığı ilə Beynəlxalq Seçki Müşahidə Missiyalarında iştirak edib. SMDT üzvləri ENEMO və ATƏT/DTHB-nin Beynəlxalq Müşahidə Missiyaları çərçivəsində Albaniya, Belarusiya, Norveç, Qırğızıstan, Qazaxıstan, Gürcüstan, Türkiyə, Əfqanıstan, Kosovo, Moldova və Ukraynada keçirilən seçkiləri müşahidə ediblər.

8. ƏLAQƏ:

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi

Ünvan: Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, AZ 1007,
Vaqif prospekti 3, mənzil 156

Telefon: (+994 12) 596 22 94

Fax: (+994 12) 596 22 94

E-mail: emc.az2001@gmail.com;

Web: www.smdt.az

Facebook-da bizə qoşul: <http://on.fb.me/MKBs5W>

Twitter-də bizə qoşul: https://twitter.com/#!/SMDT_EMDS

Kompyuter tərtibatı

Ariz Allahverdiyev

Format 60/8400, 1/16, 7 ç.v. Tiraj 500 ədəd.

Kitab "AZSEA" MMC-də çap edilib.